

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ZÜLÂL KALKANDELEN

İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN TEZLERİ

İKİNCİ CUMHURİYETÇİLİĞİN TEMELLERİ

İKİNCİ GRUP'TAN YETMEZ AMA EVETÇİ

LİBERALLERE 90 YILLIK İHANET MİRASI

Zülâl Kalkandelen, ülkemizde “Sivil Toplumculuk”,
“İkinci Cumhuriyetçilik” ya da “Neoliberalizm” olarak
adlandırılan siyasi akımın fikir babası
Prof.Dr. İdris Küçükömer’in tezleriyle tarihsel
bir hesaplama içine giriyor.

1960’lardan itibaren, Kurtuluş Savaşı’nın emperyalizme
karşı verilmediği ve yalnızca Türk-Yunan savaşından ibaret
olduğu; Cumhuriyet’in kuruluşunun bir devrim değil
bürokratik egemenlik yarattığı; Türkiye’de solun “gerici”,
sağın “ilerici” olduğu vb., tamamına yakını günümüzde
geçersiz kılınmış görüşler, Kalkandelen tarafından
otopsi masasına yatırılıyor.

“Batılılaşma” sorunu ve emperyalizmden Ergenekon ve
Balyoz davalarına, ılımlı İslam’dan “Yetmez ama Evet’e,
“Kandırıldık!” söyleminden darbelere açılan yelpazede
sağlam bir politik zemin oluşturan Kalkandelen,
Cumhuriyet ve Aydınlanma’nın sesini yükseltiyor.

kirmizikedi.com
/kirmizikeditap
/krmzikedikitap
/kirmizikedyayinevi

₺ 17,5

Zülâl Kalkandelen

Ankara’da doğdu. İlk ve ortaöğremini Ankara’da tamamladı. A.Ü. İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü’nü bitirdi. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi dalında yüksek lisans derecesini aldı. 1992-1996 yılları arasında Kültür Bakanlığı’nda görev yaptı. 1997’den itibaren üç yıl NTV haber kanalında program koordinatörü olarak çalıştı; başta müzik, sinema ve kitaplarla ilgili olmak üzere birçok programın yapımcılığını üstlendi. CNBC-e kanalında program bölümünün yapım sorumlusu olarak görev aldı. 2001’de New York’a yerleşerek *Cumhuriyet* gazetesinde New York yazıları ve Dış Haberler sayfası için haber yazmaya başladı. Ayrıca beş yıl boyunca New York’ta *Roll*, *Aktüel*, *Tempo* gibi dergiler için dünyaca ünlü sanatçılarla röportajlar yapmayı sürdürdü. Türkiye’ye döndükten sonra 2013 yılına kadar *Cumhuriyet* gazetesinin Kültür sayfasında müzik yazıları ve röportajlar kaleme aldı; *Cumhuriyet Pazar Dergi*’deki “Dünyalı Yazılar” adlı köşesinde Amerika, medya ve siyaset odaklı yazılar yazdı. Birçok yayının editörlük ve çevirmenliğini üstlendi. Günümüzde serbest gazeteci/yazar ve hayvan hakları aktivisti olarak bu alandaki çalışmalarını sürdürüyor. Açık Radyo’da çarşamba akşamları yayınlanan “Vegan Logic” adlı müzik programını hazırlayıp sunuyor.

Yayımlanan yapıtları:

New York’u Yaşamak, (Remzi Kitabevi, 2003), *30 Saniyede Bush*, (Remzi Kitabevi, 2004), *Utanmış Sessizlik* (roman, Remzi Kitabevi, 2005), *İkinci Cumhuriyetçiliğin Temelleri*, (Cumhuriyet Kitapları, 2011), *Veganizm: Ahlâkı, Siyaseti ve Mücadelesi* (Can Başkent’le ortak yazılan e-kitap, Propaganda Yayınları, 2013)

Kişisel internet sitesi: www.zulalkalkandelen.com

Müzik yazıları blogu: www.veganlogic.net

Kırmızı Kedi Yayınevi: 882

İnceleme: 71

İdris Küçükömer'in Tezleri / İkinci Cumhuriyetçiliğin Temelleri
İkinci Grup'tan Yetmez Ama Evetçi Liberallere 90 Yıllık İhanet Mirası
Zülâl Kalkandelen

© Zülâl Kalkandelen, 2017

© Kırmızı Kedi Yayınevi, 2017

Genel Yayın Yönetmeni: Enis Batur

Editör: Tunca Arslan

Kapak Tasarımı: Cüneyt Çomoğlu

Grafik: Yasemin Çatal

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, elektronik veya mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Birinci Basım: Şubat 2018, İstanbul

ISBN: 978-605-298-239-6

Kırmızı Kedi Sertifika No: 13252

Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti.

Tevfikbey Mah. Halkalı Cad. No: 162/7 Küçükçekmece/İSTANBUL

Tel: 0212 693 00 08 Sertifika No: 36150

Kırmızı Kedi Yayınevi

kirmizikedi@kirmizikedi.com / www.kirmizikedi.com

www.facebook.com/kirmizikedikitap / twitter.com/krmzikedikitap

kirmizikediedebiyat.blogspot.com.tr

Ömer Avni Mah. Emektar Sok. No: 18 Gümüşsuyu 34427 İSTANBUL

T: 0212 244 89 82 F: 0212 244 09 48

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Zülâl Kalkandelen

İdris Küçükömer'in Tezleri

**İKİNCİ CUMHURİYETÇİLİĞİN
TEMELLERİ**

**İkinci Grup'tan Yetmez Ama Evetçi
Liberallere 90 Yıllık İhanet Mirası**

İçindekiler

Yeni Baskıya Önsöz	9
2011 Baskısına Önsöz.....	13
Giriş.....	17

I. Bölüm

İdris Küçükömer'in Osmanlı-Türk Toplumsal Yapısına İlişkin İkili Sınıfsal Çözümlemesi

Doğucu-İslâmcı ve Batıcı-Laik Akım Çatışması /	
Sol ve Sağ Tanımları.....	29
Küçükömer'e Göre Sol Partilerde Olması Gereken Üç İlke....	34
Küçükömer, Batıcı-Laik Bürokratlara Neden Karşı?	42
İdris Küçükömer'in Kurtuluş Savaşı'na ve Tek Parti Yönetimine Eleştirileri.....	52
Kurtuluş Savaşı ve Antiemperyalizm	61
Milli Mücadele'nin ve CHP'nin Devrimciliği.....	66
Kemalist Devrimin Halkçılık İlkesi	72
Üçüncü Cumhuriyet Tezi.....	76

II. Bölüm

Osmanlı Dönemi “Batılaşması”-Cumhuriyet Dönemi “Batılılaştırması”

Osmanlı Dönemi Batılaşma Hareketleri.....	85
Osmanlılardaki Egemen Üretim Tarzı Neydi?.....	87
Tanzimat-Meşrutiyet Bürokratları ve Batılaşma.....	102
Cumhuriyet Döneminde Batılılaştırma.....	111
Cumhuriyet Dönemi Batılılaştırma Hareketleri	
Açısından Laiklik	122

III. Bölüm

İdris Küçükömer’in Düşüncesinde Kemal Tahir Etkisi

IV. Bölüm

Türkiye Batılılaştırılabilir mi?

Batılılaştırma Hedef Saptırdı	143
Atatürk Devrimlerinin Açtığı Aydınlanma Yolu.....	148
300 Yıl Sonra Gelen Aydınlanma.....	150

V. Bölüm

Günümüz İkinci Cumhuriyetçilerinde İdris Küçükömer Etkisi - “Liberal Sol” un

AKP ile Ortaklığı

İkinci Cumhuriyetçi Liberallerin AKP’ye Desteği.....	155
“İkinci Cumhuriyet” ifadesini ilk kim kullandı?	
60’lardaki anlamı ile 90’lardaki farklı mıydı?.....	158
Liberallerin Özal’a Desteği ve 24 Ocak Kararları.....	165

İkinci Cumhuriyetçiler Siyasal İslamcı Çizgiye Neden AKP ile Birlikte Yanaştı?	171
İlmli İslam, Huntington, BOP, Emperyalizm ve AKP	175
Ergenekon ve Balyoz Davalarında İkinci Cumhuriyetçilerin Rolü	182
2010 Anayasa Referandumu: “Yetmez Ama Evet!”	186
Yol ayrımı ne zaman ve niye başladı? İkinci Cumhuriyetçiler’in Siyasal İslam ile uzun dansı ne zaman ve niye sona erdi?	190
“Kandırıldık!”	193
Türkiye’de Kurulamayan Demokrasi, Darbeler Tarihi ve İkinci Cumhuriyet Projesi	203
Kaynakça	211

Yeni Baskıya Önsöz

Bu kitabın ilk baskısı 2011’de yapıldığında, Türkiye’de AKP iktidarı tam olarak dokuzuncu yılını doldurmuştu. Orduda kalan Atatürkçü kadrolara yönelik Ergenekon ve Bal-yoz kumpas davalarının toplumda büyük bir gerginliğe yol açmaya devam ettiği, üst düzey generallerin tutuklandığı, toplu gözaltıların ve tutuklamaların devam ettiği, muha-lif medyaya yönelik baskıların giderek arttığı, gazetecilerin iftiralarla hapse atıldığı bir ortamda 12 Haziran’daki genel seçimlerde AKP yüzde 49.9 oranında ay olarak birinci parti olmuştu.

Türkiye’nin hızla bir kâbusun içine sürüklendiği o dönem-de, AKP’nin Gülen Cemaati ve başından beri kendisine des-tek veren İkinci Cumhuriyetçiler ile işbirliği hâlâ sürüyordu. Birbiri ardına gündemi sarsan olaylarla altüst olan toplumda, Naomi Klein’ın *Şok Doktrini - Felaket Kapitalizminin Yükselişi* adlı kitabında ortaya koyduğu tezi doğrulayan gelişmeler olu-yor; Türkiye’nin üzerinde durduğu zemin, köklü değişimlerin habercisi büyük sarsıntılarla kayıyordu.

Bu kitap, o dönemde, “liberal sol” olarak da adlandırılan kesimin Siyasal İslam’a verdiği desteğin arka planını tarihsel perspektif içinde görmenin yararlı olacağı düşüncesiyle ya-yımlandı. Aradan geçen altı yılda Türkiye’de zemindeki san-sıntıların şiddeti iyice arttı. En yetenekli Hollywood senaryo yazarlarını bile hayrete düşürecek olayları yaşadık. Zaman

içinde AKP'nin kendisini iktidara taşıyan güçlerle 2002'den beri süren ittifakı sona erdi. İçeride hem Gülen Cemaati'nin hem de liberallerin AKP'ye desteği bitti. 2013'te önce dershaneler konusunda yaşanan kriz ve ardından 17-25 Aralık 2013 yolsuzluk ve rüşvet iddiaları ile başlayan AKP -Cemaat savaşı, 15 Temmuz 2016 darbe girişimine kadar uzandı. Çözüm Süreci'nin sona ermesi ve KCK Davaları sonucunda da AKP ile liberaller yol ayrımına geldi. Dışarıda ise Avrupa Birliği, özellikle Türkiye'de medya ve muhalifler üzerindeki iktidar baskının artması ve demokrasiyi açıkça rafa kaldırılan OHAL uygulamaları yüzünden desteğini çekti; bununla da kalmayıp çok sert uyarılar yapmaya başladı, Türkiye ile AB arasındaki görüşmeler durma noktasına geldi. Trump'ın seçilmesiyle yeni bir döneme giren ABD, şu ana kadar AKP iktidarına karşı net bir tavır ortaya koymasa da siyasi kulislerde ABD'nin Türkiye'ye bakışının olumsuz bir nitelik kazandığı sır değil.

2017 yılında Türkiye Cumhuriyeti, hukuka uygunluk ilkesini zedeleyen bir referandumla başkanlık sistemine geçen, ortaöğretim kurumlarında müfredattan Evrim Teorisi'ni çıkaran, sokakta şortla yürüyen kadınlara saldırılan, işsizliğin rekor düzeyde arttığı, toplumdaki kamplaşmanın görülmemiş derecede yoğunlaştığı, kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e karşı saldırıların sıklaştığı, çağdaş uygarlığa sırt çevirip yüzünü gericiliğe çevirmiş bir ülkedir!

1920'lerde laik bir Aydınlanma Devrimi'yle Cumhuriyet'in kurulduğu ülke bu noktaya nasıl geldi? Bu soruya yanıt ararken, Siyasal İslam'a bu şahlanışında payanda olan İkinci Cumhuriyetçi gruba ayrı bir yer ayırmak gerekiyor. Bu kitabın özel bir bölüm eklenerek yeniden basılmasının amacı budur. "Liberal sol" da denilen Yetmez Ama Evetçi grubun görüşleri, kaynağını iktisatçı İdris Küçükömer'in 1960'lı yıllarda geliştirdiği modelden alıyor. Cumhuriyeti kuran kadrolara ve laik

rejime yönelik düşmanlığın izlerini süren kitabın, yeni eklenen bölümle birlikte, bu tarihi ihanetin belgelerinden birisi olmasını dilerim.

Ağustos 2017, İstanbul

2011 Baskısına Önsöz

“Batı” ve “Batılılaşma”, siyasi tarihimize boyunca, çok tartışılan ve çok farklı anlamlar yüklenilen iki kavram. Batılılaşmayı “vatan hainliği” olarak değerlendirenler; “yalnızca teknoloji ve bilimi alalım, kültürümüze dokunmayalım” diyenler; “Batılilik çağdaşıktır, sosyo-kültürel bir dönüşüm projesi olarak uygulanmalı” diyenler; hepsi bir arada. Aslında birbirinden bu kadar farklı görüşün çarpıştığı bir konuda objektif değerlendirmeler yapmak bir bakıma daha kolay oluyor. Çünkü her birinin doğruları ve yanlışları, önemli bir noktaya dikkat çekerken, bir diğerinin tespitlerini çürütebiliyor. Osmanlı dönemindeki Batılılaşma ile Cumhuriyet dönemindeki Batılılaşma anlayışlarını mutlaka birbirinden ayırmak gerekiyor. Yüzyıllardır karşı çıkılan Batılılaşma nedir, ne değildir? Toplumsal gelişme bakımından ne gibi sonuçlar doğurmuştur? Gerçekten kalkınmayı sağlamanın yolu mu olmuştur? Bunun gibi soruların yanıtları, bugün hâlâ canlı olan tartışmanın içinde yatıyor ve Türkiye’yi tanımanın anahtarları da bu yanıtlarda.

İdris Küçükömer, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş süreci içinde toplumsal sınıfların çözümlemesini, ortaya koyduğu ikili modellerle açıklıyor. Batılılaşma hareketlerini de bu model aracılığıyla, farklı bir çizgide ele alıyor. Küçükömer’in geleneksel sağ-sol tanımlarına getirdiği farklı bakış açısının irdelenmesi gerekiyor. Çünkü

Düzenin Yabancılaşması adlı kitabında ileri sürdüğü tezler, bugün hâlâ ülkemizde İkinci Cumhuriyetçilik denilen görüşe dayanak olmakta ve siyaset bilimciler ile iktisatçılar arasında tartışılmaktadır.

Bu kitapta, Küçükömer'in toplumsal yapıya ilişkin olarak ortaya koyduğu bu ikili modeli eleştirme yoluyla (olumlu ya da olumsuz anlamda) Batılılaşma kavramını irdelemeye çalıştım. Bu yöntemi tercih etmemin nedeni, İdris Küçükömer'in daha önce iddia edilenlere göre çok farklı tezler öne sürmeyesiydi. Küçükömer, "Kurtuluş Savaşı antiemperyalist değildi," diyor; üç ayrı Cumhuriyet döneminden söz ediyor; siyasal örgütleri ve partileri gruplandırırken, klasik görüşü tersine çeviriyor. Türkiye'deki solu ve sağı belirlerken savunduğu tezler, hem bilimsel hem de siyasal bir tartışmayı başlatıyor.

Batı ve Batılılaşma kavramları, birçok azgelişmiş ülke için önemli bir tartışma konusudur. Batı'ya benzemek politikası izlenirse, tarihi geleneksel yapıdan kopuş yaşanacağı, üstelik emperyalizme hizmet edileceği savunulur. Bir yandan da geri kalmışlığın kısır döngüsünden kurtulmak için başka bir seçenek bulunamamıştır. Fakat asıl önemli olan, azgelişmişlikten kurtulmaya çalışırken Batı'nın emperyalist politikalarının kurbanı olmadan ulusal onuru koruyarak uygar dünyaya katılabilmektir.

İşte Atatürk önderliğinde yürütülen Ulusal Kurtuluş Savaşı ile emperyalizme karşı mücadele veren halk, geri kalmış bir ülkeyi çağdaşlık seviyesine çıkarma yolunda onurlu bir savaşım vermiş ve bu nedenle tüm dünyaya örnek oluşturmuştur. Bütün Batı komplekslerinden arınarak, emperyalizmle ve geri kalmışlıkla mücadele etmenin tarihidir bu devrim. Atatürk'ün Batılılaşma anlayışı, bir ulusun kendi geleceği ile ilgili karar verme özgürlüğüne sonuna kadar sahip çıkması ile bir arada ele alınan bir anlayıştı. Batı ve Batılılaşma politikalarının

Osmanlı İmparatorluğu’nda kazandıkları olumsuz anlam, Cumhuriyet Türkiye’sinde olumlu bir havaya bürünebilmişti. Değişen neydi? Batı, aynı Batı’ydı. Değişen, halk egemenliği-nin sağlanmasıydı. Osmanlı-Türk tarihindeki Batılılaşma hareketlerindeki farkı yaratan temel belirleyici budur.

İdris Küçükömer’in tezlerini incelerken, Osmanlı-Türk siyasal tarihi üzerine kronolojik bir çalışma yapma amacını gütmедim. Bu alanda birbirinden değerli incelemeler mevcut. Bu çalışmada yapılan temelde, İdris Küçükömer’in tezlerinin eleştirisinden yola çıkarak, Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet Türkiye’sine geçiş sürecinde ve sonrasında yaşanan devrimi değerlendirmektir.

Bugün aradan geçen süre içinde, ne yazık ki Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerde Türk dış politikasının acz içinde sürekli boyun eğen tavrına tanık olduk. Atatürk’ün “muasır medeniyetler çizgisine” getirmek istediği ülke nereye geldi? 2000’ler Türkiye’si, türban tartışmalarının hiç bitmediği, laikliğin tartışıldığı, kadınların ikinci sınıf insan konumuna düşürüldüğü bir ülkedir.

İdris Küçükömer’in savunduğu görüşler, kimi zaman çarpıtılarak da olsa, bugün hâlâ Atatürk devrimlerine karşı geliştirilen argümanlara kaynak olarak kullanılıyor. Bu nedenle, toplumsal belleği hiç de kuvvetli olmayan toplumumuzda, Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın ve Atatürk devrimlerinin ne anlama geldiğinin iyice anlaşılması gerekiyor. Bu amaçla, yüksek lisans tezimi yeniden gözden geçirip güncelleştirerek bir kitap haline getirdim.

Kitabın giriş bölümünde, Batılılaşmanın bir kavram olarak anlamı ve tezleri incelenecek olan İdris Küçükömer’in kimliği üzerinde durdum. İkinci bölümde, Küçükömer’in Türk siyasal yaşamına ilişkin ikili çözümlemesi ve bunun dayanaklarını yakın plana aldım. Küçükömer’in Osmanlı dönemi “Batılaşması”

ve Cumhuriyet dönemi “Batılılaşması”yla ilgili iddialarını ele alıp bu iki dönemi karşılaştırdım. Üçüncü bölümde, edebiyat ve düşünce dünyamızın en önemli isimlerinden biri olan Kemal Tahir’in oluşturduğu düşünce sisteminin, İdris Küçükömer üzerindeki etkisini araştırdım. Dördüncü bölüm, Türkiye’nin Batılılaşıp Batılılaşamayacağı tartışmasına ilişkindir. Bu konunun irdelenmesi için, elbette öncelikle geç de olsa üzerinde yaşadığımız topraklarda çağdaşlaşma yolunu açan Atatürk devrimlerinin Aydınlanma yönüne değindim. Tartışmanın gereği olarak, bu bölümde Batılı devletlerin Atatürkçülüğe karşı gelme nedenlerinin üzerinde durdum. İdris Küçükömer’in savunduğu düşünceler, bugün Türkiye’nin siyasal tartışmalarında hâlâ temel farklılaşmalarda belirleyici rol oynadığından, beşinci ve son bölümde, “İkinci Cumhuriyetçiler” olarak tanımlanan grup üzerinde Küçükömer’in etkisini ele aldım.

Bu kitabın temelini, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi Dalı’nda yaptığım ve zaman içinde genişletip yeniden düzenlediğim çalışma oluşturuyor. Bu çalışmayı hazırlarken, danışmanlığımı üstlenen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Sina Akşin’e, her aşamada yol gösteren Prof. Dr. Emre Kongar’a ve metni okuyarak önerilerde bulunan Sayın İlhan Selçuk’a yürekten teşekkür ederim.

Kasım 2011, İstanbul

Giriş

İdris Küçükömer Kimdir?

İdris Küçükömer, 1925 Giresun doğumlu, taşralı yoksul bir ailede yetişmiş; dokuz yaşında babasını kaybettikten sonra, annesi ve ablasıyla birlikte yaşam savaşı vermiş bir bilim insanı. İlk ve ortaokulu Giresun'da, liseyi Trabzon Lisesi'nde yatılı okumuş. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne devam etmiş. Gazete dağıtıcılığı, inşaat kâtipliği ve inşaat işçiliği gibi işler yaparak eğitimini tamamlamış. Bu zor koşullara karşın, çok başarılı bir öğrencilik hayatı olmuş. Bitirdiği fakültede asistanlığa başlamış. Fakat Sencer Divitçioğlu ile birlikte Küçükömer'in profesörlüğü, Üniversite Senatosu tarafından uzun zaman onaylanmamış. Profesörlüğü onaylandıktan sonra da, 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu ile üniversiteden uzaklaştırılmış. Hayatı boyunca maddi ve manevi olarak çok sıkıntı çekmiş. İki evlilik yapmış, ikinci evliliğinden iki erkek çocuğu dünyaya gelmiş. Temmuz 1987 tarihinde yakalandığı bir hastalıktan ölmüş.

İdris Küçükömer'in çok kısa özgeçmişi yukarıdaki paragrafta belirtilen ifadelerle anlatılabilir; ama elbette bu onu tanımak için yeterli değil. Vurgulanması gereken birçok özelliği olan bir kişilik Küçükömer. Onun yazdıklarını tam olarak anlayabilmek için bu özelliklerden söz etmek gerekiyor. O nedenle, bunların arasında en önemli olanların üzerinde duracağım.

İdris Küçükömer, sosyalist bir iktisatçı. Marksizm'den etkilenmiş ama aynı zamanda onu eleştirmiş de. Marksizm'in klasik öğretisinin dışında kalan açıklamalar yapmış.

Sosyalist olduğu için sağcılar tarafından, solu eleştirdiği için de solcular tarafından dışlanmış ve aykırı düşünceler söylemenin faturasını ödemiş. Bir bilim insanı olarak adeta yok sayılmış. Fakat İ.Ü İktisat Fakültesi Profesörü Sevim Görgün'ün ifadesiyle, ne dostlarından gelen eleştirilere göre hareket emiş, ne de düzenin açık ve örtülü baskılarına ödün vermiş.¹

Küçükömer, siyasal yaşamda da aktif olmuş. 1960'lı yılların başında Talat Aydemir ve arkadaşları ile bir cunta hareketinin içinde yer almış. Fakat bir süre sonra Aydemir ile düştüğü anlaşmazlık sonucu bu hareketten ayrılmış. Açıkçası bu cunta hareketi, Küçükömer'in sivil toplumcu düşünceleri ile ciddi bir karşıtlık ortaya koyuyor.

Türkiye İşçi Partisi Bilim Kurulu üyeliği yapan Küçükömer, bir ara Sosyal Demokrat Parti'de (SODEP) çalışmalarda bulunmuş. Ancak siyasal yelpazedeki yeri, hep sosyalizm olmuş.

İdris Küçükömer'in en belirgin özelliklerinden birisi, araştırmaya ve bilime verdiği önem. Burhan Şenatalar onun bu yönünü şöyle anlatıyor:

*"İdris Bey'in bitmez, tükenmez bir bilimsel merakı ve arama tutkusu vardı. Bazen okuduğu bir metinden büyük bir heyecan duyabilmesi, bu heyecanı hemen paylaşması da bu tutkunun bir parçasıydı. Basmakalıp şemalarla, dogmalarla sürekli bir mücadele içindeydi. Bu tutumunun o dönemde birçok kişi tarafından pek iyi anlaşılmadığını, değerlendirilemediğini düşünüyorum."*²

İdris Küçükömer'in hocalığının çok önemli iki yanı var. Birisi, öğrencileriyle kurduğu dostça ilişki. 1960'lı yıllarda,

1 Sevim Görgün, "Gerçeği Arayan Bir Bilimadamı İdris Küçükömer", İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 6, *Anılar ve Düşünceler*, s. 139-141.

2 Burhan Şenatalar, "1960'ların En Sevilen Hocası", İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 6, *Anılar ve Düşünceler*, s. 221-223.

İstanbul Üniversitesi'nde en sevilen hoca olarak anılarda yer alıyor.

Gazeteci Osman Saffet Arolat, Küçükömer'in bu yönünü şöyle anlatıyor: *"İşte o günlerde öğrencileriyle sık sık sohbet eden, onlarla forumlara, tartışmalara katılan, üniversite bahçesinde halay çeken, onlara dünü, bugünü, yarını anlatan bir güzel adam vardı: İdris Küçükömer."*³

Küçükömer'in hocalığının ikinci yönü, soru ve yanıtlarla anlattığı derslerinde öğrencilerin hazır bilgileri almaları yerine, onları düşünmeye, akıllarını kullanmaya yönelten, katılımcı bir yöntemi uygulaması.

Buna ilişkin çarpıcı bir örneği, bir öğrencisinin anılarında görüyoruz. 1962 yılının bir sonbahar günü İktisat Fakültesi'nin birinci sınıfında, İdris Küçükömer, derse şu soruyla başlıyor:

"Arkadaşlar, acaba hiç kendinize sordunuz mu; eğer Orta veya Doğu Anadolu'nun bozkırlarında koyun otlatan siz yaştakilere aynı olanaklar sağlansa idi, onlar da bu üniversite sıralarına oturmazlar mıydı?" Öğrencisine göre, *"eğitimdeki fırsat eşitsizliğine değiniyordu ama kendisine özgü yöntemi ile İktisada Giriş dersine daha başlangıçta bir soru sorarak ve dolayısıyla birtakım soruları da beraberinde sordurarak başlıyordu."*⁴

Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Ahmed Güner Sayar, ilk iktisat hocası olan Küçükömer'in derslerini adeta bir miting havası içinde vermeye çalıştığını belirterek onun hocalığını şöyle anlatıyor: *"İktisat Fakültesi'nde Küçükömer'in iktisat dersleri, suların setini zorlaması gibi zihni şok dalgalarına dönüşüyordu. Onun dersleri ile artık serbest ve hür aklı üniversiteler eğitimin ilk aylarına kadar etki ve itaati altına alan, taklit ve fantezilerin beslediği, ya da dini düşünce ve törenin kemikleştirdiği*

3 Osman Saffet Arolat, "O Bizim Önderimizdi", İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 6, *Anılar ve Düşünceler*, s. 41-46.

4 Nuri Burhan, "İdris Hoca İle Yurt Dışında Birkaç Hafta", İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 6, *Anılar ve Düşünceler*, s. 85-92.

birçok kavram ve algılama biçimleri ciddi bir sınavın görünmez eşine çekiliyordu.”⁵

Küçükömer’i tanımış olanlar, onun en önemli özelliklerinden bir diğerinin de dürüstlüğü olduğu vurguluyor. Ece Ayhan, bunu çok güzel anlatıyor: “Benim kendi bakışlarımda ise İdris Küçükömer; uç vermesi (bir açıdan ‘milet’) 1969’dan sonra oluşmuş Cumhuriyet düşünce dünyasında, milyonlar içinde gerçekte birkaç ‘Onbirinci Kentte Oturan’ Doğrucu Davut’tan biridir.”⁶

Bu dürüstlüğü yalnızca bilimsel alanda doğru bildiklerini hiç çekinmeden, hesap kitap yapmadan dile getirmesinde değil, aynı zamanda günlük hayat gerçekleri karşısında aldığı tavırlarda da ortaya çıkıyor. Paris’te bulunduğu sırada, özel okullarda bütçe dersi vermesi teklifi geldiğinde, varlıklı bir insan olmamasına karşın, kendisinin Umumi İktisat ve İktisadi Doktrinler Tarihi kürsüsünde olması nedeni ile bu teklifi reddetmiş.⁷

İdris Küçükömer, bir bilimadamı olarak, özellikle “sivil toplum” konusu üzerinde yoğunlaşmış ve devleti anlamaya çalışmış. İktisatçı olmasının yanı sıra, yalnız iktisatla değil, tarih, biyoloji ve pozitif bilimlerle de ilgilenmiş. Bu alanlara duyduğu ilginin nedeni ise, sivil toplum konusundaki görüşlerinin temellerine inmek. Bu çabası onu İbn Rüşd’e kadar götürmüş. Osmanlı İmparatorluğu’ndan beri ülkede tam bir sivil toplum kurulamayaşının önündeki engelleri incelemiş ve devletin yapısını sorgulamış. Çalışmalarında birçok gerçeği saptamış, fakat çoğu zaman da kimilerine göre kabul edilemez iddialarda bulunmuş.

1969 yılında ünlü *Düzenin Yabancılaşması: Batılaşma* adlı kitabının ilk baskısı yapıldığında, “ilerici” ve “gerici” kavramlarının

5 Ahmed Güner Sayar, “İdris Küçükömer Hocamıza Dair Düşünceler ve Hatıralar”, İdris Küçükömer’in Bütün Eserleri 6, *Anılar ve Düşünceler*, s. 181-188.

6 Ece Ayhan, “Bir Uç Beyi Olarak İdris Küçükömer”, İdris Küçükömer’in Bütün Eserleri 6, *Anılar ve Düşünceler*, s. 55-57.

7 Bu anıyı, Nuri Burhan anlatıyor. (İdris Küçükömer’in Bütün Eserleri 6, *Anılar ve Düşünceler*, s. 91)

yerlerini değiştirince büyük yankı uyandırmış. Bu kitap karşısında akademisyenler ve yazarlar iki kampa ayrılmışlar: Küçükömer'in tezlerini kabul edilemez bulanlar ve bu tezleri destekleyenler.

İktisatçı Gülten Kazgan, İdris Küçükömer'in kişiliğinin gizemli büyüünün, pek az hocaya nasip olan bir ürün yarattığını söylüyor. O ürünün, çok sayıda ve çok değerli izleyicileri, onun düşüncelerine sadık öğrencileri olduğunu; sanki bir "okul" kurmuş gibi, o okul çevresinde bir sosyal bilimci takımı olduğunu belirtiyor.⁸

Düşüncelerine katılmak ya da karşı olmaktan ziyade, bu noktada önemli olan İdris Küçükömer'in sorgulayıcı, araştırıcı bilimadamı kimliği ve insani özellikleri. Bilim dünyamıza bıraktıklarının bugün bile tartışılması, onun gerçekleştirdiği çalışmaların özgün olmasında yatıyor. Ben bu çalışmayı hazırlarken, Küçükömer'in tezlerini önyargısız bir şekilde değerlendirme çabası içinde oldum. Yaşadığı dönem içinde ve sonrasında büyük etkiler yapmış; sağ kanatta yer alanlara, "Sağda niye böyle bir hoca yok?"⁹ dedirten bir bilimadamı Küçükömer. Kendi yöntemleriyle bağımsız olarak gerçeği aramış ama bu durum, ortaya koyduğu tezlerin yanlışlığını değiştirmiyor.

Batılılaşma Tanımları

Batı ve Batılılaşma, tarihimiz boyunca, içinde bulunulan ekonomik ve siyasal koşullara ve ideolojik gelişmelere göre farklı içerikler kazanmış; birçok yazar ve araştırmacı tarafından değişik biçimlerde tanımlanmış. Kimilerince bir ideal ve kurtuluş; kimilerince bir kaçış yolu, kimilerince de geri kalmışlığın tek nedeni olarak değerlendirilmiş.

8 Gülten Kazgan, "Eski Bir Dostum İdris Küçükömer İle İlgili Gözlem", İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 6, *Anılar ve Düşünceler*, s. 143-145.

9 Sefa Kaplan, "Mohikanların Sonuncusu", *Nokta*, İstanbul, 17 Temmuz 1988, Sayı 28, s. 66-69.

Osmanlı tarihi incelendiğinde, genel olarak kabul gören görüşe göre, Batılılaşma çabaları, özellikle III. Selim ve sonrasında II. Mahmut dönemlerinde görülmeye başlar. Osmanlı döneminde, ancak 1699'da bir şeylerin kötü gittiğinin farkına varılıyor ve Batılılaşma, Batı uygarlığının üstünlüğünün görülmesiyle gündeme geliyor. Yüzyıllarca süren ilerililik-gericilik kavgaları yaşanıyor ve sonunda 1923'te yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği bir siyaset olarak Batılılaşma, farklı bir boyutta algılanıp uygulanmaya başlıyor.

Prof. Dr. Halil İnalcık, "*Osmanlı-Türk tarihi, zaruretler karşısında bir yenilikler ve modernleşme tarihidir,*" diyor ve Türkiye'nin Batı uygarlığını benimsemeye çalışmasını toplumsal bir olay olarak görüyor. Bunun bir kültür değişimi olayı olduğunu belirtiyor. Bu anlamda Türkler tarafından gerçekleştirilen modernleşmeyi, daha ileri bir toplumsal düzen tipine geçiş olarak değerlendiriyor.

Kültür-medeniyet ayrımını yapmıyor; tersine bunların insanın toplumla ve evrenle davranışında belli bir yorumlama ve değerlendirme sistemi ve organik bir bütün teşkil ettiğini söylüyor Prof. İnalcık. Ona göre modernleşme, hayat görüşü ve davranışında meydana gelen değişimdir.¹⁰

Modernleşmeyi Batılılaşma ile özdeş bir şekilde değerlendirmek yaygın bir bakış açısı olmakla birlikte, çeşitli tanımlamalara bakınca modernleşmenin ne olduğu konusunda tam bir görüş birliğinin olmadığı da görülüyor. Bir yandan, gelişmiş ülkeler yönünden toplumsal değişimin modernleşme anlamına geldiği; çünkü modernleşmenin bir anlamda, insanlığın geri kalmış toplumlarının, kendileriyle eş zamanlı olan ileri toplumlara yetişmesi demek olduğunu savunanlar mevcut.¹¹

10 Halil İnalcık, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, Belleten, C.LII, Atatürk Özel Sayısı 204'ten ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Kasım 1988.

11 Emre Kongar (1985), s. 246

Modernleşmenin teknoloji alanında ileri olmakla bir tutulması da yaygın olarak savunulan bir görüş. Buna bağlı olarak, Batılılaşmanın da modern devlet olmayı sağlama yolunda, yalnızca Batı'nın ilim ve tekniğini alması gerektiği söylenir. Osmanlı döneminde gerçekleştirilen batılaştırma hareketlerini bu çerçevede değerlendirmek mümkün.

Modernleşme kuramı, II. Dünya Savaşı sonrasında, Batılı olmayan toplumların, kapitalizm koşulları içinde geleneksel toplumdan modernliğe geçişlerini açıklamak üzere geliştirildi. Bu kuramın Amerikalı bilimadamlarının öncülüğünde tasarlanıp, az gelişmiş ülkelere önceden hazırlanmış standart bir kalkınma yolu olarak önerildiğini görüyoruz. IMF'nin az gelişmiş ülkeler için hazırladığı reçeteler gibi, "Batılı olmayan toplumlar, ancak kapitalizmin koşulları içinde modernleşebilir," anlayışına dayanıyor. Bu nedenle de modernleşme sözcüğü, özellikle gelişmiş ülkelerin az gelişmiş olanlara karşı olan sömürgeci yaklaşımları düşünüldüğünde, dayatmacı bir anlam içeriyor.

İdris Küçükömer ise, "Batılaştırma"yı şöyle tanımlıyor:

*"Kısaca batılaştırma, Batı toplumuna girme, 'Civil Toplum' yaratma çabaları, kökü dışarda, yani batı kapitalizminde olan ve mevcut yerli üretim düzeninden kopuk ya da onunla bir türlü tamamlanmayan sözde bir 'kültür devrimi' gözükmektedir."*¹²

Küçükömer'in bu tanımında dikkati çeken hususlar, "batılaştırma"nın kökünün dışarda olması, yani kendi toplum yapımızdan kaynaklanmaması; Batı kapitalizmine özgü olması; yerli üretim düzenine uymayan üstyapısal sözde bir devrim olması. Bu tanımlamayla, hem toplumsal yapıdan, hem de ekonomik yapıdan gelen aykırılıklara değiniyor. Yani Küçükömer'e göre "batılaştırma", Osmanlılardan bu yana uygulanan, tamamen köksüz bir harekettir.

12 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s.83

Küçükömer, “Batılılaşma” değil, “batılaşma” kavramını kullanıyor. Ben de bu iki sözcük arasında bir ayrım yapılabileceğini düşünüyorum. “Batılılaşma” daha çok “Batı gibi olma” yani çağdaşlaşma anlamını içerirken; “batılaşma”, taklitçilik ya da Batı’nın güdümüne girme anlamını veriyor.

Ancak Küçükömer, “batılaşma” sözcüğünü bütün Osmanlı-Türkiye tarihini kapsayacak şekilde kullanmış, bu iki dönem arasında bir ayrım yapmamış.¹³ Ben, bu kitapta, Osmanlı dönemi için “batılaşma”, Türkiye Cumhuriyeti dönemi için “Batılılaşma” kavramlarını kullanmayı uygun buldum.

Tarık Zafer Tunaya’nın, Batılılaşma tanımı ise şöyle: “*Batılaşmak, çağdaş bir toplum ve hürriyetçi esaslara dayanan bir Devlet kurmak üzere girilmiş teşebbüsler ve gerçekleştirmelerdir.*”¹⁴

Tunaya’nın tanımında öne çıkardığı özellikler, çağdaş toplum ve özgürlük. Bu anlamda Batılılaşma, çağdaşlaşma olarak da adlandırılıyor.

Niyazi Berkes, Türk toplumu bakımından çağdaş uygarlık yörüngesine oturmayı, gelenekçilik tutumunun yok edilerek, bunların yerine çağdaş uygarlık yörüngesine uygun kuralların, kurulların yerleştirilmesi; toplumun yeni kuşaklarının bu yörüngenin gereklerine göre yetiştirilerek, gelenekle çağ arasındaki geçiş köprüsünün kurulması olarak açıklıyor.¹⁵ Bunları söylerken de Batılılaşmaya karşı çıkıyor, Atatürk ilkeleri arasında Batılılaşma ilkesinin bulunmadığına dikkat çekiyor.

Türk düşüncesinde birbirinden çok farklı iki çeşit Batı karşıtlığı olduğunu söyleyen Abdullah Kaygı, “*Biri din dışı düşünceyi (düşünmenin temel dayanaklarının, temel kabullerinin vahyin dışında olmasını veya ‘safakıl’la düşünmeyi) ‘Batı usûlü’sayanların*

13 Aradaki farkı belirtmek açısından, kitabın bundan sonraki bölümlerinde, Osmanlı dönemi için “batılaşma”, Türkiye Cumhuriyeti dönemi için “Batılılaşma” kavramlarını kullanacağım.

14 Tarık Zafer Tunaya, (1960), s. 18.

15 Niyazi Berkes, (1973), s. 462

*tavri'; diğeri de bir ölçüde de olsa dünyaya 'batılı bir gözle' bakan, ama Batılılaşmaya taraftar olmayı 'bihruzluğa' karşı çıkmak amacıyla, Batılılaşmaya da karşı çıkanların tavrı,'"*¹⁶ diyor.

Buna karşılık, Batılılaşma taraftarları arasında da, "Batı'nın yalnızca teknolojisini alalım, kültürümüzü koruyalım," diyenler¹⁷ ve "Batı'nın yalnız teknolojisini değil, kültürünü de alalım; bu bir sosyo-kültürel transformasyondur," diyen bü-tüncüler biçiminde bir ayırım söz konusudur.

Bana göre, Batılılaşma kavramından anlaşılması gereken, çağdaşlaşma olmalıdır. Atatürk'ün düşüncesinde de "Batı", çağdaş bir toplum kurma idealine denk düşer. Milleti en kısa yollardan medeniyetin nimetlerine kavuşturmaya, mesut ve müreffeh kılmaya çalışacaklarını ve buna mecbur olduklarını söyleyen Atatürk, 1926'da bir yabancı gazetecinin "Batılıların nesini kendi milletiniz için almak istersiniz?" sorusuna şöyle yanıt vermiştir: "*Biz Garp medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi, kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz.*"¹⁸

Küçükömer, emperyalizm karşıtlığı ile Batılılaşmanın bir arada olamayacağını savunur. Atatürk'ün çağdaşlaşma (Batılılaşma) amacı ise, öncelikle "Batı gibi bağımsız olma'yı gerektirir. Atatürk, Batı'yı çağdaş bir toplum olması nedeniyle kendisine model olarak alırken, kendi ifadesiyle, taklitçilik yapmayı amaçlamamıştır. Bahsettiği "medeniyet seviyesi", her şeyden önce emperyalizme teslim olmamayı gerektirir. Batı gibi olmak için ön koşul, Batı'nın sömürsünden kurtulmaktır. Aksi takdirde, zaten uygar dünyaya katılmak olanaklı

16 Abdullah Kaygı (1982), s. 376.

17 Tunaya, bunlara "kısmiciler" diyor. (*Türk Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*), s. 174.

18 Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1968, s. 183.

değildir. Atatürk'ün Batılılaşma politikası, çok zor gerçekleştirebilecek bir işi başarmıştır. "Emperyalizme karşı ve ona rağmen çağdaşlaşmak" diye tanımlayabileceğimiz, Türkiye'nin kurtuluşunu sağlayan bir yoldur bu.

Aklın ve bilimin üstünlüğüne dayanan aydınlanma, Türkiye'de Atatürkçü devrimin bu yaklaşımı ile doğmuştur. Batı emperyalizminin egemenliğine girip çöken Osmanlılardan alınan yapı, ulusal bir burjuvazisi olmayan, toplumsal sınıfların gelişmediği sanayi öncesi bir toplumun ekonomik yapısıydı; kısacası toplum Batı'daki siyasi gelişmeleri yaratacak altyapıdan yoksundu. Kurtuluş Savaşı'nın ardından siyasi gücü eline geçiren Mustafa Kemal, Batı'nın sömürgesi olmadan Batı gibi çağdaş bir ülke yaratabilmek için, toprağa bağlılıktan kurtulamamış feodal güçlerin hüküm sürdüğü bu yapıyla işe koyuldu. Gerçekleştirdiği devrim, bu nedenle tarihte örneği görülmeyen bir devrimdir ve bu nedenle de belli kalıplar içinde değerlendirilip anlaşılması mümkün değildir. Küçükömer'in temel yanılgısı da bu olmuştur.

I. Bölüm

İdris Küçükömer'in Osmanlı-Türk Toplumsal Yapısına İlişkin İkili Sınıfsal Çözümlemesi¹⁹

19 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s.72-73.

Doğucu-İslâmcı ve Batıcı-Laik Akım Çatışması / Sol ve Sağ Tanımları

İdris Küçükömer'in Türk siyasal yaşamına ilişkin olarak savunduğu modelde iki akım vardır: Doğucu-İslâmcı akım ve Batıcı-laik akım. Küçükömer, tarihi gelişme içinde bu iki akımın birbirinin antitezi olduğunu ve bunlar arasındaki kavganın, hem Osmanlı, hem de Cumhuriyet döneminde halk için bir kurtuluş yolu getiremediğini belirtiyor.

Küçükömer'in ortaya koyduğu bu ikili ayrımın benzerleri birçok bilim insanı ve yazar tarafından da yapılmış. Örneğin, Türkiye'nin tarihini, esas itibarıyla, eski ile yeninin mücadelesi olarak gören Kemal Karpat'a göre, Türkiye'nin değişmesini belirleyen ve bu değişimde üstün rol oynayan belli iki grup vardır. Birisi dinci-muhafazakârlar grubu, diğeri de yenilikçi grup.²⁰

Küçükömer'in modelindeki fark, toplumun bu şekilde bölünmesinin zincirleme gelişiminde, sol ve sağ gruplar için belirlediği niteliklerdir. Onun modelinde sol yan, yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen Doğucu-İslâmcı halk cephesine dayanan taraf olarak tanımlanıyor. Jön Türkler'in Prens Sabahattin kanadı, Hürriyet ve İtilâf, İkinci Grup (Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde), Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti, Adalet Partisi, tarihsel gelişme içinde bu grubu oluşturuyor. Sağ yan ise, Batıcı-laik bürokratik geleneği temsil ediyor. Jön Türkler'in Terakki ve

20 Kemal Karpat (1967), s. 2.

İttihad Kanadı, İttihat ve Terakki (önce cemiyet, sonra fırka), Birinci Grup (Birinci Büyük Millet Meclisi'nde, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde), Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi), CHP-Milli Birlik Komitesi ve CHP (Ortanın Solu), sağ yanı oluşturuyor.

Küçükömer, sol yanı tanımlarken “dayanan”, sağ yanı tanımlarken de “temsil eden” ifadelerini kullanıyor. Aslında her iki tarafın başında da bürokratların görülebileceğini, fakat tabanı oluşturan kitlenin niteliğinin çok farklı olduğunu söylüyor.

Bir partinin ya da örgütün siyasal yelpazenin hangi tarafında olduğunu belirlemek için, o partinin ya da örgütün ideolojisinin ve gerçekleştirmeyi düşündüğü uygulamaların, toplumu bulunduğu noktadan ileri, çağdaş bir düzeye mi, yoksa geriye mi götüreceğine bakılması gerekir. Elbette partilerin dayandıkları ya da temsil ettikleri kitlelerin niteliği çok önemlidir. Fakat yalnızca bu kriterle değerlendirme yapmak yeterli değildir. Küçükömer, siyasal tarihimizde genel kabul gören sol-sağ tanımlarını tersine çevirmiştir. Adalet Partisi, hangi politikaları uyguladığı için soldadır? Cumhuriyet Halk Partisi neden sağdadır?

Küçükömer, “bürokratik kapıkulu devrimcileri” adını verdiği grubun, genel tutumları ve ideolojileri ile AP'den daha sağda olduğunu söylüyor.²¹ Bu durumda, solun ve sağın temel belirleyici niteliklerini ele almak gerekiyor. Tarihsel gelişimine ve genel tanımına uygun olarak sol, toplumu bulunduğu noktadan ileriye götürmeyi hedefleyen, düşük gelir grubuna mensup toplum kesimlerinin çıkarlarını ön planda tutan, toplumsalcılığı bireyciliğe tercih eden, toplumsal eşitliği sağlamayı amaç edinen emek ağırlıklı partilerin siyasal yelpazedeki ideolojik yerini belirler. Sağ ideolojinin muhafazakârlığı, bireyciliği, daha üst seviyedeki gelir grubunu oluşturan toplum

21 İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 5, *İdris Küçükömer ile Türkiye Üstüne Tartışmalar*, s. 78

kesimlerinin sözcülüğünü yaptığı da, siyaset biliminde genel kabul görmüştür.

İdris Küçükömer, Türk sağını şöyle tanımlıyor: “Türkiye’de sağ kesim, geçmişin mirası bölünmemiş topak iktidar ile organize bağlantı içinde olmak isterler. Ünlü sloganları, birlik ve beraberliktir. Bir yandan sağcılık adına, tarihi politik miras ve engram dürtüsüne uygun yaşamak isterler, bir yandan da çağdaş dünya koşulları içinde olmak isterler.”²² Türk solunda ise iki gruptan söz ediyor.²³ Birinci grup, bürokratik çakışmayı kabul etmeyen, sivil toplumun kurulmuş olduğuna inananlar.

Bu grubun içinde sözde ileri ortodoks soldan, sosyal demokrata kadar birçok politikacı var. Küçükömer bunlara “**Ankaralı iktisat politikacıları**” diyor.

İkinci grup sol, “sivil toplum gerçeğine yakın, fakat Batı kültürünü tek dünya kültürü olarak alan ve oradaki sosyal demokratları taklit edip, onlara ait kitap öğretisini aktaranlar”dan oluşuyor. Küçükömer, bunlara “**İstanbul**” diyor.

Her iki grubun da katlı yanılgısı var İdris Küçükömer’e göre. Bu yanılgı da Anadolu insanı ile ilgili. Çünkü, Anadolu insanının ekonomik koşulları düzelse de, binlerce yılda oluşmuş bir kültürün sonucu olarak, davranışlarının, “her krizde bir baba arayışı yazgısının” değişmeyeceğini söylüyor.

Küçükömer’in bu saptamalarının temeli, Osmanlı yapısından gelen merkeziyetçi-bürokratik geleneklerle ve sözde solcuların geliştirdiği “insan adına insansız formüllerle” sivil toplumun yaratılamayacağı. Bu noktada şu soruyu soruyor:

“Varsayalım ki ekonomi büyüdü, işsizlik azaldı, enflasyon aşağılara çekildi. Yurdumuz insanının var olma sorununa (insan sorununa) ışık getirilmiş olur mu?”

22 “Bu Toplumda Kimse Yurttaş Değildir”, İdris Küçükömer’in Bütün Eserleri 4, *Halk Demokrasi İstiyor mu?*, s. 260.

23 İdris Küçükömer’in Bütün Eserleri 4, *Halk Demokrasi İstiyor mu?*, s. 59.

Ona göre, yurdumuz insanının sorununu, demokratik sivil toplum içerisinde çözmek olanaksızdır. Osmanlı toplumsal ve ekonomik yapısından kaynaklanan nedenlerin yanında, modern genetik ve etholoji'den (sosyo-biyoloji) söz ediyor. Sivil toplumun kurulmasının, toplumun etnik, genetik unsurlarına bağlı olduğunu anlatmak istiyor. Siyaset biliminde, toplumların genetik özelliklerinin siyasal rejimin yapısını etkilediği savunulan tezlerden biridir. İklim şartlarının ve coğrafi özelliklerin, bireylerin karakter özellikleri üzerindeki etkisi vardır. Fakat buradan hareketle, "Demokrasi ve sivil toplum Batı kaynaklıdır; Batı insanının genetik özellikleri sivil toplumu yaşatabilir; Batı dışında sivil toplum kurulamaz" biçiminde kesin bir yargıya varılabilir mi?

Demokrasinin oluşumunda genetik özellikleri temel belirleyici alan bir anlayışı ihtiyatla karşılamak gerekir. Bu tür yorumlar, giderek ırkçı bir söyleme dönüşme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Demokrasiyi ve sivil toplumun kurulup yaşatılmasına ilişkin koşulları bir bütün içerisinde, diyalektik bir anlayışla değerlendirmenin daha doğru olacağı açıktır. Bir toplumda demokrasi kültürünün yeşermesinde ve daha sonra varlığını sürdürmesinde en önemli belirleyici eğitimidir ve bunun önemi mutlaka vurgulanmalıdır. (Bu hususa, ilerde Aydınlanma'nın ele alındığı bölümde tekrar değineceğim.)

Ayrıca, Küçükömer, Anadolu insanının sorununun, ekonomik etkenlere bağlı olarak çözülemeyeceği yolundaki ifadesiyle, Marksist analiz ile de çatışıyor. Çünkü Karl Marx, diyalektik bir etkileşim olsa da, altyapının üstyapıyı belirlediğini savunur. Oysa Küçükömer, Anadolu insanı ile ilgili bu yorumunda bir anlamda altyapının belirleyiciliğini rafa kaldırmış oluyor. Altyapı bir gün değiştiğinde üstyapıyı da etkilemeyecek midir?

Türkiye’de sivil toplumun kurulamayacağı, çünkü geleneksel “Şarklılığın” daima ağır basacağı, siyaset dünyasında sıkça dile getirilen bir görüş. Fakat genellikle bu iddianın dayanakları, Osmanlı toplumunun sosyal ve ekonomik yapısı ile açıklanır. Asya üretim kuramcıları, üretim ilişkilerinin ve toplumsal sınıfların değişmeyeceğini, var olan mücadelenin sivil toplumu kurmaya dönük olmayacağını öngörüyor. Küçükömer’in tezi de bu yönde bir değerlendirme; yani Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu ekonomik duruma uygun bir tez. O zaman bu durumda ekonominin belirleyiciliğini kabul etmiş olması gerekiyor. Oysa Anadolu insanının sorununun ekonomik gelişmeye bağlı olarak çözülemeyeceğini belirttikten sonra, Osmanlı İmparatorluğu’nda var olan ekonomik yapı nedeniyle sivil toplum kurulamayacağını iddia etmek bir çelişki yaratıyor.

Buna karşın, bir ülkenin siyasi yapısındaki olgunlaşmanın mutlaka ekonomik gelişmişliği ölçüsünde olup olmayacağı da tartışmalıdır. Bir ülke, ekonomik olarak çok gelişmiş olmayabilir; fakat düşünsel açıdan da, siyasi kurumlar yaratma açısından da ekonomik yapıya göre farklılıklar gösterebilir, çok daha gelişmiş olabilir. Bu düşünce hayatının varlığına, olgunluğuna, desteklenir oluşuna bağlıdır.²⁴

24 Demir Özlü, “Türkiye’de Burjuvazinin Oluşumu ve Aydınlanma”, Türkiye’de Aydınlanma Hareketi Strasbourg Sempozyumu, Adam Yayınları, İstanbul, 5. Basım, s. 211.

Küçükömer'e Göre Sol Partilerde Olması Gereken Üç İlke²⁵

Birinci İlke: Demokratik Misak Oluşturma İlkesi

Küçükömer, bu ilkeyi özel ve kamu mülkiyeti sorununun üstünde, toplumu özgürleştirme ("libere" etme), devleti tarihi miras bürokratik açıdan çıkarma olarak tanımlıyor. Bu nasıl sağlanacak? Varlıklı sınıfların ağırlık koyduğu toplumu, politik toplumun demokratik olarak genişletildiği, politik ilişkilerin ekonomik ilişkilerle çakışmasının çözüldüğü bir topluma dönüştürmekle sağlanacak. Politik toplumda iç ve dış konularda karar süreci, içinde kararları alan ve kontrol edenlerce oluşturuluyor. Oysa sivil toplumda, insanların yaşam için zorunlu ihtiyaçlarının belirlenme ve karşılanması (üretim, bölüşüm ve mübadele) ait ilişkilerle oluşturulur. Yani sivil toplumun oluşturulması için politik toplumun müdahalelerden kurtarılması süreci yaşanmalı. Sivil toplumun politik toplumdan ayrışması, yani ondan özerklik kazanması ile oluşan, piyasa toplumu olarak dar anlamda bir sivil toplum oluyor.²⁶

Küçükömer'in sözünü ettiği çakışma, iktidarı ellerinde tutanların toplumu ekonomik olarak sömürmesidir. Politik ilişkilerin ekonomik ilişkilerle çakışmasının çözüldüğü sistem ise sosyalizmdir.

Küçükömer'in sol partiler için belirlediği bu ilke, sonuçta sosyalizme temel teşkil eden bu hedef, bugün solda görülen ya

25 İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 3, *Sivil Toplum Yazıları*, s. 138.

26 İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 3, *Sivil Toplum Yazıları*, s. 174.

da sol ideolojiyi benimsediğini iddia eden birçok partinin programında yok. Buradaki çakışmanın anlamı, yalnızca iktidarın çıkarlar için kullanılması anlamında değildir. Çünkü yalnızca bu anlamıyla, sağ ve sol için bir ayırım yaratmaz. Bir sağ parti de, iktidar gücünün yöneticilerin çıkarlarını korumak için kullanılmamasını savunacak ve bunu siyasal ahlak ile açıklayacaktır. Küçükömer'in belirlediği ilke, paylaşım sorunu ile ilgilidir.

İkinci İlke: Çakışmadan Arınmanın, Belli Bir Kişi, Grup ya da Sınıfın İpoteğinde Olmaması

Bundan kasıt, özellikle emekçilerin bu gelişmenin dışında olmaması. Emekçi grubun sivil toplumu kurma süreci, kendi kişiliklerine gerçek bir yurttaşlık kazandırma süreci olarak yürütülürse gerçekleşebilir. Çünkü Küçükömer'e göre bu toplumda herkes yurttaş değildir. Bu nedenle, emekçinin yurttaş olma sürecini gerçekleştirebilmesi, sol parti için ilke olmalıdır.

Üçüncü İlke: "Toplumun Değiştirilip Yenilenebileceği Sağlıklı Dönüşüm Mekanizmalarının Üretilebilmesi İçin, Geleceğe Ait Önerileri Şimdiden Nihailleştirip, Teolojik Biçimde Ortaya Atmamak

Yani gayeyi yaşantının bütününe salgilayıp, sonucu şimdiden sebep haline getirmemek. Böylece geçmişin yanlışlarından kurtulunacak ve geleceğe ipotek koyulmamış olacak. Yönteme ilişkin bir ilke bu. Oysa açık ki, Cumhuriyet'i ve onun getirdiği kurumları eleştirirken bu hataya Küçükömer de düşüyor. "Türkiye'de sivil toplum kurulamaz" diye bir öngöründe bulunup, her şeyi buna göre değerlendiriyor, geleceğe ipotek koyma olarak değerlendirilebilecek bir yargıya varıyor.

İşte bu nedenle de, Türkiye Cumhuriyeti kurulurken gerçekleştirilenleri devrim olarak nitelemiyor. Ona göre bu toplumun insanları devrim yapamaz. Eğer çoğunluk onun gibi

düşünmüş olsaydı, yani Türkiye’de sivil toplum kurulamayacağını öngören bir tür kadercilik sergilenseydi, bugüne kadar demokratik mücadeleden vazgeçilmesi gerekirdi. Küçükömer’in şu sözleri ülkemizdeki sola yönelik temel eleştirilerinden birisini yansıtır:

“Kendilerine solcu diyenlere gelince... Kendilerini aydın, ilerici, demokrat diye kabul ettirmek isteyenlerin, bir kriz içinde nasıl despot kesildiklerini yakın geçmişte gözlemlemedik mi?”²⁷

Kastedilen yakın geçmişin, Milli Mücadele sonrası CHP dönemi olduğu anlaşılıyor. Küçükömer’e göre CHP kendisini solda görüyor, ama solcu olamaz. Çünkü Küçükömer’e göre CHP dönemi, “sivil toplum” yaratamamıştır; tersine bunu engellemiştir.

Küçükömer’in bu noktadaki temel yanılgısı, Kemalist Devrim ile benimsenen laiklik ilkesini göz ardı edip, kendi belirlediği sol ilkelerden birine yine ters düşmesidir. “CHP solcu olamaz, çünkü sivil toplum yaratamamıştır,” diyerek geleceği ipotek altına alan bir değerlendirmede bulunuyor. Yüzde 10’dan az bir nüfusun okuma yazma bildiği, her bakımdan geri kalmış bir ülkeyi emperyalizme karşı savunup ulus bilincini yaratma; sonra da padişahlığı, halifeliği ve şeriat hukukunu kaldırıp devleti laikleştirme gibi imkânsız gözükten büyük devrimleri çok kısa bir zaman dilimi içinde başaranlar da CHP’nin kadrolarıydı. Bu nedenle, yalnızca tek parti döneminde yaşanan bazı olumsuzluklara dayanarak böylesine kesin bir yargıya varmak, objektif bir tutum değildir ve yanılgıya yol açmaktadır.

Küçükömer, laik, Batıcı ya da dindar olup olmamanın Türkiye’de solculuğu belirlemeye yetmeyeceğini, laiklik ve Batıcılık gibi ilkelerle de emperyalizmin emrine girmenin mümkün olduğunu söylüyor. Sağ ve sol tanımlarını tamamen

27 İdris Küçükömer’in Bütün Eserleri 4, *Halk Demokrasi İstiyor mu?*, s. 260.

tersine çeviren modelinde, ilerici, çağdaş, laik olan sol değil; fakat tutucu ve dindar olan sol. Demokrat Parti'yi daha solda görürken dikkate aldığı kriter, üretim güçlerinin geliştirilmesi ve daha büyük kitlelere mutlak olarak bir şeyler verebilmesi. Marksist bir anlayıştan hareketle, toplumsal refahın artmasına daha fazla katkıda bulunan siyaseti sol olarak tanımlıyor Küçükömer. Ancak tek bir kriterle dayanarak yaptığı bu değerlendirme, toplumun geçirdiği tarihsel dönüşümü tüm yönleriyle açıklamıyor. Nitekim tek bir kriterle Demokrat Parti'yi solda değerlendirmesi de bu açıdan son derece yanıltıcı. Ayrıca savını dayandırdığı kriter açısından da yanlış bir sonuca varıyor. Demokrat Parti, emekçi halk kesimleri için ne yapmıştır, onlara daha çok ne vermiştir? Ücretli kesimin yaşam standartları yükselmiş midir? "Halk cephesine dayanan" siyaset çizgisine koyduğu Prens Sabahattin, Hürriyet ve İtilaf, Demokrat Parti ve Adalet Partisi, antiemperyalist ve toplumculuk açısından herhangi bir siyaset ortaya koymuş değildir. Batıcı-laik bürokratik cephenin karşısında yer alan bu grup, ona göre, halkı temsil etmese de gücünü halkın çoğunluğunu kapsayan muhalefetten aldığı için halka dayanıyordu.

Demokrat Parti'nin asıl tabanı, her zaman toprak ağası ve tüccârlar olmuştur. Demokrat Parti, bizzat halkın yanında olup onu sömürenlere (eşrafa) dayanmıştır. Gerçekte, temeldeki bozukluğun yarattığı koşullarda ve sanayileşme, kentleşme sürecinin yeni hız kazandığı bir ortamda, halk asıl çelişkileri zaten farketmemiştir.²⁸

Aslında Demokrat Parti döneminde, iktidardaki bürokratin yerine, alınan dış borçlar yüzünden yabancı devletlerin geçtiğini söyleyebiliriz. Kitlelere bir şeyler verebilmek bakımından, Demokrat Parti'nin yalnızca Batılılaşmaya ve onun getirdiği üstyapı kurumlarına karşı gelen tutucu kesimin isteklerini

28 İsmail Cem (1986), s. 384-5.

karşıladığı söylenebilir. Küçükömer de bu noktada koşut bir değerlendirme yaparak, Batı üstyapı kurumlarının alınışı emperyalizmin kültür devrimi olarak içeriye girişini kolaylaştırdı²⁹ diyordu. Bu durumda Doğucu-halkçı-İslamcı cephe, geleneksel değerler sistemini koruyan partilerin çatısı altında toplanarak Batıcı-laik-bürokratlara karşı muhalefeti oluşturuyordu.

Demokrat Parti'nin köylü kesim yararına ekonomik alanda yaptığı bazı düzenlemeler ve uyguladığı vergi politikaları da vardır. Ancak bu dönem, uzun vadede emekçi halk kitlelerinin yararına değil, zararına olmuştur. Alınan bazı önlemlerle ekonomide görece bir iyileşme olmuştur, fakat ekonominin canlandırılması pahasına, enflasyonist politikaların yükünü yine ücretli kesim çekmiştir. Bu durumda, ekonomik olarak değil, siyasal istekler bakımından halka bir şeyler verebilmenin daha solda, daha toplumcu olmaya yettiği düşünülüyorsa, o zaman bu düşünce, "Kitleler şeriat istiyor; onların istediklerini yapmak anlamında şeriat düzenini kurmak, daha solda, daha toplumcu olmak için yeter" anlayışına kadar gidecektir. Bugün kimilerinin, "İran'da şeriatçı demokrasi var," demeye cesaret etmesi de buradan kaynaklanıyor olsa gerek!

Küçükömer, siyasal yelpazedeki ayrışmayı tersine döndürürken, hareket noktasını şu temel görüşlerine dayandırıyor:

*"Batıcı-laik bürokrat, batılaşma ile devleti kurtarmak isterken, yeterli derecede üretim güçleri yaratamadığından, tarihi büyük halk cephesiyle ters düşmektedir. Böylece iki cephe arasındaki mücadele kızılsınca, laik-batıcılar ile dindar-doğucular arasında bir mücadeleye gelip dayanmaktadır. Bürokrat (sivil, subay) laik, güya ilerici sayılacak, emperyalist kısılcı içinde bürokrat oyunlarıyla içine kapanan İslamcı-doğucu kamp ise, gerici (mürteci) sayılacaktı!..."*³⁰

29 İdris Küçükömer, "TİP'in Programı Değişmelidir", Ant, 19 Kasım 1968, Bütün Eserleri-1, İstanbul: Bağlam Yay., 1994, s. 157.

30 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 74.

Küçükömer, Osmanlı toplumundan bugüne kadar süregelen ikileşmenin açıkça belirtmeye başladığı dönemin, Lâle Devri olduğunu savunuyor. Lâle Devri'nde sarayla bürokratlar, aşağıdan bireyci bir gelişme olmadan, Batı'ya özenerek oradaki gibi yaşamıştı ve bu yaşantı, İstanbul halkının değerler sistemine ters düşmüştü. Ayrıca devlet, 18. yüzyıl başında Batı'daki gibi fabrikalar kurup, madenleri işletmek istemişti. Bu devletçilik hareketi, yeniçeri-esnaf çıkarlarına uymadığı için, Patrona Halil Ayaklanması ile Lâle Devri sona erdirilmişti.

Küçükömer, Lâle Devri'nin yaşantısı ve devletçiliği ile, "Ortanın Solu" hareketinin çok küçük bir çekirdeğini oluşturduğunu iddia ediyor. Lâle Devri'nin yenilik hareketinin bütününe karşı çıkan esnaf-yeniçeri-ulema birliğini, bugünkü İslâmcı-doğucu halk cephesinin geçmişi olarak görüyor. Lâle Devri ile Ortanın Solu hareketi arasında kurduğu bu benzerlik, gerçeği yansıtmakta mıdır? Lale Devri, Osmanlı Devleti'ndeki reform hareketlerinin başlatıldığı, yani batılaşmanın dikkat çekici bir şekilde dile getirildiği dönemdir. Fakat Ortanın Solu hareketinin benimsediği Batılılaşma anlayışı ile, o dönemin anlayışı arasında fark vardır. Enver Ziya Karal'a göre, Lâle Devri batılaşma hareketleri, cemiyeti bulunduğu düşük vaziyetten kurtaracak hacim ve derinlikte olmaktan uzak ise(ler) de, daha sonra yapılacak olan daha geniş kımıldanma ve sıçramalara esas oluşturacağından önemliydi.³¹ Ancak Lâle Devri ıslahat hareketlerinde "çağdaşlaşma", bir bütün olarak düşünülmüyordu. Batı'dan bazı teknolojileri (matbaa gibi) ya da sanatsal faaliyetleri ithal etme tarzında yapılan bir batılaşma söz konusuydu. Oysa Cumhuriyet'ten bu yana benimsenen Batılılaşma, Atatürk'ün ifade ettiği gibi, "çağdaş uygarlık seviyesine erişme" anlamında bütünsel bir anlayışla yapılmıştır.

31 31-Enver Ziya Karal (1941), s. 27.

Bununla birlikte, Lâle Devri'nin yenilik hareketine karşı çıkan esnaf-ulema-yeniçeri birliğinin, bugünkü İslâmcı-doğucu halk cephesinin geçmişini oluşturduğu doğru bir tespittir. Lâle Devri'nden bu yana, geleneksel tutucu cephe, dayandığı toplumsal kesimler aracılığıyla giderek büyümüştür. Bu yeniçeri-esnaf-ulema birliğinin, Lâle Devri'ne karşı çıkarken davranışına yön veren temel neden nedir? Halk, ekonomik yaşantısını değiştirmeyen ve hep Batı'dan söz eden yöneticiler karşısında, batılaşmanın ekonomik fonksiyonunu göremediğinden, tepkisini onun üstyapısına, görüntüsüne, savunucularına; onun iktidarlarına yöneltmiştir.³² Halk, günden güne yoksullaşmasının nedeninin, Batılılaşma politikaları olduğunu düşünmüş ve buna karşı geliş, din temelinde örgütlenmiştir. Bugünkü İslâmcı-Doğucu cephenin tepkisinin ana nedeni nedir? Özü itibarıyla gerçek bir şariat tercihindan söz edilebilir. Ancak yeniçeri-esnaf-ulema birliğinin, devletçiliğe karşı çıkışının nedeni, "mevcut işyerlerinin işlerine sekte vurucu nitelikte"³³ oluşuydu. İslâmcı-Doğucu tepki için ekonomik neden geçerli olsa da, ideolojik düzeyde daha keskin bir cephe vardır; laîk düzenin hedef alındığı bir gerçektir. Zaman içinde, Batılılaşmaya karşı gelişin nedenlerinde, sınıfsal bilinçlenme-ye koşut olarak farklılaşma olmuştur diyebiliriz.

Küçükömer, Osmanlı-Türk toplumsal yapısına ilişkin olarak geliştirdiği iki gruplu modelin son aşamalarına soru işareti koymuştur. Modeli aynı mantıkla sürdürürsek, Adalet Partisi'nden sonra solu temsil eden parti, Doğru Yol Partisi (DYP), İslamcı görüşü yansıtan Refah Partisi, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) olacaktır. DYP ile aralarında belirgin bir program farklılığı olmadığı için, Anavatan Partisi de onun yanında yer alabilir. Bu durumda Milliyetçi Hareket Partisi gibi

32 İsmail Cem (1986), s. 363.

33 İdris Küçükömer, age., s. 48.

milliyetçi-muhafazakâr ve İslamcı tabana seslenen partilerin de yine bu sol cephede yer almaları gerekir. Modele göre sağ yanda ise, tarihsel çizgi içinde Demokratik Sol Parti ve CHP bulunacaktır.

Bu durumda, “zorla Batılılaşmak politikası” sağ yanda olmayı gerektiren etkenlerden birisiyse, Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde bir dönem her türlü ödünü vermeye hazır görünen AKP nasıl solda yer alabilir? “Ulusal çıkarımıza aykırı ödünlere bulunmayalım, birliğe üye diğer üyeler gibi eşit bir şekilde onurumuzla üye olalım” görüşünü savunan CHP’nin durumu nasıl açıklanacaktır? Ya da Küçükömer modelini günümüze kadar sürdürmüş olsaydı, Avrupa Birliği’ne karşı söylemleri olan eski Refah Partisi yine solda mı yer alacaktı?

Görüldüğü gibi, bu model birçok açıdan yetersiz kalıyor ve bizi yanlış yollara çıkarıyor. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne kadar, toplum yapısının hiç değişmediği, durağan kaldığı anlayışına dayanıyor. Oysa her şeyin değişime uğradığı gibi toplumlar da değişir ve gelişir. İdris Küçükömer, toplumsal sınıfların siyasal partiler düzeyindeki yansımaları, modeli geliştirdiği döneme kadar olan siyasal ve ekonomik ortamı düşünerek ortaya koymuştur. Bu nedenle, bugün yaşasaydı, nasıl bir gruplandırma yapacağı kendi koyduğu kriterlerden yola çıkılarak yapılan bir varsayımdır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bugünkü siyasal partilerin bir kısmı, Küçükömer’in sınıflamasındaki partilerin devamı olduğunu iddia ediyor. Aynı şekilde Küçükömer’in çizgisindeki “liberal sol” ya da “İkinci Cumhuriyetçi” grubun değerlendirmelerine bakılırsa da varsayımın doğru olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü hepsi çıkış noktasını yine Küçükömer’in belirlediği mantığa dayandırıyor.

Küçükömer, Batıcı-Laik Bürokratlara Neden Karşı?

Türkiye’de kuruluşundan bu yana, belki de başka ülkelerde görülmedik ölçüde, güçlü bir bürokrat kesimin olduğu gerçektir. Tarihsel gelişmeye koşut olarak, bu kesim, devlet yönetiminde söz sahibi olmuştur. Küçükömer’e göre, Osmanlı’dan bu yana Türkiye, bürokratlar tarafından sömürülmüştür. Bürokratlar iktidar olarak artık üründen önemli bir pay almış, giderek emperyalizmin ağına düşmüş ve ülke de yarı-sömürge haline gelmiştir. Böylece, halk cephesinden sınıf meselerini dikkatle ele alan bir öz ortaya çıkması önlenmiştir.³⁴

Küçükömer, Batıcı-laik bürokratların halkı temsil etmediklerini ve bu nedenle de halkın sorunlarını çözemediklerini düşünüyor. Yani bu grup, halkı temsil ettiğini iddia edip, bu yolla iktidarı elinde tutmasa, halk cephesinde sınıfsal temele dayalı bir hareket olacak. Ona göre, sol yanda olduğu savunulan ama gerçekte halka dayanmayan yapılarıyla bürokratlar, iktidarı ele geçirerek toplumu, halkı elde edeceklerine inanıyorlardı. Devletin kurtuluşuna ilişkin düşündükleri bu temeldeydi. Devletin toplumsal sınıflarla bütünleşmedengüçlenemeyeceğini görmüyorlardı. Burada ele alınması gereken iddia, “Batıcı-laik bürokratların halktan kopuk olduğu” ve “mevcut düzenin temelden reddini sağlayacak bir oluşumun bürokratlar tarafından engellendiği” dir. Küçükömer, bu iddiasını Osmanlı Devleti döneminden başlatarak, Cumhuriyet Türkiye’si’ni de içine alacak bir şekilde ifade ediyor.

34 İdris Küçükömer, age., s. 74.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çöküntü durumundan sonra, o dönemin aydınları ve bürokratları arasında yaygın olan görüş, kurtuluşun, merkezi otoritenin yani devletin ele geçirilmesi ve bu yolla halkın da kazanılması olduğu biçimindeydi. Bu düşüncelerini hayata geçirmek için, Birinci ve İkinci Meşrutiyet'i gerçekleştirdiler. Burada aydın ve bürokrat kesimin davranışı ile halkın tercihleri arasındaki ters ilişkiyi Mümtaz Soysal şöyle açıklıyor:

*"Oysa 19. yüzyılın ikinci yarısında, tımar sisteminin çöküşünden sonraki uzun otoritesizlik dönemini henüz atlatmış olan ve yönetim alanındaki reformlar sayesinde yeni bir merkezi devlet sistemine yönelen Osmanlı toplumunda, Meşrutiyet gibi otoriteyi sınırlayıcı bir isteğin halk yığınlarından gelmesi beklenemezdi. Derebeylerine karşı devletin gücüne sarılmak zorunda kalan halk, merkezdeki yönetimin zayıflamasını ve parçalanmasını istemiyordu. Nitekim, Meşrutiyet hareketi, genel çizgileriyle okumuş bir azınlığın hareketi oldu."*³⁵

Osmanlı Devletindeki demokratikleşme çabaları, asker ve sivil bürokratların öncülüğünde ve halkın dışında başlamış oluyordu. Küçükömer'in Osmanlı bürokratlarının halktan kopuk olduğu iddiası, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde çalışma yapan araştırmacılar tarafından da genel kabul görmüştür. Ayrıca Şerif Mardin'in de belirttiği gibi, zaten klasik Osmanlı devlet idaresi düşüncesine göre, seçkinler-eğitim görmüş kişiler ve soylarında devletin emanet edilebileceğini göstermiş kişiler-devletin idaresini ellerinde tutmalıdır.³⁶

Kapalı bir tarım ekonomisinin geleneksel değerleri ile sosyal alanda çağdaşı toplumlara göre çok geri kalmış bulunan Osmanlı toplumunda, Tanzimat'tan beri uygulanan yanlış batılama hareketleri ile, devlet, Batı'nın sömürgesi haline gelmiştir. Sömürgeleşen bir toplumda, elbette ki yerel güçlerin ön plana

35 Mümtaz Soysal (1987), s. 25.

36 Şerif Mardin (1990), s. 157.

çıkması beklenemezdi. Giderek fakirleşen halk karşısında “iktidarlar, hem halkın beklediğini vermemekte, hem de şeriatтан uzaklaşmaktadır. Bu durumda halk, kendi görüşünün doğruluğuna bir kez daha inanmakta, iktidara düşman olmakta, şeriat doğrultusunda göz kırpan muhalifleri desteklemektedir.”³⁷

Aydın ve bürokrat kesimin, halktan kopukluğu iddiasının, Cumhuriyet dönemindeki dayanakları da sınıf meselesinden kaynaklanıyor. Cumhuriyet’in tek partili döneminin iktidarı, Cumhuriyet Halk Partisi’dir. Doğal olarak Küçükömer’in eleştirileri, bu parti üzerinde odaklanmıştır. Ona göre, CHP muhafazakârlığı temsil ediyor³⁸ ve toplumdaki kapalı tutucuları oluşturuyor. Küçükömer, halk egemenliği yoluyla halkın mutluluğunu daha yüksek seviyede ve daha adil bir şekilde sağlayarak içte ve dışta daha kudretli bir devlet yaratabilmek için, zümre egemenliğini kaldırıcı nitelikte reformların CHP iktidarınca teklif edilmediği görüşündedir.³⁹

Küçükömer’in bu savı, CHP’nin izlediği ekonomi politika-sının yarattığı sonuca yöneliktir. Fakat reformların niteliği itibarıyla bu partinin, o dönemdeki siyasal platformdaki yerinin tutucu bir sağcılıkla özdeş olduğunu düşünmesi sorgulanabilir niteliktedir. Çünkü egemenliğin halka devredildiği rejimi kuran ve aydınlanma yolunu açan kadrolara karşı bunu savunmuştur. Batılılaşma olarak adlandırılan reform hareketlerinin de, bu tutucu düzeni sürdürmeye yaradığı iddiasındadır.

Şu bir gerçek ki, CHP’nin geleneksel talihsizliği, halkın gözünde Batılılaşma ile özdeşleşmiş olmasıdır. Dolayısıyla halk tepkisinin değişmez hedefi CHP’dir. Çünkü Batılı yaşam

37 İsmail Cem, age., s. 370.

38 İdris Küçükömer, “Türkiye’de Temel Kararları Kim Alır?”, 27 Haziran 1962, Yön, Sayı 28, Vatan Gaz. ve Matb. A.Ş., s.13-14. (İdris Küçükömer’in Bütün Eserleri 1, *Cuntacılıktan Sivil Topluma* adlı kitap içinde, s. 13-20.)

39 İdris Küçükömer, “Politikacılara Sunulur:1, Egemenliğimiz ve Var Oluşumuz”, 2 Ekim 1964, Yön, Sayı 79, Güneş Matb. A.Ş., s. 12, (İdris Küçükömer’in Bütün Eserleri 1, *Cuntacılıktan Sivil Topluma* adlı kitap içinde, s. 77-85.)

biçimini o savunmaktadır, şeriatı o uzaklaşmıştır vb. Temeldeki bozukluk nedeniyle ortaya çıkan halk yoksulluğunu batılaştırmanın görüntüsünden bilmekte, bu görüntüyü ise CHP ve bürokratlar temsil etmektedir.⁴⁰

Küçükömer, 3 Haziran 1969 tarihinde, *Ant* dergisine yazdığı “CHP kendisine karşı mı?” başlıklı yazısında, Bülent Ecevit’in Türkiye için Marx yorumuna değinmiş. Bülent Ecevit’in 22.5.1969 tarihli *Ulus* gazetesinde çıkan beyanati şöyle:

“...bizde oyu pek önemsemeyen, garip bir demokrasi türü bekleyen bazı aydınlarımız vardır. Bir kısım aydınlarımız eski Osmanlı alışkanlığı ile halktan kopmuş insanlardır. Marx Türkiye’de doğsaydı, sınıf ayrımını proleter ve burjuva diye değil, halk ve aydın diye yapardı. Biz, o biçimde aydınlardan ayrılarak gerçek aydın olmaya kararlıyız. Halktan kopmuş ayrı bir sınıf aydınlarla demokratik devlet idaresi yürütülemez.”

Küçükömer, o yazısında, Cumhuriyet döneminin uzun süre tek partisi olarak kalan Cumhuriyet Halk Partisi’nin içinde bulunduğu duruma ilişkin görüşlerini, Parti’nin önemli bir kişiliğinin sözleri ile desteklemiştir. Gerçekten Ecevit’in CHP içinde yaşanan kavga konusundaki şu sözleri Küçükömer’in bu yöndeki görüşlerini destekler nitelikte.

“Yine bu dava aydın-bürokrat egemenliğine veya gerçek halk egemenliğine taraftar olanlar arasındaki mücadeledir. Gidenler aydın-bürokrat egemenliğinden yana olanlar, kalanlar halktan yana olanlardır. Böylelikle CHP şimdi gerçek yerine, her yönü ile halk zeminine oturmuş olmaktadır. CHP ile işbirliği yapacaklar, bizim şartlarımıza uymak zorundadırlar. Biz onların şartlarına uyamayız. (...) Bizim çektiğimiz, halktan kopmuş aydınlardandır. Biz o türlü aydın davranışlarından ayrılıyoruz. Halk zeminine oturuyoruz. Bu sarsıntı, halk zeminine sapasağlam oturma çabamızdan geliyor.”

40 İsmail Cem, age., s. 379.

Bürokrat-halk ve aydın-halk çatışması, başka ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de var olan bir olgudur. Doğan Avcıoğlu’na göre bu, devleti tam olarak ele geçirmek isteyen tutucu çevrelerin çıkarlarını yansıtan bir düşünce olarak doğmuştur. Demokrat Parti teorikçileri, devrimci-milliyetçi saflardaki direnmeleri kırmak için, halk kitleleri ile egemen sınıflar arasındaki gerçek karşıtlığı gizleyen “memur-halk” düşmanlığı tezini işlemiştir. Aslında bu düşmanlık, belli bir düzenin görüntüsüdür. Bürokrasinin düzene göre, halk yararına ya da aleyhine işlemesi mümkündür.⁴¹

Küçükömer’e göreyse, bürokrasinin halkın yararına işler yapması olanaksız gibidir. Devleti *“burjuvazinin yürütme komitesi”* olarak gören ve *“devletin genel ya da kamu çıkarına makul bir biçimde hizmet edebileceği iddiasını ikiyezülülük olarak reddeden”*⁴² Marksist gelenek ile uyumlu bir görüştür bu.

Küçükömer’in Marksist anlayışa uygun olarak yaptığı bu eleştiri her durumda her zaman geçerli midir? Yönetimin hakça, şeffaf ve demokratik ilkelere bağlı olarak yürütüldüğü bir toplumda, bürokrasi daima halkın çıkarlarının tersine mi davranır? Küçükömer, Ecevit’in *“Marx Türkiye’de doğsaydı, sınıf ayrımını proleter ve burjuva diye değil, halk ve aydın diye yapardı”* şeklindeki sözlerini değerlendirirken, “bürokratlar karşısında yer alan kitlelerin sınıfsal ya da toplumsal yapılarına bakmaksızın sadece ‘halk’ diye alınamayacağını” belirtiyor. Halkın ortak paydalarından birisi “yönetilme” ise, bürokrat grubun ortak paydalarından birisi de “yönetme” olacaktır. Öyleyse bu grubun Küçükömer tarafından, sınıfsal ya da toplumsal yapılarına bakılmaksızın bir bütün olarak değerlendirilmesinde bir tutarsızlık var demektir. Bu durumda bürokrat grubu “yönetme” özelliği nedeniyle türdeş bir yapı olarak alırken, bürokrat

41 Doğan Avcıoğlu (1971), s. 332.

42 Albert O. Hirschman (1994), s. 77.

olmayan ama iktidarla kurduğu ilişkilerle zenginleşenleri onların karşısına mı koymaktadır? Karşısına değil, politikadaki etkileri nedeniyle “yönetim”in yanına koyuyorsa, tüccar ve ağalara “dayandığını” söylediğı DP nasıl sol olmaktadır?

Gencay Şaylan, Osmanlı sisteminin 19. yüzyıl başlarından itibaren Batı emperyalizmi ile bütünleşmesinden sonra başlayan yapısal değişimle, bürokrasiye katılma talebi çok yüksek olan yeni bir Türk orta sınıfının giderek geliştiğini söylemenin mümkün olduğunu belirtiyor. Böylece bürokrasi içinde bir taraftan geniş ölçüde toprak mülkiyetini kontrol eden yüksek yönetim pozisyonlarını elde tutan kesim yanında, orta sınıflardan gelen yeni ve modern ya da temelinde laik, uzmanlaştırıcı eğitim bulunan görevleri yürüten ve bürokrasinin daha çok orta kademelerinde bulunan radikal kesimin yer aldığını söylüyor.⁴³ Böyle bir grubun davranışsal özelliklerini her dönemde aynı kabul etmenin doğruluğu kanımca tartışmalıdır.

Küçükömer’e göre Osmanlı ve Cumhuriyet bürokratları, her dönemde halkın dışında, yöneten, kapitalizme ve emperyalizme hizmet eden bir sınıftır. Ancak geleneksel toplumsal yapının modern toplumsal yapıya değişimi sürecinde, bürokrasinin egemen ve bağımsız durumdan bağımlı duruma geldiğı; bir zamanların egemen grubu olan “yönetici-düzenleyici” bürokrasinin, toplumsal yapıdaki değişim sonucu uzmanlaşan ve üretime dönük bir bürokrasiye dönüştüğü saptanmıştır. 1950’den sonra yeni bir sosyal güce karşı özerkliğini kaybedip bağımlı hale düşen bürokrasinin direnmesi, değişik kesimlerine göre farklı olabilir; çünkü bürokrasinin her kesimi özerkliğini aynı biçimde kaybetmemekte, bazı kesimler yeni sosyal gücün temsilcisi olan iktidara karşı belirli bir otonomiyeye hâlâ sahip görünmektedir.⁴⁴

43 Gencay Şaylan (1974), s. 73.

44 Gencay Şaylan (1974), s. 91-92.

Bürokratları her dönemde bir homojenlik içinde ve halk düşmanı olarak değerlendiren görüş geçerli değildir. Tarih içinde, bürokrat kesimin davranışları gözden geçirildiğinde, Abdülhamit'e başkaldırarak I. ve II. Meşrutiyetleri gerçekleştiren ve padişah sultasına karşı ilk demokratik girişimleri başlatan; Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren; Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kurarak laikliği topluma kazandıran gruba karşı, Küçükömer'in toptan eleştirisi haklı görünmüyor. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın gerçekleştirilmesinde önderlik edenleri, devletçilik uygulamalarının bazı başarısızlıkları yüzünden "emperyalizme hizmet etti" diye suçlamak başka nasıl açıklanabilir?

İdris Küçükömer'in Batıcı-laik bürokratlara neden karşı olduğu ele alınırken, 1961 Anayasası'na ilişkin görüşlerinin üzerinde de ayrıca durulması gerekli. Küçükömer, 1961 Anayasası'nı aşağıdan gelen bir halk anayasası değil, bürokrasinin, özellikle "zabitlerin anayasası" olarak niteliyor. Bu anayasanın, bürokrat-halk çelişkisini büyük ölçüde yansıtan bir anayasa olduğu görüşünde.⁴⁵ Celal Bayar'ın, 1961 Anayasası aracılığıyla bürokratik güçlerin ilave haklar elde ettiği ve bu yolla halkın egemenliğine ortak oldukları; bu nedenle de, 1961 Anayasası'nın 1924 Anayasası'na göre Osmanlı'ya geri dönüş olduğu yolundaki görüşüne katılıyor. Küçükömer'e göre, 1961 Anayasası bürokrasiyi güçlendirdiği için politik yabancılaşmayı artırmıştır. *"1961 Anayasası, sosyal adaletçi denge kurucu bir anayasa olarak uygulandığında, gelişme daha da yavaşlayacaktır"* diyor. Sosyal adaletçi yaklaşım hangi gelişmeyi yavaşlatır? Mutlaka bir yavaşlamadan söz edilecekse, bu ancak halkın daha da yoksullaşmasına neden olan ve gelir grupları arasındaki uçurumu hızlandıran kapitalizm sürecinin yavaşlaması olabilir. Küçükömer, sosyal adaletin getirdiği

45 İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 3, *Sivil Toplum Yazıları*, s. 76.

yavaşlamadan söz ederken, sosyalizme giden yolun kapitalist gelişmeyi zorunlu kılması bakımından bunu söylüyor. Çünkü kapitalist gelişme son aşamasına varsa, sosyalizme giden yol kısalmış olacak. Fakat bu nedenle sosyal adaletçi uygulamaya karşı çıkmak, Küçükömer'in düşüncesiyle çelişiyor. Sorun da bu noktada. Çünkü ona göre, 1961 Anayasası'nın getirdikleri emekçilerin yararına değildir. Bu anayasanın üretim güçlerinin gelişmesini yavaşlattığını söylüyor Küçükömer... Bu anayasayı gerici olarak nitelemesinin nedeni de bu. Bunu şöyle anlatıyor:

*"27 Mayıs'tan sonra, Batı'nın emperyalist ülkelerinde iç ve dış sömürerek varılan tarihi üretim güçleri seviyesinde ortaya çıkmış 'refah devleti' anayasalarının bir benzeri yapıldı. Bu anayasanın, temelci uluslararası kapitalin emirlerini ve Türkiye'de mevcut üretim güçlerini kendine göre rasyonel gelişmesini engeller olduğu kanaatindeyim. Bu kanaat kapitalist yoldan gelişme içindir."*⁴⁶

Yani Küçükömer, bu anayasaya yalnızca üretim güçlerinin kapitalizmin son aşamasındaki hallerine varmasını engellediği için değil, aynı zamanda "uluslararası kapitalin emirlerini engeller olduğu" gerekçesiyle de karşı çıkıyor. Bu noktada temel bir çelişki var. Yönetimi halka dayalı olmadığını söyleyerek eleştiriyor; diğer yandan da o yönetimin uluslararası kapitalin emirlerini engelleyebilecek anayasasına karşı çıkıyor!

Küçükömer, 1961 Anayasası'nın ulusal egemenliğin kullanılmasına yeni ortaklar getirdiği inancında. (Senato, Anayasa Mahkemesi, MGK, muhtar üniversite, muhtar TRT, planlama vb.) *"Dengeci Anayasa, dengeci bürokratik plan görüşü getirecekti. (...) Milli Birlik Komitesi, Batı değerler sistemini benimsemek isteyen tarihi bürokrasinin bir devamı idi ve bürokratlar gelişen yerli güçler karşısında kendi varlıklarını savunmak istemişlerdi."*⁴⁷

46 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 202.

47 İdris Küçükömer, *age.*, s. 108.

Demokrat Parti döneminde, bürokratların hem ekonomik hem de siyaseten geri planda kaldıkları bir gerçektir. Çok partili siyasal yaşama geçişle birlikte bürokratlar iktidarı kaybetmişlerdi. DP iktidarı, CHP'nin geçmişte uyguladığı Batılılaşma hareketlerinden vazgeçmiş, hatta yapılanları da geri almıştı. 27 Mayıs hareketinin, askeri ve sivil bürokrasinin iktidar gücünü kaybedişiyle başlayan döneme, geri plana itilişine karşı tepkisini yansıttığını söyleyebiliriz. 1961 Anayasası, bir tepki anayasası şeklinde değerlendirilmelidir.

1924 Anayasası, milletin tek temsilcisinin TBMM olduğunu açıkça hükme bağlamıştı. Oysa 1961 Anayasası, milletin egemenliğinin, Anayasa'daki esaslara uygun olarak, yetkili organlar eliyle kullanılacağını söylüyordu. Böylece TBMM'nin yürütme yetkisindeki egemenliği sona eriyordu. Bu yapılan, "meclis hükümeti"nden kuvvetler ayrılığı ilkesine geçiş olarak tanımlanabilir. 1961 Anayasası, temel olarak yürütme ile yasamayı ayıran ve yürütme üzerinde önemli bir yargı denetimi kuran bir anayasa idi. Üstelik getirdiği Cumhuriyet Senatosu kurumu ile, yürütmeyi tamamen parçalamış oluyor ve hükümetlerin yetkilerini sınırlayan bir anlayışa yöneliyordu. 1960 öncesinin davranışlarına karşı duyulan ilk doğal tepki, iktidarın sınırlandırılması ve onun dayanağı olan parlamentonun sistem içindeki yerinin daraltılmış olmasıydı.⁴⁸

İdris Küçükömer, 1961 Anayasası'nı, ulusal egemenliğin kullanılışı bakımından getirdiği yeni kurumlar dolayısıyla eleştiriyor. Ona göre egemenliği kullanmada ortak olacak kurumlar, Batıcı bürokratların çıkarlarını savunacaktı. Yani 1961 Anayasası, bürokratların çıkarlarını korumalarının bir aracı olarak düşünülmüştü. Bu anayasanın, 1950'den sonraki dönemde gerçekleştirilen uygulamalara olan tepkiyi yansıttığı kabul edilmelidir. Aynı zamanda özgürlükler bakımından

48 Mümtaz Soysal (1987), s. 106.

daha ileri bir toplum seviyesine ulaşmayı hedeflediği de görülmelidir.

Esas olarak, 1961 Anayasası'nın kabulü ile Türkiye demok-rasi, insan hakları ve sosyal refah devleti alanlarında çağ atlamıştır.⁴⁹ Küçükömer'in bu anayasaya yönelik olarak söylediği gerici tanımlaması, bu açıdan doğru değildir. Sivil toplum savunucusu olarak, Türkiye tarihindeki en özgürlükçü anayasa olan 1961 Anayasası'nı gerici bulmak ise çarpıcı bir çelişkidir.

49 Emre Kongar (2006), s. 227.

İdris Küçükömer'in Kurtuluş Savaşı'na ve Tek Parti Yönetimine Eleştirileri

Devletçilik Eleştirileri

Küçükömer, Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınmayı bir türlü başaramadığını; 1923'ten 1933'e kadar on yıl kapitalist yoldan kalkınma deneyleri yapıldığını, sonra CHP tarafından çaresiz devletçiliğe dönüldüğünü; 1950'den 1953-54'e kadar kapitalist yolla kalkınmanın beklenip, daha sonra yine zorunlu olarak Demokrat Parti'nin devletçiliğe döndüğünü belirtiyor.

İdris Küçükömer'in düşüncesinde devletçilik, bir tür gericiiliktir. Ona göre devletçilik, ancak bürokratik çakışmanın ürünü olan sözde solcular için ilericiilik anlamındadır. Oysa bürokratik çakışma olduğu için, devletçilik ilerici, sosyal adaletçi ve halk yararına olamaz.

1923-1931 dönemi, genellikle, "liberal" dönem olarak adlandırılır. Çok sayıda iktisatçı ve siyasetçi, 17 Şubat 1923 günü İzmir'de toplanan "'Türkiye İktisat Kongresi' ile, yeni Türk devletinin 'millî kapitalist ekonomi'yi benimsediği" görüşündedir.⁵⁰ Şevket Süreyya Aydemir'e göre, İzmir İktisat Kongresi'nde genel olarak liberal bir iktisadi gelişmenin esaslarının savunulmuş, Türkiye'nin liberal bir siyaset gütmesinin öngörülmüş ve öyle de olmuştur.⁵¹ Korkut Boratav ise, gerçekte "1923-1931 liberalizmi"nden söz etmenin yanıltıcı olacağı düşüncesinde. Çünkü o dönemde belli bir anlamda devlet

50 Sabahattin Selek (1991), s. 710.

51 Şevket Süreyya Aydemir (1992), s. 348.

müdahaleciliği olduğunu; devletin, bizzat işletmecilik yapmadığı halde, inhisarları imtiyazlı şirketlere dağıtarak devlet ihaleleri yoluyla ve geniş teşvik tedbirleriyle özel sermaye birikimini ve kapitalist gelişmeyi hızlandırmanın sonraki döneme göre farklı bir yolunu denediğini belirtir Boratav. Ona göre bu, iktisadi bakımdan tarafsız, saf anlamıyla “liberal” bir politika sayılamazdı.⁵²

Atatürk’ün devletçiliğe dair şu sözleri de Boratav’ın tespitlerini doğrulayan nitelikte:

*“Fertlerin hususi teşebbüslerini ve şahsi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şey yapılmadığını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline almak. Türkiye Cumhuriyeti devleti, Türkiye vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılmamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa bir zamanda yapmaya muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz yol, liberalizmden başka bir sistemdir.”*⁵³

1923’lerde Cumhuriyet Halk Partisi, ekonomik program olarak devletçiliği uygulamayı öngörmüştü. Fakat yeni kurulan Cumhuriyet’in kadroları, ekonomik ve siyasal anlamda bağımsızlığa karşı çok hassas olduklarından, sanayileşmeyi hızlandırmak amacıyla, “millî zengin” yetiştirme politikasını güttü. Küçükömer tarafından da, “devlet eliyle kapitalist yetiştirme” olarak eleştirilen bu iktisat siyaseti, millî iktisat olarak tanımlanıyordu.

Çetin Altan, yaptıkları bir araştırmada buldukları bir çelişkiyi şöyle açıklıyor: “Bu araştırmayı yaparken karşımıza bir tek büyük çelişme çıktı: Emekçi olmayanı insandan addetmemek prensibine uygun bir devlet kurma fikriyle milyoner ve milyarder yetiştirmek niyeti. Emekle milyoner olunması imkânsızdı. Fakat bu çelişme,

52 Korkut Boratav (1982), s. 3.

53 E.Z. Karal (1969), s. 102.

iktisadi kadro yokluğundan ve iktisadi fikirlerin nispeten gölgeli oluşundan doğuyordu. Ve maalesef bu çelişme, Türkiye'yi sonradan iktisadi bir anarşiye ve dengesizliğe sürükledi. Bu bir iktisadi prensip çelişmesiydi."⁵⁴

Gerçekten de buradaki çelişki, toplumsal ve ekonomik yapının kendi iç dinamiklerinden mi kaynaklanıyordu? Cumhuriyet'in özellikle kuruluş döneminde ve daha sonraları devletçilik ilkesine karşın, devlet neden özel girişimciliği teşvik etmiştir?

Sanayisi gelişmemiş ve Batı'ya bu nedenle bağımlı duruma gelmiş olan bir ülkede, zorlu bir Ulusal Kurtuluş Savaşı ile bağımsızlığı kazananların, özel girişimi köstekleyici bir tutum içinde olmaları, mantıklı bir yol olmazdı. Atatürk'ün şu sözleri bu gerçeği gösteriyor:

*"Kaç milyonerimiz var. Hiç. Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilakis memleketimizde birçok milyonerin hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız."*⁵⁵

Burada Marx'ın saptadığı bir gerçeği hatırlamakta yarar var:

*"Parlamentar demokrasinin gelişmesinde, güçlü ve bağımsız bir kentli sınıfın varlığı şarttı. Burjuva yoksa, demokrasi de olmazdı."*⁵⁶

Türkiye'de demokrasinin gelişmesi için, öncelikle Batı'ya karşı ekonomik bağımsızlığın sağlanması gerekiyordu. Bunun da yolu, ulusal burjuvaziyi geliştirmektir. Siyasal bağımsızlık, ekonomik bağımsızlığın gerçekleşmiş olmasına doğrudan bağlı olduğu için, izlenecek iktisat siyaseti belliydi.

Yeni kurulan devlet, uluslararası siyaset alanında güçlenmenin yolunun, öncelikle ekonomik olarak güçlenmekten geçtiğini görmüş; bu nedenle de kalkınmayı az zamanda sağlamak için iktisadi alanda devletçiliği seçmiş; bunun yanı sıra

54 Çetin Altan (1965), s. 57-58.

55 Fethi Naci (1968), s. 65.

56 Barrington Moore Jr. (1992), s. 325.

Atatürk'ün de ifade ettiği gibi, özel girişimciyi teşvik etmek ve güçlendirmek politikasını da gütmüştür. İlk bakışta ters görülebilecek bir ilişki vardır. Fakat bunun, o dönemin koşullarına özgü bir tercih olduğu açıktır.

Korkut Boratav, Cumhuriyet'in kurulduğu andaki mevcut şartların, T.C. hükümetlerinin izleyeceği iktisadi politikaları belli doğrulara yönelttiğine dikkat çekerek, bu durumu şu şekilde ifade ediyor:

*"Emperyalizme, ekonomik bağımlılığa, yabancı sermayeye karşı tepkinin somut içeriği, Milli Mücadele yıllarında oluşan ve zaferden hemen sonra yeni unsurlarla zenginleşen sınıf ittifakları ile belirleniyor ve sınırlanıyordu. Aynı sınıf ittifakları, yerli özel sermayenin korunmasını ve teşvikini öngörüüyordu. Lozan'ın getirdiği iktidadi hükümler, bir dış ticaret politikasını imkânsız kılıyor; gümrük gelirlerindeki azalma ve temel bir siyasi kararlar aşarın kaldırılması devlet gelirlerini sınırlıyordu. 1929'da gümrükler üzerindeki kısıtlamaların kalkmasına rağmen, aynı yıl başlayan dış borç ödemeleri ve buhranın ilk olumsuz etkileri, bütçe kaynaklarının gelişmesine imkân vermiyordu. Bütün bu politik, idelolojik ve mali sınırlamaların, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, geniş kapsamlı bir müdahaleci iktisat politikası için hiç de elverişli bir ortam yaratmadığı herhalde kabul edilmelidir."*⁵⁷

Sonuçta, 1923-1931 döneminin ekonomik koşulları, liberal bir politikayı gerektirmişti. İdris Küçükömer'in devletçiliğe eleştirisi, emekçi kesimin yararına bir sonuç yaratamaması ve böylece ilkel burjuva birikiminin kaynağını oluşturduğu tezin-den kaynaklanmaktadır. Küçükömer, Cumhuriyet döneminde bürokratlar eliyle, toplumdaki üretici güçlerin gelişmesinin önlendiğini savunuyor. Zaten Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelttiği eleştirilerin en önemlilerinden birisi de budur.

Küçükömer, bu tezini, bürokrasinin iktidarı ve iktidar dolayısıyla sağladığı çıkarlarını kaybetmemek için, toplum

57 Korkut Boratav (1982), s. 11.

içinden başka sınıfların güçlenmesini istemediğini, hatta bunu engellemek için sistemli bir çaba içinde olduğunu iddia ederek karşı cepheleri şöyle açıklıyor: “Bürokrasi, kendini güçlendirmek ihtiyacıyla da devlete ait bazı üretim araçlarını, kurumlarını geliştirmeliydi ve bunları kontrol etmeliydi. Bu yoldan destek sağlanabilirdi. Bürokrasi, kendini kime karşı güçlendirecekti? İkinci Grup’un, Terakkiperver Fırka’nın daha sonra Serbest Fırka’nın vs.nin dayanağı, hatta istismar edeceği İslâmcı halk cephesine karşı!”⁵⁸

Bu sözlerden anlaşılan, Kurtuluş Savaşı’nı gerçekleştirenlerin, İslâmcı halk cephesini sömürmek için devletçiliği benimzedikleridir. Devleti, bürokrasinin çıkarlarını koruyan bir örgüt olarak gördüğü için, “devletçilik” dendiğinde, doğrudan bu ilişkiyi kuruyor. Kendi mantığı içinde tutarlı görülebilir ama “İslamcı halkı sömürmek” diye yaptığı vurgu, doğru bir argüman değil. Cumhuriyet kurulurken devletçiliğin benimsenmesindeki temel neden, Osmanlı devletinin içinde bulunduğu yarı sömürge ekonomisinden millî ekonomiye geçmek; emperyalizmin ve kapitalizmin kısı kacından acilen kurtulmaktır. Küçükömer’in halk egemenliğini sağlamayı başlıca amaç edinen bir hareketin geliştirdiği bu politikayı, daha en baştan halkı sömürmek için tasarlanmış bir yol olarak düşünmesi haksız bir önyargıdır.

Küçükömer, “halk egemenliğinin gerçekleştiği ölçüde, yani halkın ulusal kararları alıp uygulayabildiği ölçüde, halkın istekleri devletin istekleri olarak tezahür edecektir”⁵⁹ diyor. Elbette halkın iradesinin temsil edilmesi temeldir. Zaten Atatürk de, bunu vurulamak için “egemenlik ulusundur” demiştir. Küçükömer’in devletçilik konusundaki eleştirileri, yaptığı sınıfsal çözümlemenin bir gereğidir. Devletçiliğin tarihsel süreçte başarısızlıkları da olmuştur. Atatürk’ün ölümünden sonra, devletçilik

58 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 94.

59 İdris Küçükömer, *Yön*, 2 Ekim 1964.

uygulamalarından ödün verilmiş ve belli sınıfların çıkarları savunulur hale gelmiştir. Ancak devletçilik politikalarının amacına uygun olarak uygulandığı dönemlerde, gelir dengesi emekçilerin lehine önemli sayılabilecek bir oranda değişmiştir. Yapılan araştırmalara göre, işçilerin göreceli durumları 1934-1936 arasında bozulmuş, 1937-1939 arasında düzelmiştir.⁶⁰

Cumhuriyet'in bu ilk döneminde ekonomik alanda ne derece başarılı olduğu elbette tartışılabilir. Ama unutulmamalıdır ki, o dönemde uygulanan ekonomi politikaları, bir kalkınma stratejisi olarak gündeme gelmiştir.

O dönemde yönetimin yapısına bakıldığında, Cumhuriyet'in eşraf, bürokrat ve tüccar kesimlere dayanılarak kurulduğu görülüyor. Ama bu toplumsal kesimleri karşı tarafa geçirecek radikal düzenlemelerin yapılamadığı da bir gerçek. Devletçi politikaların söylenmesi gereken bir diğer başarısızlığı, kişi başına düşen milli gelir konusundadır. Bu miktar bazı yıllar artış gösterse de, genel olarak azalan bir eğilim göstermiş. Geniş halk kitlelerinin sosyal refah seviyesi yükselmemiş.

Bununla birlikte, 1920'lerde Cumhuriyet'i yeni kuran kadroların, devletçiliği, İslamcı halk cephesine karşı kendi çıkarlarını korumak için benimsediklerini savunmak, tarihsel gerçekleri zorlama bir yorumla çarpıtmak anlamına gelir. Devletçiliğin gerçekleştirdiği başarıları da görmek gerekir.

Gayri safi milli hasılanın içinde sanayi sektörünün büyüme hızı, 1924 yılında yüzde -7.1 iken, bu oran 1925 yılında yüzde 17.9'a çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, 1923 yılında gayri safi milli hasılanın içinde sanayi sektörünün payı yüzde 10.6 iken, 10 yıl sonra 1933'te bu oran yüzde 14.2'dir.⁶¹ Sanayileşme alanında önemli bir büyüme kaydedilmiştir. Bu yöntem,

60 Korkut Boratav, "İktisat Tarihi (1908-1980), *Türkiye Tarihi* 4, Cem Yay., İst., 1995, s. 265-353.

61 Bu bilgiler, D.İ.E.'nin çıkardığı *İstatistik Göstergeler 1923-1995* adlı yayından alınmıştır. (s. 432-433).

azgelişmiş ülkelerin izleyebilecekleri bir iktisat siyaseti olarak bir örnek meydana getirdi. Ulusal ekonominin temeli bylelikle oluşturuldu. Savaş sonrasında Türkiye için bir çıkış yolu yaratıldı. Kısaca Türkiye’deki devletçilik, 20. yüzyıl şartlarında azgelişmiş bir ülkede milli kapitalist sanayileşme yolunun imkân ve sınırlarına ışık tutan önemli bir deneme olarak görülmeli.⁶²

Bugün İkinci Cumhuriyetçiler tarafından savunulan bir teze göre devlet, iktisadi alanda doğrudan üretici rolünü stlenince ve birçok faaliyeti doğrudan yapınca, özel girişimcilik gelişememiş; halk, üretici gücünü iktisadi hayata taşıyamamış; sivil toplum yaratılamamıştır. Oysa Türkiye’de devletçiliğin en yoğun uygulandığı yıllarda bile, devlet iktisadi alanda aktifken aynı zamanda özel girişimciliğin gelişmesine çalışılmıştır. Çünkü yeni kurulan Cumhuriyet yönetimi, kalkınmayı hızla sağlamayı amaç edinmiştir. Küçükömer’in devletçilik ilkesinin taşıdığı amacın niteliği konusunda bu durumu göze almadığı görülüyor.

Atatürk’ün de açıkladığı gibi, uygulanan sistem, liberalizm ve sosyalizmden başka, Türkiye’ye özgü bir sistem olarak düşünülmüştü. Küçükömer ise, özel girişimin gelişmesinin, devletin gelişmesine bağlı olduğu şeklindeki görüşü reddediyor. Devletçilik eliyle bir ilkel birikim yaratılrsa bile, bunun devletin el koyduğu artık üründen özel kişilere yapılan servet transferi olduğunu; kaynakların hesapsız kullanılışı ile bazılarının hızla zenginleşirken, halkın sefaletininin de arttığını söylüyor.⁶³

Küçükömer’in devletçilik ilkesine getirdiği eleştirilerin temel nedenlerinden birisi, ekonomik bağımsızlığın sağlanamamış olması. Küçükömer’e göre devletçilik, ilkel burjuva birikiminin kaynağıdır. Ona göre Batıcı-laik bürokratlar tarih içinde talihsiz olarak emperyalizmin ağına düşmüş, alınan dış

62 Korkut Boratav (1982), s. IX.

63 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 98-99.

borçlarla ve yabancı sermaye yatırımlarıyla, emperyalizmin ve tekelci Amerikan kapitalizminin aracı olunmuştur.

Dış yardımların bir ülkenin ekonomik bağımsızlığına gölge düşürdüğü kuşku götürmez. Tarih, alınan yüksek dış borçların, ülkeleri Amerika'ya ve IMF'ye nasıl bağımlı hale getirdiğinin kanıtları ile dolu. Atatürk'ün bu konuda önemli bir sözü var: *"Tabiidir ki, dışarıdan sermayeye, irşada, çalışma yöntemine ihtiyacımız vardır. Fakat bu, birliğimize (vahdet), bağımsızlığımıza son verecek bir vesayet tarzı demek olamaz."*⁶⁴

Ekim 1919'da tam bağımsızlığı açıklarken iktisadi bağımsızlığı da dile getiriyor Atatürk:

*"İstiklali tam denildiği zaman, bittabi siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, harsi ve ilah, her hususta istiklali tam ve serbesti-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklalden mahrumiyet, millet ve memleketin manay-ı hakikisiyle bütün istiklalin mahrumiyeti demektir."*⁶⁵

Dış borçlar konusunda, Küçükömer'in üzerinde durmadığı bir noktaya dikkat çekmek gerekiyor. Demokrat Parti'yi halka mutlak olarak bir şeyler verebilmesi açısından daha demokratik bulan Küçükömer, neden bu parti döneminde alınan dış borçları önemsememişti? O dönemde canlanan ekonominin ardında, dış borçlar ve enflasyonist politikalar yatıyor. Demokrat Parti iktidarı, Küçükömer'in çok eleştirdiği NATO'ya girilmesine, ekonomik, siyasal ve askeri bağımlılığın daha da artmasına neden olmuştur. "Ancak Demokrat Parti'nin Batıcı dış siyaseti bununla kalmamış, ABD'nin isteğiyle yakın Doğu ve Balkanlar'da yeni pakt arayışlarında bulunulmuş.⁶⁶ Küçükömer'in emperyalizme bu kadar karşıyken bunları görmemesi olanaklı değil.

64 Fethi Naci (1968), s. 68.

65 E.Z. Karal (1969), s. 8.

66 Mete Tunçay, "Siyasal Tarih (1950-1960)", *Türkiye Tarihi* 4, Cem Yay, 4. basım, İstanbul, Ekim 1995, s. 177-187.

Sonuçta şu tespiti yapmak gerekiyor: Devletçilik politikaları, kapitülasyonlara baēlı olarak yaşayan ve kendi sanayisi ve yatırım yapacak gelişmiş bir sermayedar sınıfı olmayan fakir bir toplumda uygulamaya konulmuştur. Bu politikalarla hedeflenen amaç, bir yandan hızla sanayileşmenin saēlanması için yerli sanayici yetiştirmek, bir yandan da dışarıya karşı baēımsızlıēın korunabilmesi, kùltür dahil her alanda kalkınma olmuştur.

Bugün “İkinci Cumhuriyetçi” denilen grup tarafından savunulan bir teze göre, devlet, iktisadi alanda doğrudan üretici rolünü üstlenince ve birçok faaliyeti doğrudan yapınca, özel girişimcilik gelişememiş; halk, üretici gücünü iktisadi hayata taşıyamamış; sivil toplum yaratılamamıştır.

Oysa “devletçiliēin en koyu yıllarında çıkarılan kanunlarda bile, özel teēebbüsü koruyucu ve geliştirici hükümler yer almıştır.”⁶⁷ Yeni kurulan Cumhuriyet yönetimi, ilk hedef olarak kalkınmayı saēlamayı amaç edinmiştir.

Küçükömer’in devletçilik konusundaki görüşleri, bizi Kurtuluş Savaşı’nın antiemperyalist niteliēi konusundaki iddiasına götürüyor.

67 Doēan Avcioēlu, Türkiye’nin Düzeni, Cilt I, s. 299.

Kurtuluş Savaşı ve Antiemperyalizm

“Özü bütünselliğinde olan ilişkilerin özüne karşıt olmayan, yani antikapitalist niteliği de bulunmayan mücadele, antiemperyalist olarak sürmez, adına öyle de dense bile!”⁶⁸

Yukarıda alıntıladığım ifadesinin de ortaya koyduğu gibi, Küçükömer, antiemperyalist mücadelenin ilk kriterini “antikapitalist olmak” şeklinde belirliyor ve ikinci kriter olarak, sermaye ilişkilerine özünde karşı olan ücretli ve işçinin yani emekçi sınıfın “demokratik merkezîyetçi” partisinin başta olması şartını getiriyor. Bu nedenlerle, kapitalist ideoloji ile uyum gösteren, aşağıdan yukarı etkili olmayan küçük burjuva bürokrat partisi önderliğindeki bir hareketin, antiemperyalist nitelikte olamayacağını söylüyor. Yani Küçükömer’e göre Kurtuluş Savaşı, emekçi sınıfların öncülüğünde gerçekleştirilmediği için, antikapitalist ve antiemperyalist değildir.

Kurtuluş Savaşı’nın emperyalizm karşıtı olmadığına dair bu iddia, Küçükömer’in Osmanlı-Türk siyasi tarihine dair yaptığı değerlendirmelerde önemli bir referans noktası oluşturuyor. Geçmişe dönüp bu savaşın niteliklerini bir kez daha hatırlamakta yarar var. Kurtuluş Savaşı’nı gerçekleştirenler, Batı sömürgeciliği ile kapitalizmi bir tutuyordu. Osmanlı devletini bitiren, Batı’nın emperyalizminin yanında, kapitalizmin koşullarıydı. Ulusal Kurtuluş Savaşı, “gericiliğe karşı bir savaş olarak liberalizme benzemekle beraber, kapitalist bir gelişmenin

68 İdris Küçükömer’in Bütün Eserleri 3, *Sivil Toplum Yazıları*, s. 176.

öncüsü olan ulusal bir orta sınıfın yokluğu karşısında, Batı liberalizminin mahsulü olan yabancı kapitalist hâkimiyetine yol açmayı önlemek isteyen bir savaştı.⁶⁹ Küçükömer ise, 1923-1931 liberalizmini, kapitalist yoldan kalkınma yolu olarak gördüğü için, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın antikapitalist olmadığını düşünüyor.

Atatürk'ün de açıkladığı gibi, cumhuriyet rejiminin ilke olarak kabul ettiği devletçiliğin ne kapitalizm ne de sosyalizm olduğu görüşünü Niyazi Berkes de vurguluyor: *"Çağdaş uygarlığın dışında kaldığından, gelişimi o uygarlıktaki genel çizgiye göre yürümemiş olan, (yapısı bozulmuş), o hali ile donup kalmış olan bir toplumu, onu yok etmeden temelden değişmeler yapılamayacağı için, çağdaş uygarlığa götürecek araç olarak ekonomik kalkınma yöntemi ile sınıflar arasında uçurumlar yaratmaya gitmeksizin eşitliğe dayanan bir modern toplum şekline geçirme mümkündür. Bu, ne kapitalizm ne de sosyalizm ideolojisidir."*⁷⁰

Türkiye'de uygulanan devletçiliğin, yerli burjuvazi yaratarak sermaye birikimini oluşturmaya çalışması, yani kapitalist yoldan kalkınma modelinin bir yöntemi olarak uygulanması, bununla birlikte yabancı devletlerin kapitalizminin sömürsünden kurtulma amacını taşımasını engellemiyordu. Atatürk, 1 Aralık 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin karakteri hakkında sorulan soruya verdiği yanıtta, *"Halkçılık, sosyal düzenini emeğine hukuken dayatmak isteyen sosyal bir doktrindir Efendiler. Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmak, istiklalimizi emin bulundurmak için heyeti umumiyemizce, heyeti milliyemizce biz mahvetmek isteyen emperyalizme ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyeti milliyeye mücadeleyi caiz gören bir doktrini takip eden insanlarız"*⁷¹ diyordu.

Buna karşın Küçükömer, Kurtuluş Savaşı'nın antiemperyalist olmadığını, çünkü yalnızca Yunanlara karşı verildiğini,

69 Niyazi Berkes (1965), s. 88

70 Niyazi Berkes, age., s. 95.

71 Çetin Altan (1965), s. 11-12.

emekçi kitlelerin istismarına yol açtığını, burjuva ideolojisine dayalı bir Jön Türk hareketi olduğunu iddia ediyor. Kurtuluş Savaşı'nın antiemperyalist olmadığı tezi, son tahlilde bu hareketin sınıfsal temeline yapılan bir eleştiriden kaynaklanıyor. Küçükömer, sürekli olarak "Osmanlı ve Cumhuriyet bürokratları" ifadesini kullanırken, bu noktaya vurgu yapıyor.

Kurtuluş Savaşı'nın sınıfsal temeli incelendiğinde, bu hareketi yürütenlerin Osmanlı Hükümeti gibi, egemen sınıfların temsilcisi olduğu anlaşıyor. Şu farkla ki; İstanbul Hükümeti, emperyalizmle işbirliği yaparak Anadolu'yu da sömüren gayri milli bir ticaret burjuvazisinin çıkarlarını yansıtırken, Ankara Hükümeti, Anadolu'nun milli bir karakter taşıyan sınıflarının temsilcisidir.⁷²

Küçükömer, 28 Ekim 1973 tarihinde, Cumhuriyet'in 50. yılı dolayısıyla *Milliyet* gazetesinde yayımlanan bir açköturumda şöyle diyor:

*"Bizim için bundan da önemlisi, İngiltere'nin kendi içindeki çelişkilerdir. Homojen değildir, hiçbir ülke... Çelişkiler ağı devamlı vardır. Bir yanda Lloyd George'un desteklediği Yunanlar, öte yanda ise, Lord Curzon ile askeri çevrelerin taraftar olduğu Kemalistler arasında bir savaş verilmiştir. İngiliz İmparatorluğu'nu savunmak ve geliştirmek için farklı stratejiler söz konusuydu. Bu, onun içindir ki antiemperyalist bir savaş değildi."*⁷³

Bu görüşe karşı Şevket Süreyya Aydemir'in yanıtı ise şöyledir: *"...Kurtuluş Savaşı'nda bizim Yunanlara karşı harbettığımız, antiemperyalist bir savaş yapmadığımız görüşü çok mühim bir iddiadır. Fakat biz Lozan'da katiyen Yunanlarla karşılaşmadık. Vakıa, Venizelos orada idi ama Lozan'da biz dünyanın galip devletleriyle karşılaştık; mücadelemizi de bu galip devletlere karşı yaptık. Bu antiemperyalist harpte, karşımıza metropolleri elinde tutan dünya*

72 Taner Timur (1994), s. 24.

73 İdris Küçükömer'le Türkiye Üzerine Tartışmalar, s. 106-7.

devletleri vardı. Onların Yunanlara az ya da çok yardım ettikleri mühim değil. Muhakkak olan şu ki, bizim harbimiz emperyalizme karşıydı; çünkü yarı müstemlekelikten kurtulmak istiyorduk. Atatürk, bunu, İzmir Kongresi açış konuşmasında açıkça söylemiştir.”⁷⁴

Küçükömer’in iddiası gerçeğin reddidir. Hiç kuşkusuz ki, Kurtuluş Savaşı antiemperyalisttir; sanayi devrimini gerçekleştirmiş büyük devletler karşısında verilen onurlu bir mücadeledir. Müdafaa-i Hukuk öğretisinin ilkeleri, “emperyalizme karşı mazlum milletlerin kurtuluş savaşı, istiklâl-i tam ilkesi, kapitülasyonların kaldırılması, aynı zamanda halife olan sultanın egemenliğine karşı kayıtsız şartsız millet egemenliği, emperyalist Batı’ya karşı ulusal birlik, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmek için aralıksız devrim ve atılımdır.”⁷⁵

Kuvayi Milliye ruhuyla, Yunanlara ve onların arkasındaki emperyalist güçlere karşı verilen Kurtuluş Savaşı, eşine az rastlanan bir bağımsızlık savaşıdır. Doğan Avcıoğlu, bu konuda yapılan tartışmaları, *Milli Kurtuluş Tarihi* adlı kitabının (Cilt I, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1974, 1. baskı, s.VII-XVI) önsözünde aktarmıştır.

Ayrıca Sevr Antlaşması’nın Anadolu’yu bölüştürme biçimi ve ülkenin İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan askerlerince fiilen işgal edilmesi de, Kurtuluş Savaşı’nın çok ötesinde, dünyanın ilk antiemperyalist savaşı olduğunun açık kanıtlarıdır.⁷⁶

Atatürk, *Nutuk*’ta kurtuluş için üç türlü karar ortaya atıldığını; İngiliz himayesi, Amerikan mandası ya da bölgesel kurtuluş çareleri olarak belirlenen bu kararların hiçbirinde isabet görmediğini, ciddi ve gerçek kararın “milli hakimiyete dayanan, kayıtsız, şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak” olduğunu belirtiyor. Bu kararın dayandığı mantığı da şöyle açıklıyor:

74 İdris Küçükömer’le Türkiye Üstüne Tartışmalar, s. 117.

75 Attila İlhan (1980), s. 174-175.

76 Emre Kongar (1994), s. 86.

*“Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas, ancak tam istiklâli tamme malikiyetle temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, istiklâlden mahrum bir millet, beşeri mütemeddine muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye liyakat edilemez.”*⁷⁷

Bu sözler, Atatürk’ün devrimi gerçekleştirirken amacının ne olduğunu ve neye karşı savaş verildiğini açıklıkla ifade ediyor. Atatürk devrimlerinin tarihsel görevi bugün, ‘Üçüncü Dünya’ kavramı içinde toplanan az gelişmiş toplumlara tarihin doğrultusunu göstermede, bu bakımdan onlara örnek olmada; Kurtuluş Savaşı ile emperyalizmin tutsağı uluslarda kurtuluşun umudunu yaratmada aranabilir.⁷⁸

⁷⁷ Nutuk, 1. Cilt, s. 3

⁷⁸ Macit Gökberk, “Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı Araştırmalar Dizisi:1, 2. baskı, İst., 1986, s. 283-332.

Milli Mücadele'nin ve CHP'nin Devrimciliği

Küçükömer'e göre, Birinci Meclis devrimci de değildi; çünkü üretim ilişkilerini değiştirecek herhangi bir çaba içinde olmadı.

O dönemde üretim ilişkilerinde emekçiler lehine köklü bir değişiklik yapılamadığı doğrudur. Toprak sahipleri, âyan ve eşrafın Kurtuluş Savaşı'nda verdikleri destek, Cumhuriyet kurulduğunda onları karşı tarafa geçirecek düzenlemelerin yapılmasını engellemiştir. Hatta Yakup Kadri Karaosmanoğlu, devrimlerin başarısı için eski devrin adamlarının tasfiye edilmesine ilişkin bir broşür yazarak Atatürk'e götürdüğünde, aldığı yanıt şöyle olmuştur: *"Başıma iş çıkarma. Ben, bu milli mücadeleye yeşil sarıklı hocalarla başladım. Adam yoktu, bulamadım. Geldi mi, bana sadakatle hizmet etti mi? Etti. Hilâfeti, saltanatı bile şeyh fetvasıyla onlara ilga ettirdim."*⁷⁹

Birinci Meclis'te yaşanan İkinci Grup olayı, siyasi tarihimizde çok tartışılan bir konu ve o dönemin devrimciliğini sorgulama konusunda Küçükömer'in başvurduğu argümanlardan birisine kaynaklık ediyor. O yıllarda aynı zamanda Meclis Başkanı da olan Mustafa Kemal'in çevresinde toplanan Birinci Grup'a karşılık onun karşısında yer alan muhalifler tarafından oluşturulan gruba "İkinci Grup" denilmiştir. Mustafa Kemal, *Nutuk*'ta belirttiği gibi,⁸⁰ 13 Eylül 1920'de Meclis'e sunduğu programdan sonra bazı gruplar kendilerine çeşitli unvanlar alarak kargaşaya neden olmuş, bunları

79 İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar, s. 95.

80 Nutuk, CHP İstanbul İl Başkanlığı yayını, s. 545.

birleştirmek amacıyla hareket etmiştir. Kurtuluş günlerinde daha hızlı kararlar almak ve hedeflere ulaşabilmek amacıyla, 10 Mayıs 1921’de Birinci Grup da denilen Anadolu ve Rume-
li Müdafaa-i Hukuk Grubu’nu kurar Atatürk. Grubun ama-
cı, program olarak kabul edilen içtüzüğün esas maddesinde,
“*Milli Mücadele’nin başından beri Erzurum, Sivas Kongreleri’nde
tespit ve son Osmanlı Meclis-i Mebusanı ile Büyük Millet Meclisi
tarafından kabul ve teyit olunan Misak-ı Milli esasları içinde mem-
leketin tamamını ve milletin istiklâlini temin edecek sulhu istihsal
eylemektir. Grup bu gaye-i maksadın istihsalı için milletin tüm ka-
vayı maddiye ve maneviyesini icap eden hedeflere tevcih ve istimal
edecek ve memleketin resmi ve hususi bilumum teşkilat ve tesisatını
bu maksada hakim kılmağa çalışacaktır,*” şeklinde ifade ediliyor. O
tarihten sonra bu grubun içinde yer almayan ve ona muhalefet
edenler ise İkinci Grup olarak bir araya geldi.

Mustafa Kemal'in, 1923 yılının ocak ayında çıktığı Batı Anadolu gezisi sırasında İzmit'te gazetecilerle görüşmesi sırasında, İkinci Grup ile ilgili olarak, bu gruba mensup olanların gidişattan, kendi şahsından ya da çevresindekilerden memnun olmayanlarca kurulduğunu, onların da Anadolu ve Rumeli Müdaaa-i Hukuk Cemiyeti'ne ait olduklarını teyit ettiklerini ama aralarında bir prensip çatışması olmasa da, ayrı bir grup olarak ortaya çıktıklarını söylediği arşivlerde mevcut.

Farklı nedenlerle mevcut durumdan memnun olmayanlardan oluşan İkinci Grup, esasen devrimci çizgiden rahatsız olanlardı kapsıyordu. İki grup arasında çeşitli yasalar ve uygulamalar konusunda yaşanan görüş ayrılıkları, özellikle Lozan Barış Görüşmeleri konusunda yaşandı. Tartışmalar sürerken 1 Nisan 1923'te her iki grubun da onayı ile seçimlerin tekrarlanması kararı alındı ve seçime bağımsız olarak giren İkinci Grup üyeleri başarılı olamadı. Küçükömer, İkinci Grup'un tasfiyesini de yine, halka karşı bürokratların yaptığı bir

tasfiye hareketi olarak değerlendiriyor. Oysa böylesine kesin bir yargıda bulunabilmek için bir dayanak yoktur. Her iki grupta da hem asker ve sivil bürokratlar hem de din adamları, medrese kökenli mebuslar vardır. Cumhuriyetin kuruluş günlerinde İkinci Grup'un muhalefeti, yeni kurulan rejime yönelince, özellikle hilafet ve Lozan konularında Birinci Grup ile çatışma içine girmeleriyle böyle bir tasfiye söz konusu olmuştur.

Küçükömer, daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası'na ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne dönüşen bu grubun, bu partinin devrimci bir teorisi olmadığı görüşünde.⁸¹ Bu tezini, az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerle olan ilişkilerinin niteliğine dayandırıyor. Sonuçta Küçükömer'in CHP'ye yönelttiği bütün eleştiriler, Türkiye'nin kurtuluşu için üretim ilişkilerinde esaslı bir değişiklik yapmadığı noktasında toplanıyor. Çünkü ona göre, bu olmayınca, emperyalizmin isteği yerine getirilmiş oluyor. "Emperyalizmin koşulları içinde siyaset yapan CHP'nin" bu nedenle devrimci olmadığını düşünüyor. Küçükömer'in bu iddiası, aynı zamanda, Kurtuluş Savaşı'nın da antiemperyalist olmadığı ve üretim ilişkilerini "halk" yararına değiştiremediği tezine dayanıyor.

Bunun yanı sıra, Cumhuriyet rejiminin siyaseten devrimci, toplumsal yapıyla ilgili meselelerde muhafazakâr olduğu da çeşitli kesimlerce savunulan bir görüş.⁸² Taner Timur, tüm devrimlerin ortak özelliği olarak, karşı devrimci düşüncelerin özgürlüğünün ortadan kaldırılmasını gösteriyor ve Kemalist rejimin de buna uyduğunu, her devrimin egemen ve ayrıcalıklı bir sınıfı tasfiye ettiği ölçüde bir demokratik devrim olacağını söylüyor.⁸³ Olağan durumlarda demokrasi ile örgütlenme özgürlüğünün kısıtlanması bir arada düşünülemez. Fakat

81 İdris Küçükömer, Düzenin Yabancılaşması, s. 113.

82 Kemal Karpat (1967), s. 50.

83 Taner Timur (1994), s. 292-3.

emperyalizme karşı çok zorlu bir savaştan sonra, egemenliği padişahıtan alıp halka vermeyi hedefleyen yeni bir cumhuriyet, karşı devrimi savunanların, bu özgürlüğü kullanıp demokrasiyi hedefleyen bir devrimi baltalamaya çalışmaları söz konusu olduğunda, devrimin doğası gereği kısıtlamaların gündeme gelmesi olasıdır.

Bu nedenle, bu argümana dayanarak Cumhuriyet rejiminin toplumsal yapı bakımından devrimci olmadığını söylemek isabetli bir yorum değildir. Dışarda emperyalist devletlere karşı savaşıırken aynı zamanda feodal yapıya karşıtlık, saltanatın halifeliğın kaldırılması, Atatürkçü hareketin devrimciliğının en temel kanıtlarıdır. Elbette ki, Kemalist devrimi gerçekleştirenlerin sihirli bir formülü yoktu. Ellerindeki hamur, yüzyıllardır her vatandaşı padişahın kulu olarak gören bir toplumsal yapının kemikleştiğı, yurttaşlık bilincinin var olmadığı Osmanlı İmparatorluğu idi. Yaklaşık yüzde doksanı okuma yazma bilmeyen, padişahlık sultanı altında sindirilmiş bir halk ve kapitülasyonlar altında yarı sömürge durumuna gelmiş, sanayisi gelişmemiş bir ekonomik yapı...Bu hamurdan kendi ayakları üzerinde durabilecek çağdaş bir ülke yaratmanın zorluklarını görmemek, ancak tarihin çarpıtılmasına yol açar. Bunların yanı sıra Cumhuriyet'in ilk dönemine yöneltilen diktatörlük suçlamalarının, zaman içinde gerçekleştirilen bazı yanlış ve eksik uygulamalardan kaynaklandığını da belirtmek gerekir. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterlerinden Recep Peker'in, devrimlerin gerçekleştirilme yöntemine ilişkin görüşleri (zorla ve baskıyla) ve bireyi topluluk içinde eriten, tamamen yok sayan aşırı düşünceleri, Atatürk'ün ilkelilerinin yozlaşmasına neden oldu ve CHP, zamanla "tek parti diktatörlüğü" kurmakla suçlanır hale geldi. O yıllarda CHP içinde, daha sağda olan kanat güçlenmeye başlamıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında öne çıkan milliyetçi ve faşist düşünce

akımlarının da etkisi vardı. Basına sansür uygulanmaya başlandı ve giderek sertleşen bir yönetim anlayışı gelişti. Bu yönetim, daha sonra Başbakan olan Recep Peker'in sert kişiliğiyle birleşince, Türkiye, Demokrat Parti ile CHP arasında büyük tartışmaların başladığı bir döneme girdi.

Fakat bunları ifade etmek, Cumhuriyet'in getirdiklerinin temelden reddini gerektirmiyor. Sonuçta, çok partili siyasi hayata geçiş, CHP tarafından ve onun lideri İsmet İnönü'nün isteği ile gerçekleştirilmiştir. Seçimden çıkan sonuç, CHP yönetimine olan tepkiyi gösterse de, iktidarından bir seçim sonucu ayrılmış olması, İnönü'nün demokrasiye olan inancını gösterir.

İdris Küçükömer, "üretim araçlarının gelişimini yavaşlattığı", "halka dayalı bir tabanın olmadığı" ya da "halka daha fazla bir şeyler vermediği" gerekçeleriyle sağda yer verdiği Birinci Grup ve CHF öncülüğünde Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında gerçekleştirilen devrimlerin de siyaseten devrimci olduğunu da kabul etmiyor gözüküyor. Ortaya koyduğu modelde Cumhuriyetin itici gücü olan kadrolar sağ yandadır. Sağ tarafta olanlar, elbette devrim yapmayacaklardı... Ona göre üretim güçlerinin önünü açmayan bir hareket solda olamazdı. Bir hareket, bir rejim ya da bir parti, Ortaçağ karanlığındaki halkın bağımsızlığını kazanıp çağdaş dünyaya dev adımlar atmasını sağlasa da Küçükömer'e göre devrimci olamaz. Çünkü tek yaptığı, Marx'ın sanayileşmiş Batı uygarlıkları için ortaya koyduğu modeli endüstrileşmemiş feodal bir topluma uygulamaktır ve bu nedenle ortaya koyduğu model, pek çok yanlış yargının doğmasına neden olmuştur. Küçükömer, bu yüzden Atatürk ve arkadaşlarının önderliğinde gerçekleşen hareketin devrimci niteliğini görememiştir. Egemenliğin babadan oğula geçtiği bir sistemden, "egemenlik kayıtsız şartsız millettir" denilen seçimli parlamenter sisteme geçilmesi, kuşkusuz

büyükbirdevrimdir.ŞeriathukukuyerineMedeniKanungetiren bir rejim kuşkusuz devrimcidir. Üstelik Kemalist devrim, du-
rağan değil sürekli bir devrimcilik anlayışını da yansıtır⁸⁴ ve
değişen koşullara göre, çağdaşlığa giden yolda gerekli yenilik-
lerin ve değişimlerin yapılmasını öngörür. Kendisine bilimi ve
aklı rehber yapan Atatürk devrimlerinin temel ilkesi gelenek-
sellik değil, devrimciliktir.⁸⁵

84 Ahmet Taner Kışlalı (1993), s. 129.

85 Niyazi Berkes (1973), s. 462.

Kemalist Devrimin Halkçılık İlkesi

Küçükömer, Batıcı-laik ideolojinin sınıf meselelerini gözden uzaklaştırdığını, halkçılığın CHP tarafından gerçekleştirilememesinin, CHP'nin Türkiye'nin kurtuluşu meselesini sınıfsal açıdan ortaya koymamasından kaynaklandığını ve bunun da nedeninin, CHP'nin kökleriyle bağlı olduğu bürokrasiye karşı çıkamaması olduğunu savunuyor.

Türkiye'yi kuran kadroların, Kurtuluş Savaşı'nın verildiği dönemden itibaren ülkenin kurtuluşunu sınıfsal bir çatışma olarak görmediği doğrudur. Mustafa Kemal'in 13 Eylül 1920'de TBMM'ye sunduğu hükümet programında, hükümetin amacının, halka dayanan bir hükümet kurmak, halkı emperyalist ve kapitalist düşmanlardan korumak, halkın geleceğini bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanan bir idare sistemini gerçekleştirmek olduğunu ifade etmişti. O dönemde ülkede yerli bir sermayedar sınıfı bulunmadığı için "kapitalist düşmanlar" ifadesi ile kapitülasyonlarla halkı sömüren dış sermaye çevreleri kastediliyordu. Gerçekleştirilen devrim, başta ekonomik ve sınıfsal değil, antiemperyalist siyasal bir eylemdi. Mustafa Kemal'in 30 Ocak 1923'te söylediği şu sözler de, devrimin sınıfsal bir çatışma olmayacağını kanıtlardı:

"Bence bizim milletimiz, birbirinden çok farklı menfaatler takip edecek ve bu itibarla birbiriyle mücadele halinde bulunagelen muhtelif sınıflara malik değildir. Mevcut sınıflar birbirinin lâzım ve melzumu mahiyetindedir. Binaenaleyh Halk Fırkası, bütün

sınıfların haklarını ve ilerleme ve mutluluk sebeplerini sağlamağa çalışabilir”⁸⁶

Bu sözler, Marksizm’in “sınıfsız toplum” anlayışı ile aynı değildi. Atatürk, hiçbir toplumsal sınıfın tam anlamıyla (tek başına) egemen olmaması, bütün toplumun haklarının korunması anlamında söylemişti bu sözleri.

Doğan Avcıoğlu, 13 Eylül 1920’de bir hükümet bildirisi olarak Meclis’e sunulan Halkçılık Programı’nın, halkı emperyalizm ve kapitalizmin baskı ve zulmünden kurtaracak yönetim ve egemenliğin gerçek sahibi kılmayı amaç edinen ve orduya emperyalist ve kapitalist düşmanların saldırılarına karşı savunma ve dış düşmanlarla işbirliği yapıp, milleti bozmaya ve aldatmaya çalışan iç düşmanları kaldırma görevi yüklediğini, Yeşil Ordu kurucularını ve Halk Zümrecilerini kontrol altına alma düşüncesini de taşıdığını belirtiyor.⁸⁷ Yani bu program, toplumda birleştiricilik görevi yapıyor.

Atatürk’ün toplumsal sınıflarla ilgili 1923’te söylediği bu sözler, o günün koşulları içinde, Ulusal Kurtuluş Savaşı’ndan çıkan ve yeni Cumhuriyet’i kuran bir toplumda, bir ulusal bütünleşme gereğinin sonucuydu. Böyle bir bütünleşmenin, toplumdaki ayrışmaların öne çıkarılmasından geçmeyeceği açıktı. Bu dönem, Türkiye için, sömürgelikten demokrasiye, padişahlıktan cumhuriyete geçiş dönemi olarak yorumlanmalı.

Ancak Küçükömer, bunu da eleştiriyor; “demokrasinin önce siyaseten kurulup ya da kurulmuş gibi yapıp, sonra sosyal yönünün sağlanamayacağını” düşünüyor ve bunu şu şekilde ifade ediyor: “Önce siyasi, sonda oradan da sosyal demokrasiye geçiş diye bir ayrım yoktur.”⁸⁸

Ancak siyasi tarih boyunca demokrasiye giden süreci incelediğimizde görüyoruz ki, toplumda örgütlenme ve toplumsal

86 Fethi Naci (1968), s. 57.

87 Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, Cilt II, s. 587.

88 İdris Küçükömer’le Türkiye Üstüne Tartışmalar, s. 107.

kararları etkileme olanakları yaygınlaştıkça, kitlelerin her düzeydeki katılımı arttıkça, çoğulcu demokrasi gerçeklik kazanır, demokrasinin “sosyal” yönü güçlenir.⁸⁹

Toplumların demokratik rejimlere ulaşması, çok uzun zaman aldı. Padişahlık düzeninden kurtulan Cumhuriyet Türkiye’sinde demokrasinin olgunlaşması, kurum ve kurallarıyla işler hale gelmesi kolay olmadı. Bugün hâlâ aynı amaç için çaba harcanıyor ve 94 yıl sonra geldiğimiz yer ortada... Ayrıca, her ülkenin toplumsal yapısının, iç ve dış koşullarının bu sürecin uzun ya da kısa, kolay ya da zor oluşu ile doğrudan ilgisi var.

Tarihçilerin ya da tarihi olaylar üzerine araştırma yapanların, olayları değerlendirirken dönemin koşullarını göz ardı etmemeleri, bilimsellik gereğidir. Toplumsal sınıfların kendi görüşlerini dile getiren partiler aracılığı ile seslerini duyurmaları, yani sınıfsal temele dayalı partileşme, demokratik siyasal gelişme açısından, elbette ki şarttır. Fakat 1920’lerde, sınıfsal bilinç açısından gelişmemiş, emperyalizme karşı Kurtuluş Savaşı vererek, çok ağır ekonomik koşullar altında ayakta kalmaya çalışan bir toplumda, sınıf çatışmalarının teşvik edilmesinin, öncelikli hedef açısından yarar sağlayabileceği tartışmalıdır. Ülkeyi kuran kadrolar açısından öncelikli hedef, bağımsızlığı koruyup kalkınmayı sağlamaya çalışmak olmuştur.

Cumhuriyet Halk Fırkası’nın kurulduğu günlerde de, toplumun tüm kesimlerinin desteğini alma gereksinimi vardır. Bu nedenle C.H.F., ulusun sınıfsal bütünlüğünü temsil iddiasındadır. Sınıfsal ayrışmanın sivriltilmesinin, hem bütünlüğü zedelemesinden, hem de C.H.F.’nin gerçekleştirmek istediği devrimlere engel olmasından çekinilmiştir. Kurtuluş Savaşı’nda etnik kökenli ayrışmaların oynadığı önemli rolün ve ulus bilincinin sağlanması çabalarının da sınıfsal bütünlük iddialarında etkili olduğu açıktır.

89 Ahmet Taner Kışlalı, (1987), s. 403.

Bunun yanı sıra, o dönemde emekçiler aleyhine gelişen durumları da belirtmek gerekir. 1936 yılında çıkarılan İş Kanunu'nda, işçilerin grev ve sendika hakları kabul edilmedi. Bu durum, emekçi halk kesimlerinin örgütlenmesini geciktirdi. "Uluslaşma süreci" ile "sınıflaşma süreci" birlikte yürümedi. Cumhuriyet kadrolarını bu açıdan eleştirmek ne kadar doğruysa, bunlar gerçekleşmediği için laik cumhuriyeti kuranları halk düşmanı gibi yansıtmak o kadar yanlış. Aynı konularda hiçbir olumlu gelişme kaydetmeyen dinci kadroları, "halkın yanında" gösterip, siyasi tabloda sola koymak ise, açıklanabilir bir tez değil.

Üçüncü Cumhuriyet Tezi⁹⁰

Küçükömer, Türk siyasi hayatında üç ayrı cumhuriyet döneminden söz eder. Birinci cumhuriyet, ilk Meclis'in kuruluşu ile başlayıp, 1950'li yıllara kadar sürer. Şöyle özetler bu dönemi: Politikada tek partinin sınıflar üstü olduğu anlayışı egemendir; tek tip insan yetiştirilir. Halktan kopuk, yukarıdan aşağıya, yani halka rağmen devrimcilik yapılır. Demokratik değildir bu dönem. Bu nedenle de, "Birinci Adam", "İkinci Adam" kavramları ya da bürokratik yalnızlık vardır. Halk ile bürokrat aydınlar arasında doldurulmaz uçurumlar vardır. Batı kültürü halka zorla kabul ettirilmeye çalışılır.

İleri bir hareket olarak tanımladığı 1950 seçimiyle başlattığı "İkinci Cumhuriyet"i ise şöyle anlatır: *"İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin yenilgisinin yarattığı dış ortamda, içerde bürokrasiye, CHP'ye karşı tepkilerin artması ve bu arada iç ilkel birikimin meydana gelmesi ve yeni üretim alanları aranması ile İkinci Cumhuriyet belirmiş; 1950 seçimi ile ileri bir hareketi getirmişti."* 50. yıldaki seçimle birlikte "İkinci Cumhuriyet" in sonu gelmiş, 12 Mart olayı bu süreci hızlandırmıştır.

Küçükömer, "İkinci Cumhuriyet" in işlevinin, "Birinci Cumhuriyet" in eğitim, politika, ekonomi alanlarında getirdiklerinin demokratik olarak değiştirilmesi olduğunu söylüyor ve bu dönemi daha ileri bir dönem olarak niteliyor. "İkinci Cumhuriyet" diye adlandırılan bu dönemin, "Birinci Cumhuriyet"

90 İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar, s. 108-110.

olarak nitelediği dönemde gerçekleştirilenleri değiştirdiği doğrudur. Fakat bunun olumlu ve “ileri” olarak değerlendirilmesi şaşırtıcıdır. Ezânın tekrar Arapça’ya çevrilmesi mi, tarikat liderlerine verilen ödünler mi, laîkliğin rafa kaldırılması mı, Köy Enstitüleri’nin yıkılması mı, basının susturulmaya çalışılması mı olumlu ve ileridir? 1950’lerden sonra başlayan dönemle birlikte Türkiye, geldiği noktadan geri gidişi yaşamıştır.

Küçükömer’e göre, 1973’te Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Selâmet Partisi koalisyonunun gündeme gelmesi ile başlayan dönem ise “Demokratik Üçüncü Cumhuriyet”tir.

Bu şekilde cumhuriyetleri numaralandırma geleneği, Fransa tarihinden kaynaklanır. Fransa’da cumhuriyet yönetimlerinin arasına cumhuriyet olmayan rejimler girmiştir. O nedenle cumhuriyetin yeniden kuruluşunu belirtmek açısından böyle bir yönetime başvurulmuş.

Küçükömer, “İkinci Cumhuriyet” döneminin tarihlerini belirlerken, tek parti iktidarının sona ermiş olmasından hareket ediyor. Fakat o zaman, “Üçüncü Cumhuriyet” niye? CHP-MSP koalisyonu ile değişen nedir? Ona göre değişen, daha toplumcu dediği bu koalisyonun İslamcıları iktidara taşımasıdır. Küçükömer’in düşüncesinde, bu numaralandırılmış dönemler, sivilleşmeye doğru atılan birer adım oldukları için, gelişmeyi ifade ediyor ve rejimin niteliğindeki değişmeyi simgeliyor.

(Burada bir parantez açmak gerekirse, bugün “İkinci Cumhuriyetçi” olarak adlandırılan grubun, Küçükömer’in cumhuriyetleri numaralandırma yönteminden etkilendiği anlaşıyor. Fakat onlar, günümüze kadar olan dönemi “Birinci Cumhuriyet” olarak tanımlıyor. En azından AKP dönemine kadar bunu savunuyorlardı. Onlara göre kurulacak “İkinci Cumhuriyet” ile, Atatürk ilkelerinden vazgeçilerek sivil toplum oluşturulacaktı. Küçükömer ile ortak paydaları, 1923’te kurulan

Cumhuriyet'in askeri-bürokratik yapısına karşı çıkışları. Laik Cumhuriyet devriminin, sivil toplum kurma yolunda atılan önemli bir adım, ilerici bir devrim olduğunu yadsıyorlar. O ilk adım atılmasa, acaba bugün bu halk kimin egemenliği altında yaşıyor olurdu?)

Küçükömer, "Birinci Cumhuriyet" olarak adlandırdığı dönemde Kadrocular tarafından "halka rağmen, halk için" olarak ifade edilen ilkeyi doğru bulmadığını; gerçek hiçbir ihtilalin halka rağmen, çoğunluğa rağmen olmadığını ve bunun sosyo-ekonomik ilişkiler açısından olamayacağını savunuyor. Aynı zamanda, devrimin asker ve sivil bürokratlar tarafından, halkın çıkarlarına karşı yapıldığını dair görüşü ile bir arada düşününce, onun bakış açısıyla, Kurtuluş Savaşı ile başlayan ve Cumhuriyet'in kurulduğu dönemin gerçek bir devrim olmadığı sonucu çıkıyor.

Şevket Süreyya Aydemir, "halka rağmenlik" konusunu Kadrocular açısından şöyle açıklıyor: *"Tek cephede halkın sesi, kadronun sesinde kaybolabilir mi? Hayır! Filhakika kadro, halkın küll halinde kendisi değil, ifadesidir. Fakat bu ifadede halk iradesinin neyfi ve inkârı değil, bilâkis, perakende ferdi irade ve temayüllerin, cemiyetin umumi arzusuna tercüman olan kollektif bir irade şeklinde tecessüm ve teşahhus edişi vardır. Esasen 'halkın sesi' denen şey, halk kitlesi içinden haykıran küçük ve dar menfaat zümrelerinin dar ve günlük talepleri demek değildir. Filvaki halk büyüktür. Halkın sesi vardır. Onu duymak anlamak, hattâ halka rağmen bile olsa halk için yapılan bütün hareketlerin salâhiyetlerini bu sestен almak lâzımdır. (...) Belki her sestен ayrı, belki her sesin rağmenı olan, fakat doğru olan, isabetli olan, güzel olan, hulâsa cemiyetin temayülü olan ses bu sestir."*⁹¹

Bu görüşlerdeki mantık, demokratik temsil ilkesi bakımından eleştirilmektedir. Kadrocular, Kemalist devrim ile her

91 Şevket Süreyya Aydemir (1932), s. 160-162.

konuda uyum içinde olmamıştır. Özellikle ekonomide izlenecek model ve rejimin nitelikleri konularında ayrı düşmüşlerdir. Atatürk devrimi, halkın egemenliğine dayalı bir siyasi rejim, çağdaş bur toplum kurmak amacıyla olmuştur. Kemalist ideoloji, özünde çok partili hayata karşı değildir. Tarık Zafer Tunaya, siyaset ilmi alanında, halka karşı, gereğinde zorlamayla gidişten amacın ne olduğu sorusuna şöyle yanıt veriyor:

“Umumi efkâr mekanizmasının tahlilinden elde edilen sonuç odur ki, bir kitlenin herhangi bir şeyi istemesi, o şeyin kitleye istenilmesidir. Bu ameliye, çeşitli siyasi kuvvetlerin umumi efkara tesir vasıtalarıyla tekemmül eder. Devrimci bir memlekette, inkılâp yapan bir memlekette, belli bir programın halka rağmen yürütülmesi, muhafazakâr kuvvetlerin baskısı altında bulunan bir kitleyi, o kuvvetlerin tesirinden, tahakkümünden kurtarmak anlamını kazanmaktadır.” ⁹²Tunaya, bütün bu tek partili dönemin, devrim tarihinde bir parantez olduğu, bir süre sonra kapanacağı; fakat bu dönemin bilinç kazandırma bakımından birçok yararları olduğu görüşünde.

“Halka rağmenlik”, devrimin kendine özgü şartları içinde söz konusu olmuştur. Sonuçta yapılan, teokratik mutlakiyet rejimine karşı, başkanını ve bakanlarını kendi seçen ve bunları yine kendisine karşı sorumlu kılan, halk egemenliğine dayalı bir Meclis’in kurulmasıdır. Çağdaş topluma geçiş, zorlu bir mücadeleyi gerektirmiştir. Bir devrim yapılmıştır. Cumhuriyet devrimlerini “halka rağmen yapıldı” diyerek eleştirenler, dindarım toplumlarının feodal yapısıyla değişimin olanaklı olmadığını bilmesi gerekir. Atatürk liderliğinde yapılan devrimler, sanayisi gelişmemiş ve burjuvazisi olmayan, endüstri devrimini yaşamamış bir topluma kısa sürede çağı yakalama olanağı vermiştir. Fransız İhtilali’nde olduğu gibi toplumda yükselen sınıf olan burjuvazinin öncülüğünde gerçekleştirilmesi

92 Tarık Zafer Tunaya (1980), s. 113.

olanaklı olmadığından kendine özgü bir yol izlemiştir. Bu şartlar altında ve o günkü koşullarda, demokrasinin eksiksiz, tam anlamıyla işlemlerini beklemek, gerçekçi bir yaklaşım değildir. Dünyada gerçekleştirilen birçok devrimde de süreç böyle işlemiştir.

Her devrimin kendine özgü koşulları vardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna yol açan devrim otoriterdir; devrimin mantığı gereği böyledir, fakat hedefi demokrasidir. Devrimin programı, daha Milli Mücadele'nin başlangıcında bile, "dışa karşı anayurdu ve tam bağımsızlığı savunmak gibi ulusçu ve içerde, mümkün olursa saltanatla hilafeti kaldırmak, olmazsa, hiç değilse Saray mutlakiyetine son vererek meşrutiyeti yeniden canlandırmak gibi demokratik bir programdı."⁹³

Oysa Küçükömer, halk egemenliğine dayalı bir Meclis'in kuruluşunu adeta küçümsüyor. Bir devrim hareketinin topluma çağdaş bir yapı kazandırıp, siyasal rejimi halk egemenliğine dayalı bir eksene oturtuktan sonra, henüz altyapısı gelişmemiş bir ülkede demokrasiyi bu kadar kısa bir sürede geliştirmesi mümkün müydü? Batı'nın gelmek için yüzyıllarca uğraştığı noktaya, Türkiye bu kadar dar bir zamanda ve burjuvazi sınıfı olmadan nasıl gelebilirdi? Bunu savunanların mantıklı bir açıklama yapmaları gerekir. Yalnızca eleştirmek için haksız saldırılar yapıldığında, bunun bilimsel olarak geçerli olması beklenemez.

Küçükömer, halka rağmen bir ihtilal yapılamayacağını düşünüyor, gerçek hiçbir ihtilal halka rağmen olmamıştır diyor ve ekliyor: "*Halka rağmenlik ilkesi, bu III. Cumhuriyet'le birlikte ölüm marşını dinlemiştir.*"⁹⁴

Bu tez, atılan adımların devrimci niteliği üzerinde kuşku yaratır mı? Kurtuluş Savaşı'nın ve bu savaş sonrasında Atatürk

93 Sina Akşin (1992), s. 294.

94 İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar, s. 124.

önderliğinde toplum yapısında, sosyal, siyasi, hukuki alanlarda yapılanların devrim olduğuna şüphe yoktur. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin öncesi, iradesi sorgulanamayan ve babadan oğula geçen padişahlık sultanı altında halife fetvalarıyla yönetilen Osmanlı İmparatorluğu'dur. 1923'te kurulan laik Cumhuriyet hakkında değerlendirme yapılırken, neyin yerine geldiğinin unutulmaması gerekir.

Küçükömer'in "İkinci Cumhuriyet" olarak tanımladığı döneme ilişkin oldukça çelişkili görünen bir iddiası daha var. Burjuvazinin demokratik hakları kısıp, kendi lehine kanunlar çıkartırken, büyük kitlelerin bilinçlenmesini, kendileri için sınıf olmaya yönelmelerini de kolaylaştırdığını savunmuş. Buradaki çelişki ise, Cumhuriyet Halk Partisi'nin aynısını yaptığını iddia ettiği dönemde sınıflaşmayı engellediğini söylemesi! Burjuvazinin bu politikası sınıf bilincini artırıyor, CHP'ninki nasıl engelliyor?

İdris Küçükömer, "Üçüncü Cumhuriyet" dönemini; yani CHP-MSP koalisyonu ile başlayan dönemi, ilk defa sosyal ilişkileri toplumcu bir çoğunluk olduğu için kutluyor. Ona göre, ekonomik büyümeyle sınıflar arası ve içi ilişkiler ortaya çıkmış ve CHP ile MSP daha toplumcu ve demokratik partiler olarak iktidar adayı olmuştur. Aslında bu ittifakı, merkezîyetçi-bürokratik yapının kırılması ve burjuva ideolojisinin iflası olarak gördüğü için, "daha toplumcu" değerlendirmesini yapıyor. İlerici-gerici kavramlarının bittiğini ya da yeni anlam kazandığını, dogmatik-ezberci ve eski sol-sağ öğretisinin tarihteki geri yerini aldığını; böylece "Üçüncü Cumhuriyet" in yeni bir sentezle, daha demokratik olarak ortaya çıktığını iddia ediyor.

"Üçüncü Cumhuriyet" denilen dönemle ilgili bu görüşlere katılmak mümkün değil. Milli Selâmet Partisi, sosyal ilişkileri bakımından nasıl daha toplumcu oluyor? Bu partinin devamı niteliğindeki Refah Partisi'nin ve ondan sonra iktidara

gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) de Küçükömer'le benzer bir söylemi sürdürmesi, gerçekten ilginç. Gerçekte bu partilerin hepsi, iktidara geldiklerinde demokratik toplum örgütlerinin taleplerine kulaklarını tıkamış; kendi çağdışı ve antidemokratik uygulamalarını topluma empoze etmeye çalışmıştır. İlginçtir ki, Küçükömer'in tezleri, bu partilerin yandaşları tarafından bugün de aynen savunuluyor.

Dikkati çeken bir nokta, Küçükömer'in Kurtuluş Savaşı dönemi ile ilgili olarak ortaya koyduğu bu dayanaksız iddialarda, İslamcı görüşle birçok noktada kesişmesi. İkinci Cumhuriyetçiler'e ilham kaynağı olan bu görüşler, demokratikleşme adına en büyük adımı atan Atatürk devrimlerinin tarihsel önemini yadsıyor. Küçükömer, herhalde CHP-MSP koalisyonunun "Batılılaştırma" amacından vazgeçeceğini düşündüğü için, ilerici-gerici kavramlarının bittiğini, sağ-sol öğretisinin tarihteki yerini aldığını söylüyor. Bu noktada sormak gerekir: 1973'ten sonra, Türkiye'de bu anlamda iç barış mı sağlanmıştı? Ne yazık ki bu kavga, Türkiye'de her dönemde var oldu. Çünkü, "Batılılaştırma" tezinin antitezi Vahabileşme olarak belirlendi.

Atatürk döneminde toplumsal alanda çağdaşlık yolunda atılan adımları görmezden gelen ya da küçümseyenlerin, son yıllarda ülkenin onurunu çiğneme pahasına başta ABD olmak üzere, emperyalist güçlere yaranmak amacıyla yapılanları, rant için dış sermayeye verilen ödünleri iyi değerlendirmesi gerekir.

II. Bölüm

Osmanlı Dönemi
“Batılaşması”-Cumhuriyet Dönemi
“Batılılaşması”

Osmanlı Dönemi Batılaşma Hareketleri

Tarihçi Halil İnalçık, Osmanlı dönemi batılaşma-modernleşme hareketleri için şu çerçeveyi çiziyor:

“İlk dönem: Hirfet çerçevesinde el sanayiinin hakim olduğu devir. Onun yanında büyük devlet askeri imalât tesisleri, Tophane, tersane, güherçile fabrikaları, çelikhane, madenler, darphane, batı teknolojisinin nüfuz ettiği en önemli kuruluşlardır. 1700’den sonraki ıslahât döneminde ise, doğrudan doğruya Batı metodları ve nihayet müspet ilimler devlet elile iktibas olundu. Fakat daima, askeri savunma ihtiyacı iktibasların ana sebebi idi. 1839 Tanzimat döneminden sonra idari usuller ve kanunlar da iktibas olunmaya başladı ve geleneksel değerler sistemile ciddi çatışma bu dönemde ortaya çıktı. O zamanlar yeni Osmanlılar, Batı’nın teknolojisini alarak modernleşeceğiz, fakat onun değer-sistemini reddedeceğiz, diyorlardı. Ziya Gökalp bunu sosyolojik bir sisteme bağlamak istedi.”⁹⁵

Osmanlı Devleti’ndeki ilk batılaşma hareketleri, Tanzimat döneminde başladı. İmparatorluğun içinde bulunduğu ekonomik çöküntü ortamında, askeri ve sivil bürokrasi ile aydınların “Devlet Nasıl Kurtulur?” sorusuna verdikleri yanıt, “batılaşmak” tı.

16. yüzyılın sonlarına kadar, Osmanlı Devleti, Batı’ya karşı kendini hep üstün hissetmişti. 16. yüzyılın sonlarından itibaren ve özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısında şiddetle duyulmaya

95 Halil İnalçık (1993), s. 425-430.

başlanan bozuklukları gidermenin yolu olarak hep eskiye dönüşün uygun olacağı ileri sürülmüştür. Ancak 17. yüzyılın son yılında (1699), Osmanlı Devleti Batı'ya karşı (en azından askeri alanda) geri olduğunun bilincine varmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra, düzeni reforme etmenin atıfları, önce mütereddit, sonra açık bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. 18. yüzyılın başından Cumhuriyet dönemine kadar olan ıslahat çabaları tarihi, bir anlamda Osmanlı batılaşma tarihidir ve bu bağlamda Osmanlı batılaşması ile ıslahat hareketleri özdeştir.⁹⁶

96 Mehmet Ali Kılıçbay, "Osmanlı Batılaşması", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., 1. Cilt, s. 147-152.

Osmanlılardaki Egemen Üretim Tarzı Neydi?

Küçükömer'in batılaşma konusundaki iddialarının tam olarak anlaşılabilmesi için, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak düzeni ve ekonomik sistemi üzerindeki görüşlerinin de incelenmesi gerekiyor. Bu nedenle, Osmanlı toprak düzeni ve ekonomik sistemi, tek başına ele alınması gereken çok önemli bir çalışma konusu olmakla birlikte, devletin yapısını belirlemek ve batılaşmaya ışık tutması nedeni ile, Küçükömer'in görüşlerini açıklamak bakımından burada ele aldım.

Küçükömer, Osmanlı toprak düzeni ile ilgili olarak, Osmanlılarda 16. yüzyılın ikinci yarısında ve 17. yüzyılda sanki tarihin geriye doğru işlediğini; kapitalist öncesi bir üretim düzeninden merkantilist bir aşamaya varılamadığını söylüyor. Böylece Osmanlılarda kapitalist bir düzene geçilememiş; üretim araçları özel mülk olarak sermaye halinde birikememiş ve sonuçta Batı'daki gibi bir işçi sınıfı gelişmemiştir.

Küçükömer'e göre, Osmanlı'da feodal bir düzen kurulamamıştır; orada var olan merkezîyetçi-bürokratik sistemdir. Osmanlı üretim ilişkilerinin merkezîyetçi niteliği, birikime karşı bir sürece yol açan başlıca özelliştir. Bu merkezîyetçi sistem, bölünmeye, feodal üretim ilişkilerine geçmeye de ayrıca engeldir. Osmanlı mülkiyet düzeni, merkezîyetçi olarak kurulmuş, İslâmi ideoloji ile birlikte "toprak ve reaya padişahındır" düsturu altında esasta merkezîyetçi kalmıştır. Feodal senyörlük ve manoryal sistem, Osmanlı'da kurulmamıştır.

İdris Küçükömer, Engels'e göre devletin iki ayırıcı özelliği olduğunu ve Osmanlı devletinin bu iki karakteristiğinin adeta saf biçimini ortaya çıkardığını söylüyor. Buna göre, Osmanlı toplumunda temel bağ, genlerin bir araya gelmesiyle sağlanan düzenin yetersizleştiği bir ortamda topraktır. Devlet örgütlenmesinde, "kamu iktidarı" ordu ve jandarma gibi silahlı kuruluşlar yanında, her çeşit baskı kurumlarını, hapishaneleri vs. kapsar. Sınıf çelişkileri arttıkça, nüfus arttıkça devlette kamu iktidarı daha da büyür. Yani merkezi ordusu (monarşik hassa ordusu) gittikçe büyüyen territorial bağlamla birlikte genişleyen hiyerarşik bürokrasi ile devlet düzeni, kan bağlarına dayanan düzenin yerini alır.⁹⁷

Osmanlı toplumsal kuruluşunda toprağın büyük önemi vardır. Osmanlı'daki sistemin feodalite değil, merkezîyetçi-bürokratik sistem yani "Asya Tipi Üretim Tarzı" (AÜT) olduğu tezi, Osmanlı'daki toprak düzeni hakkında çok tartışılan bir konuyu oluşturur. Gerçekten de Osmanlı'daki sistemi feodalite olarak tanımlamak doğru bir yaklaşım değildir. Osmanlı toprak rejimine ilişkin çok önemli araştırmalar yapan Ömer Lütfi Barkan'ın görüşü de bu yönde.⁹⁸ *"Bu rejimde eski feodal ilişkilerin özelliklerini aksettiren bazı kurallar bir müddet yaşamaya devam etmiş olabilir. Fakat bu kurallar, hakiki mana ve muhtevaları arta kalmış şekiller olarak yaşamışlardır. İmparatorluğun kendisine mahsus bir sosyal düzeni kuvvetle kurabildiği bölgelerde özel imtiyaz ve adetleri ve kendi aralarındaki örgütlenmeleriyle dışa kapalı bir soylular sınıfının hukuk yönünden özerk ve tam olarak teşekkül edememiş olması bu durumun neticesidir."*⁹⁷

Bu iki üretim tarzı arasında bazı benzerliklerin bulunduğunu da belirtmek gerekir. Üretim güçlerinin gelişmişlik düzeyi, üretimin büyük bir bölümünün tarımda gerçekleştirilmesi, artığın büyük bir bölümüne toprak mülkiyetini elinde bulunduran

97 İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 4, *Halk Demokrasi İstiyor mu?*, s. 48-49.

98 Ömer Lütfi Barkan (1980), s. 890.

savaşçı-yönetici sınıf tarafından, toprağın kullanım hakkı karşılığında toprak kirası olarak el konulması gibi.⁹⁹ Buna karşın, önemli farklılıklar gösteriyorlar.

Batı feodalitelerinin farkına ilişkin bir görüş şöyle:

*"....Batı feodalitesinin (bazı biçim benzerlikleri dışında bu feodalitenin Türk, Çin, Afrika, Japon, vb. feodaliteleri diye adlandırılan toplumlarla karıştırılmasını men eden ve ötekilerle arasındaki temel farkı meydana getiren) özelliği de, endüstriyel üretimin ve dünya ticaretinin oluşum şartlarının yalnız ve yalnız Batı feodalitesi tarafından yaratılmış oluşundan doğmaktadır. Doğal ekonomi biçimlerinin kesinlikle aşılmasını, sadece Batı feodalitesi sağlayabilmiştir."*¹⁰⁰

Küçükömer'e göre, Osmanlı tımar sisteminde toprak mülkiyeti güçlü bir merkezi devletin elindedir. Artık ürünü devlet adına bir yönetici sınıf veya bürokrasi vergi olarak geri almaktadır. Küçükömer'le aynı doğrultuda düşünen Sencer Divitçioğlu, tımar sahibinin konumunu şöyle açıklıyor¹⁰¹: *"Tımar sahibi, mülk sahibi olmadığı gibi, toprakları tasarruf etme hakkına da sahip değildir... Osmanlı toplumunda toprakların rakabesi kesinlikle devlete aittir. Tımar sahibi, ancak devletin bir memuru, bir temsilcisidir. Devlet adına topraktan yaratılan rant üzerinden vergi toplar ve devlet adına asker cemeder. Tımar sahibi verilmiş bir bölgede, devlet otoritesinin yerine kaim olan bir asker-memurdur."*

Gerçekten tımarlı sipahinin, feodal düzendeki senyörle olan farklarından birisi ve en önemlisi, topraklarını kendi nam ve hesabına işleten ve bu maksatla idaresi altında bulunan köylülerin işgücünü angarya mükellefiyetleriyle kullanmak mecburiyetinde olan büyük bir çiftlik sahibi durumunda olmadığıdır.¹⁰²

99 Şevket Pamuk (1988), s. 96.

100 Maurice Godelier (1993), s. 65.

101 Sencer Divitçioğlu (1967), s. 33.

102 Ömer Lütfi Barkan (1980), s. 878-879.

Fakat Küçükömer'in de kabul ettiği Osmanlı'da mülk sahipliğinin olmadığı biçimindeki bu ifade, gerçeği tam olarak yansıtmıyor. Küçükömer, Asyagil üretim biçiminin spesifik bir tarihi ürünü olarak nitelediği Osmanlı devletinde, özel toprak mülkiyetinin bulunmadığını savunuyor ve Asya Üretim Tarzı içindeki bir devletin koşulları içinde özel mülkiyeti varsaydığı için Engels'i çelişkili buluyor.¹⁰³

Engels'in Asya Üretim Tarzı'na sahip bir devlet için özel mülkiyetten söz etmesi gerçekten çelişkili. Fakat asıl yanlış, Osmanlı toprak düzeninin bütün özellikleriyle AÜT olduğu tezidir. Feodalitedeki anlamında, idari ve mali bakımdan tamamen bağımsız değilse de, devletin koyduğu birtakım sınırlamalarla (vergiler, hesapların denetimi gibi) birlikte, Osmanlılarda toprak mülkiyeti var olmuştur. Örneğin, Doğu Anadolu'da Kürt aşiretlerinin bulunduğu sancakların bir bölümünde, Bağdat ve Basra vilayetlerinde, Mısır'da, Rodos, Kıbrıs ve Girit gibi daha geç fethedilen adalarda, devlet var olan yapıları korumayı tercih etmiş ve yerel unsurların gücü karşısında özel mülkiyeti tanıyan bir çözümü zorunlu görmüş, bu topraklarda eyalet düzeyinde saptadığı yıllık vergileri toplamakla yetinmişti.¹⁰⁴

Bunun yanı sıra, devlet mülkiyetinin dışında, vakıf mülkiyetleri de vardı. Fakat sipahilere ait "hassa çiftliklerinin" varlığı gösterilerek, Batı feodalitesindeki senyörlük ile, tımarlı sipahiler arasında benzerlik de kurulmaması gerekir. Çünkü Batı feodalitelerinde senyörlerin büyük çiftlikleri, serflerin angarya çalışmalarını gerektiriyordu. Yine Barkan'ın verdiği bilgilere göre, 16. yüzyıldan çok önce, Osmanlılardaki merkezî devlet yapısının getirdiği siyasi ve tarihi şartlar, köylülerin angarya hizmetleriyle işletilecek büyük zirai işletmeleri

103 İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 4, *Halk Demokrasi İstiyor mu?*, s. 48-49.

104 Şevket Pamuk (1988), s. 57.

elverişsiz bir hale getirmişti ve böylece hassa çiftlikleri, çok küçültölmüş olarak bazı bölgelerde ve gerçek fonksiyonlarını kaybetmiş olarak kalabilmişti. Barkan, bunu şöyle açıklıyor:

“Osmanlı İmparatorluğu’nun üzerinde kurulduğu memleketlerdeki eski malikane sisteminin, bir zirai işletme bütünü olarak, haiz olduğu hususi bünye ve teşkilatın izlerini muhafaza eden bu nevi timara mülhak çiftlik, çayır, bağ, bahçe ve değirmen gibi tesisler, Osmanlı devrinde timarlar dahilindeki diğer reaya çiftlikleri arasında esasen ehemmiyetsiz bir mevcudiyet ifade ettikleri gibi, XVI. asırdan itibaren de hakiki ehemmiyet ve mahiyetlerini hatırlatan birer bakiye şeklinde, mevcudiyetlerini muhafaza edebilmişlerdir.”¹⁰⁵

Küçükömer de 16. yüzyılda şahıslara ait özel mülklerin büyük bir önem taşımadığını belirtiyor.¹⁰⁶

Asya Üretim Tarzı’ndaki bir diğer farklılık olarak, merkezi devlet adına yönetici sınıf, taşrada babadan oğula geçebilen her türlü birikime karşı çıkarak merkezi devlete alternatif oluşturabilecek iktidar kaynaklarını kurutmaya çalışır.¹⁰⁷

Oysa 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi ile, mutlak anlamda olmasa da, tam bir mülkiyet hakkına yaklaşan bir anlayış getirilmiş. Toprak kiracılığı, Osmanlı İmparatorluğu’nda her zaman ırsi ve daimi bir kiracılık şeklinde uygulanmış. Bu kanunname, ölen babanın tarlalarının kız ve erkek çocuklara, erkek evlat bulunmuyorsa arazinin tamamının babaya, o da yoksa tamamının anneye bırakılması suretiyle üçlü bir intikal sistemi getirmiş.¹⁰⁸ Tam anlamıyla hüküm süren bir Asya Üretim Tarzı’nda böyle bir düzenleme mümkün değildir. Osmanlı üretim biçiminin Asya Üretim Tarzı olduğunu iddia edenlerin

105 Ömer Lütfi Barkan (1980), s. 792.

106 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 35.

107 Şevket Pamuk (1988), s. 22.

108 Bu konuda Ö.L.Barkan’ın Tanzimat’ın 100. Yılı dolayısıyla Maarif Vekaleti Neşriyatı olarak 1940 yılında yayımlanan *Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi* adlı çalışması çok ayrıntılı bilgiler veriyor.

yanılıgısı, “kamu hukuku düzeyinde egemenlik ilkesini ifade eden ‘mülk’ fikrini, özel hukuk çerçevesinde ‘mülkiyet’ olarak yorumlamaları olmuştur.”¹⁰⁹ Görüldüğü gibi, mülkiyet açısından Osmanlı toprak hukuku, ne feodalite ile ne de Asya Üretim Tarzı ile bire bir eşleştirmeye uygundur.

Küçükömer, belirlediği üretim-mülkiyet ilişkileri çerçevesinde, toplumsal sınıfları artık ürüne el koyan kapıkulları ve üretimi gerçekleştiren reaya sınıfı olarak iki gruba ayırıyor. Bu gruplama, Osmanlı bürokrasisinin sınıfsal konumunu görmek açısından çok önemli. Bu durumda, saray ve bürokratları sömüren; reayayı (Müslüman ve Hristiyan) ise, sömürülen sınıf olarak belirliyor. Sömürülenlerin de aşağıdan gelen bir sınıfa değil, tarihi süreç içinde kurulmuş merkeziyetçi üretim ya da mülkiyet ilişkilerine dayandığını söylüyor. Osmanlı bürokrasisi, karşısında iktidar olabilecek kadar örgütlü bir sınıf olmasından dolayı devlet katında yer alıyor ve bu nedenle de başkalarının örgütlenmesine karşı. Yani Küçükömer, Osmanlı’daki devletin sahiplerinin kapıkulları (bürokratlar) olduğunu ve sömürüyü bu şekilde yaptıklarını savunuyor.¹¹⁰

Osmanlı’daki gelir dengesizliğine ilişkin olarak Sencer Divitçioğlu çarpıcı bir durumu ortaya koyuyor: “*Osmanlı toplumunda sömürülen sınıflar arasındaki gelir bölüşümünün oransız olduğu bir gerçektir. Bu, öyle bir toplumdur ki, aşırı servet birikiminin sonucu, bir vezir devlet hazinesine borç verebilir.*”¹¹¹ Osmanlı bürokratlarının, yaşadıkları bu lüks hayat, Saray’a ve padişaha yakınlıkları ile sağlanmıştır. Elde edilen artık ürün, merkeziyetçi yapı içinde belli ellerde toplanmış; feodal senyörlerin krala karşı elde ettikleri güç, Osmanlı devletinde mümkün olmuştur. Feodalitede kral, “eşitler arasında birinci” konumdadır.

109 Taner Timur (1996), s. 39.

110 İdris Küçükömer, “Düzenin Yabancılaşması Üzerine”, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 213-233.

111 Sencer Divitçioğlu (1967), s. 66.

Osmanlı padişahı ise tartışmasız tek liderdir. Merkezi güce karşı bir başka sınıfın gelişmemiş olması, demokrasiye giden süreci geciktirmiş ve niteliğini de değiştirmiştir. Küçükömer'in Osmanlı döneminde toplumsal sınıfları kesin bir şekilde iki gruba (sömüren-sömürülen ya da yöneten-yönetilen) ayırmasını, Asya Üretim Tarzı konusundaki görüşü zorunlu kılıyor.

Bir görüşe göre, Batı feodalizmi, sanayinin en büyük çapta ilerlemesini ve sınıf mücadelesinin en arı biçimlerini hazırlayıp geliştirdiği ve aynı zamanda, sınıflı toplum organizasyonunun hem kendisi hem de bütün öteki toplumlar tarafından aşılabilme şartlarını sadece o yarattığı için farklıdır.¹¹² Osmanlılarda çift bozan reyanın, tımar sahibine belli bir para ödemek zorunda olması özgürlüklerini sınırlıyordu. Fakat buradan hareketle, Osmanlı İmparatorluğu'nda sınıfların hiç olmadığını söylemek yanlış olur. Osmanlı toplumunda olmayan, özgür ücretlilerdi. Osmanlı döneminde (mektepli yönetenlerin 19. yüzyılın son çeyreğinde bir ağırlık haline gelmelerine kadar) sınıf yapısı, yönetenler (merkeze bağlı icrai yönetenler, ademi merkezi yönetenler yani âyanlar ve ulema) ve yönetilenlere (kentliler, köylüler, göçebeler) ek olarak, bir azınlık burjuvazisinin varlığı da kabul edilmelidir.¹¹³

Küçükömer'in modelindeki gibi basit bir ikili ayırım, toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin niteliğini açıklamakta bu nedenle eksik kalıyor. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reyanın hukuksal statüsü konusunda süren tartışmalar, yine sistemi belli bir kategoriye sokabilmek uğruna yapıldığından, gerçeğin tam olarak görülmesini engelliyor. Sistem bir feodalite ise, angarya ve kölelik söz konusu olmalıdır. Yapılan araştırmalar, Osmanlılarda çeşitli zamanlarda gerçek anlamda köle olarak

112 Maurice Godelier (1933), s. 66.

113 Bu sınıfsal ayırım, Sina Akşin'in "Osmanlı-Türk toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme" başlıklı makalesinde yapılmıştır. *Toplum ve Bilim*, Yaz 1977, Sayı: 2, s. 31-46.

tanımlanabilecek köylülerin bulunduğunu gösteriyor. Fakat bunun genel bir uygulama halinde, İmparatorluğun bütünü için söz konusu olduğunu söylemek mümkün değil. Reayanın, feodalitedeki serften farkları vardır. Mirî toprak rejimi içinde, toprakta mülkiyet hakkı olmayan reaya asıl üreticidir. Toprakta tasarruf hakkı vardır. Bu nedenle de serf ya da köle değil, özgür köylü anlamında değerlendirilmelidir. Nitekim Küçükömer, reayanın İmparatorluk içinde en çok sömürülen sınıf olduğunu iddia ederken, hukuksal statü olarak reayanın serf olduğunu söylemiyor. Çünkü reayanın toprakta tasarruf hakkının varlığından ve 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren köylülerin toprağı işleme haklarını başkalarına satabilmelerinden söz ediyor. Bu durumu şöyle açıklıyor: “.....tımarlı alanda zora düşen köylüler, işledikleri toprak karşılığında borçlanabiliyorlardı. Hatta toprağı işleme hakkını başkalarına satabiliyorlardı; toprak üzerindeki ağaçları, evleri satabildikleri gibi.”¹¹⁴ Küçükömer’in sömürüden kastı, emekçi kesimin İmparatorluk içinde en az gelir elde etmesi ve asgari geçim seviyesinin üzerinde gelir kazanamaması. Gerçekten de bu açıdan en çok sömürülen kesim reayadır.

Feodalitedeki senyör ile tımarlı sipahiler arasında da farklar var. Senyörler, serflerin gerçek sahibi olduklarından, onlar üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahiplerdi (çalıştırma, evlendirme, cezalandırma gibi). Oysa Osmanlı İmparatorluğu’ndaki tımarlı sipahinin böyle denetimsiz yetkileri yoktu. Küçükömer’in belirttiğı gibi, Osmanlı İmparatorluğu’nda ceza sistemi merkezleştirilmişti. Bir cezanın uygulanması için kadıların onayı şarttı. Ayrıca genel uygulamada toprak ve reayanın asıl sahibi devletti. Asya Tipi Üretim Tarzı, toplumdaki sınıfların üretim ilişkileri çerçevesinde temelde iki ayrı gruba ayrılmasını sağlıyordu: Padişah ile artık ürüne onun adına el koyan yöneticiler ve reaya. “Sömürenler” ve “sömürülenler”

114 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 38.

şeklindeki bu ayırım, tarımsal üretime dayalı bir ekonomide, üretim ilişkisinin niteliğini ortaya çıkarıyor. Küçükömer, artık üründen pay alan padişahın rütbe verdiği gruplar olarak, şeriatı öğreten ve uygulayan ulema grubu, yeniçeriler ile yardımcı ordu kuruluşları mensupları ve tımarlı sipahiler ile diğer yöneticileri sınıflandırıyor.

Allah adına padişaha ait topraklar, has, tımar ve zeamet olarak verilenlerin tasarrufuna bırakılmış gözükse de, bunlar da padişaha belli bir miktarda artık ürünü veriyorlardı. Yeniçerilerden ayrı olarak, üretim örgütü üstüne oturtulmuş bu çeşit askeri ile İmparatorluk, devamlı bir yarı seferberlik halindeydi. Bu durum, Osmanlı devletinin asker-devlet yapısını belirliyor. Böylece, üretime dahil olmadan, üstten artık ürün alan bir asker-devlet oluyor Osmanlı devleti.¹¹⁵

Osmanlı devletinde bürokratların ya da yönetici sınıfın, merkeziyetçilikten vazgeçmemesini, toprak düzeninin egemen güçlerin yararına olması ile açıklamak mümkün. Küçükömer'in iddiasına uygun olarak, bürokrat, üretici güçlerin ortaya çıkmasını istemeyecektir. Çünkü bu sistem onun yararınadır. Bu nedenle, feodalitede görülen ve toprakta özel mülkiyeti elinde tutan derebeylik kurumu, Osmanlı sisteminde güçlenememiştir.

İdris Küçükömer, Osmanlı üretim ilişkilerinin belirlediği merkezi devletin, özerk tüccar şehirlerin ortaya çıkmasına engel olmasını, Osmanlıların kapitalistleşememesinin bir başka nedeni olarak görüyor. *"Ticari ve tefeci sermayesi ve imalat kesimi bulunmasına rağmen, demokratik şehirlerin otonomisi olmayınca, Osmanlılarda genel meclisin ya da parlamentonun başlangıç kuruluşları da bulunamıyor."* Feodal üretim tarzında ise, kentler, feodal beylerden bağımsız olarak gelişme olanağı bulmuş ve demokrasiye giden süreci hızlandırmış.

115 İdris Küçükömer, age., s. 35.

Küçükömer'in tarihi süreç içinde işaret ettiği, Batı feodalitesine göre ters bir gelişme daha vardı. Feodalite sisteminde, feodal güçlerden bağımsız olarak gelişebilen ve kentlerde loncaların etrafında örgütlenen bir ekonomik faaliyet söz konusuydu. Batı'da yaşanan süreçte, bir yandan üretim araçları özel ellerde birikirken, diğer yandan da emek gücünü arz eden bir işçi sınıfı gelişmişti. Sanayi Devrimi'ne giden süreç böyle başlamıştı.

Oysa Osmanlı'daki lonca sistemi, merkeziyetçiliğin ege-men olduğu bir ortamda üretimi engelliyordu. Daha fazla meta üretimi yapılamıyor, iç piyasa genişlemiyordu. Tarım dışı faaliyet, ancak Müslüman olmayan azınlıklara özgü bir alan olarak sınırlı kalmıştı. Yönetici bürokrat gruba girme, toplumun her katından gelenlere açıktı ve rekabet devam ettiği sürece, bürokratların el koyabildikleri artık üründen daha fazlasını sağlama amacı ile yatırım yapmaları beklemezdi. Sonuçta artık ürün yatırıma dönüşmüyordu. Böylece devlet giderlerinin giderek arttığı, sermayesini işleten bir burjuva sınıfının gelişemediği, devletin kendi iç kaynaklarının yetersiz olduğu ve yarı sömürge durumuna gelen bir ülkede, Batı'daki süreç elbette yaşanamayacaktı. Osmanlı devletinin toplumsal ve ekonomik koşulları, Sanayi Devrimi'nin yaşanmasına olanak vermiyordu. Gerçekten de ulema dışındaki yöneticilerin çoğu devşirme sistemi ile geliyordu. Çünkü Batı feodalitesindeki asalet geleneği, Osmanlı toplumunda yoktu.

Osmanlılarda ticaretin olmadığı savı ise tartışmalıdır. 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda ticarete canlanma olduğu, meta üretiminin arttığı görülmekteydi. "Osmanlı idarecileri, has ve zeametlerinin ürünlerini satarak ve şehirlerde imalathaneler, dükkanlar açarak daha da zenginleşiyordu. Bunlar arasında büyük çiftliklerden elde edilen hububatı ihraç

edenler olduğu gibi, ipek ve pamuk üretimi ve dokumacılığı ile çeltik ekimi gibi pazara dönük etkinlikler de vardı.”¹¹⁶ Ticaret, Osmanlılar için, gerek kendi ihtiyaçları gerekse transit gelirleri açısından çok önemli bir yer işgal ediyordu.¹¹⁷ Fakat ticarete büyük ölçüde yabancı azınlıklar başarılı olmuştu ve Osmanlı toplumunda güçlü bir yerel burjuvazi oluşamamıştı.

Küçükömer, Osmanlı İmparatorluğu’nda kapitalizmin merkantilist aşamasına geçilememesini şöyle açıklıyor:

*“Pazarların, panayırların ve uluslararası ticaretin varlığı, ticaret sermayesinin varlığını gösteriyor. Yani, bir miktar meta üretimi muhahhak vardı. Yalnız kırsal bölgelerle şehirler arasında birbirini tamamlayan bir işbölümü ve mübadele herhalde önemli değildi. Bu yok demek değildi. Fakat ayrıca, azalan randıman, nüfus artışı, (...) üretim ilişkilerinden gelen karşı etkiler, köyler ile imalathaneler arasında mübadeleyi yeterli derecede geliştirmekte engel olacaktı.”*¹¹⁸

Osmanlı devletinde üretim aracı sahibi olmadan, artık üründen pay alabilmek ve bunu sürdürebilmek, padişaha sadakate bağlıydı. Artık üründen bir kısmın elde edilmesine yarayan mevkilerin, eski ve yeni katılan yöneticiler, askerler arasında değişebilirliği, bunların arasında birliği değil, rekabeti teşvik ediyordu.

Küçükömer’in bu saptaması, menfaati bölüşenlerin davranışını açıklamak bakımından çok önemli. Bürokratlar arasında var olan bu çekişme, onların da birbirlerine karşı gizli düşman olmalarının ve sınıflaşmanın gecikmesinin nedeni. Ona göre bu özellik, ekonomik gelişmeden çok Asyatik despotluğu sağlayan bir denge biçimiydi. “Oysa Osmanlı devleti, tam bir keyfîlik rejimi anlamında ‘despotizm’i frenleyen ara kurumlara her döneminde sahip olmuştu.”¹¹⁹

116 Taner Timur (1996), s. 32.

117 Taner Timur (1996), s. 42.

118 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 32

119 Taner Timur (1996), s. 40.

Küçükömer, feodalizmin kapitalizm öncesindeki hemen her toplumun yaşadığı evrensel ve tek bir kategori, zorunlu bir aşama olarak karşımıza çıktığı görüşünden hareketle, feodalizmi yaşamayan Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihsel mirası olan üretim ilişkilerine dayanarak kurulan “Türkiye Cumhuriyeti’nin, kapitalistleşmeden Batılaşamayacağı” tezi ne varıyor. Bazı bilim insanları ve yazarlar tarafından da savunulan bu teze göre, Osmanlı devletindeki egemen üretim düzeni “Asya Üretim Tarzı” olarak kabul edilince, artık Türkiye Cumhuriyeti’ndeki Batılılaşma hareketlerinin mantığını anlamak daha kolay oluyor. O da şu: “Osmanlı-Türk devleti, feodal bir sınıfın siyasi organı değildir. Tam tersine, tarımda artışa el koyan asker ve ruhban sınıfları, bu yetkiyi adeta tümüyle devletten, devlet memurluğundan (kapıkulu ve tımarlı sipahi olarak) alırlar. Tarımsal artışa el koyan Osmanlı yönetici sınıfı, bugünkü terminoloji ile sivil-asker bürokrasidir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, emekçi halk kesimlerinin yararına sistemi temelden değiştirmedigine göre, sömüren-sömürülen ilişkisi yine devam etmektedir. Bu defa, sömüren Saray ve kapıkulları değil, tek parti yönetimi ve onun yandaşlarıdır. Bu sömürünün aracı da ‘Batılılaşma’ denen tarihsel oyundur. Batılılaşma, halkın sömürülme sürecine hizmet etmiştir ve onlar, bu nedenle Batılılaşmaya karşıdır.”¹²⁰

Özetlersek; Osmanlı devletindeki egemen üretim düzeninin feodalite değil, AÜT olduğu şeklindeki iddia geçerli değildir. Evet, Osmanlı sistemi tam bir feodalite de değildir. Fakat Asya Üretim Tarzı, paranın, ticaretin bile geçerli olmadığı, değişim ekonomisine dayalı bir düzeni açıklamak için kullanılmaktadır. Marx’ın geliştirdiği bu kavram, meta üretiminin gelişmesini öngörmüyor. Oysa toprakta devlet mülkiyetinin egemen

120 Bu yöndeki görüşler için bkz. Asaf Savaş Akat, İdris Küçükömer Bütün Eserleri 6, *Anılar ve Düşünceler*, Bağlam Yayınları, İst., 1994, s. 15-36.

olduğu toplumsal kuruluşların kendi kendine yeterli köy topluluklarının çok ötesinde bir gelişme düzeyine ulaştığını, kentlerin geliştiğini, kent-kır bağlarının güçlendiğini ve meta üretiminin yaygınlaştığını biliyoruz.¹²¹ Marx'ın tanımladığı klasik AÜT kavramı, Osmanlı sistemini tam olarak karşılamıyor.

Sadece toprakta mülkiyetin egemen olarak devlete ait olması ve artık ürüne devlet adına el konabilmesi nedenleri ile, Osmanlı tımar sistemi ile AÜT arasında birebir bir örtüşme kurulamaz. Osmanlılardaki sistem hakkında, ne tam olarak bir feodalizmden söz edilebilir, ne de Asya Üretim Tarzı'ndan. Belirli dönemlerde feodal özellikler yoğunlaşmış ya da bazen merkezîyetçilik ağır basmış olabilir. Fakat bütün Osmanlı iktisadi tarihine damgasını vuracak şekilde bir kategorik sınıflama yapma olanağı yoktur. Mutlaka bir nitelendirme yapılacaksa, devlet adına bir yönetici sınıfın vergilendirme yoluyla, köylülerin yarattığı artığa el konulması durumunu temel alarak, "Vergisel Üretim Tarzı"¹²² ifadesi kullanılabilir. Sonuçta Osmanlı toplumu iç dinamiği itibarıyla, feodalizme geçiş halinde bir toplumdur, tımar sisteminin evrimi ile giderek klasik feodalizme dönüşecektir.¹²³

Bu yüzden, "Türkiye batılaşamaz, yani sivil toplumu oluşturamaz; çünkü kapitalistleşememiştir. Bunun da nedeni, Osmanlı üretim düzeninin feodalizm olmamasıydı. Sivil toplumun oluşması imkânsızdır. Tarihsel sınıf ayrımı ve sömürü hep sürecektir," şeklindeki yaklaşım dogmatiktir. Osmanlı toprak düzenini, feodalizmin ya da Asya Tipi Üretim Tarzı'nın kalıplarına uydurmak zorunluluğu yoktur. Sınıflaşmanın, üretim ilişkilerinin ve mülkiyet kurumunun tarih içinde geçirdiği değişiklikleri de ele alarak değerlendirme yapılmalıdır. Asya Üretim Tarzı, modelin diyalektiğe aykırı yapısıyla,

121 Şevket Pamuk (1988), s. 23.

122 Şevket Pamuk (1988), s. 94.

123 Taner Timur (1996), s. 40.

Osmanlı toplumu için açıklayıcı değildir. Fakat bütün bunlar ortadayken, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Batılılaşma hareketlerinin, sömürü düzeninin devamı şeklinde değerlendirilmesi için, egemen üretim tarzının AÜT olduğunda ısrar edilmektedir. Küçükömer, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal sınıf yapısının ve toprak düzeninin, bir kere oluştuktan sonra bir daha hiç değişmediği ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de aynen sürdüğü iddiasında; bütün Batılılaşma çabalarını da bu çerçevede değerlendiriyor. AÜT'ten özel mülkiyete dayalı sınıflı topluma geçilemeyeceği, üretim tarzının ve devlet yapısının değişmeyeceği, çatışma olsa bile bunun devlet görevlileri (yöneticiler) arasında olacağı ve yine bir denge kurulacağı, yani farklı toplumsal sınıfların oluşmayacağı tezini Küçükömer de kabul etmiş gözüküyor. Ama kanıt olarak öne sürülenlerin yetersizliği, iddiaların, ideolojik bir tartışmanın zorlaması ile ortaya atıldığını düşündürüyor.

Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken bir husus var. 19. yüzyıl başında, Sened-i İttifak ile âyan, bir güç olarak ortaya çıkma yolunda önemli bir adım atmıştır. Padişaha ve onun yetkilerini kullananlara karşı, âyan, kanunsuzluğa direnme hakkını elde etmiş; vergi düzenlemelerinde ve devlet adamlarının cezalandırılmalarında söz sahibi olmuştur. Fakat asıl önemli olan Küçükömer'in de belirttiği gibi, "fiili büyük toprak mülkiyetinin saraya kabul ettirilmesi." Böylece, iltizam usulünün de etkisiyle, üretim ilişkisinin boyutu değişmeye başlamıştır ve "âyan zümresinin yönetenler sınıfının ademi merkezi bir kolu olarak"¹²⁴ ortaya çıkması ile yönetenler sınıfının iç yapısı farklılaşmaya başlamıştır.

Küçükömer ve onun gibi düşünenler, Batı'da feodalitenin yıkılıp mutlak monarşilere geçildiği dönemde, Osmanlılarda

124 Sina Akşin, "Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme", *Toplum ve Bilim*, Yaz 1977, Sayı: 2, s. 31-46.

feodalizmin yeşermeye başlamasını gözden kaçınıyorlar. Halbuki Celali İsyancıları ve 18. yüzyılda âyanın ortaya çıkmasıyla ve bunların aynı hızla devam etmesiyle, yeni politik ve ekonomik ögeler, yeni orta sınıfı oluşturacak ticari servet ve toprak sahibi insanların ortaya çıkışını sağladı.¹²⁵

Aslında Küçükömer de, âyanı, Sened-i İttifak'la girilen dönemde yeni bir sınıf olarak belirtip, bu süreci kabul ediyor ve bu durumu şöyle açıklıyor:

*“Mevcut koşullar altında, üretim aracında özel mülk olarak birikim, temel üretim aracı olan toprakta fiili temerküzü zorluyordu. Ana üretim aracında temerküzden dolayı, mülkiyet rejimi ve üretim ilişkileri fiili olarak değişmeye başlıyordu. Para halindeki sermayeye en elverişli, adeta sığınak olabilecek yerin toprak olması gibi sebeplerle, giderek 18. yüzyılda, ister özel mülklerin ya da çiftliklerin genişlemesiyle olsun, ister şehirlerde ileri gelen tefecilerin, mültezimlerin, tüccarların temel üretim aracına (toprağa) sahip olmaya gitmeleriyle olsun, esas anlamıyla âyan ve derebeyler belirmeye başlamıştı.”*¹²⁶ Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni oluşan bu sınıflara ve üretim ilişkilerindeki değişmelere karşın, bürokratları tek sömürücü olarak belirlemek tutarlı bir bakış açısı değildir.

Üstelik Küçükömer, *“âyanın, toprak mülkiyetini sağlayan hukuki isteklerini kısmen de olsa elde edince, batıllaşma akımından ayrılıp, genel olarak İslamcı cepheyi tutar gözüktüğünü”*¹²⁷ de belirtiyor. Çok sayıda askeri ve topraklarında çalışan köylüleri bulunan âyanlar, elde ettikleri güç ile halkı sömürmeye devam ediyorlardı. Küçükömer'in üretim güçlerinin geliştirilmesi bakımından “ilerici ve solcu” saydığı partilerin asıl tabanı da, bu “İslamcı” âyan sınıfıydı gerçekte.

125 Standford J. Shaw, Ezel Kural Shaw (1983), s. 150.

126 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 49.

127 İdris Küçükömer, age., s. 58.

Tanzimat-Meşrutiyet Bürokratları ve Batılaşıma

18. yüzyılın başı, Batı'nın birçok alanda gelişip ilerlemeler kaydettiği ve Batılılaşma tartışmalarının daha yoğun bir şekilde gündeme geldiği bir dönem. Bu dönemde Küçükömer'in iddiasına uygun olarak, "üst Batı müesseselerini alma prensibi, içeriden bir sınıf tarafından getirilmekten daha çok, açıkça dışarıdan kapitalizmin zorlamalarıyla" benimsenecekti.

Yeni ekonomik zihniyeti kavramalarına toplumsal kökenleri bakımından imkân olmayan Osmanlı devlet adamlarının düştüğü başlıca yanılgı, toplumun ekonomik mekanizmalarını yeni yola sokmadan, tedbirlerin hükümet emirleri ile gerçekleşecek şeyler olduğunu sanmalarıydı. Yeni uygarlığa uyacak reformları, toplum yapısı değişmeden güdülebilecek bir idare ve tedbir işi sanıyorlardı.¹²⁸

Küçükömer, Tanzimat Fermanı dönemini "balolar dönemi" diye niteleyerek, bunun CHF dönemine de yansıtıp "Anadolu halkının nefreti altında yapılan Cumhuriyet baloları" yargısına varıyor.

"Bürokratlar, Tanzimat Fermanı ile bu defa, gerçekten batık görüntülü yeni bir Lale Devri başlattılar. Bu dönem, aynı zamanda balolar dönemidir. Bu defa, kaplumbağaların mum taşıdığı lâle bahçeleri yerine saraylar, elçilik binaları seçiliyordu. İstanbul'da elçiliklerde, saraylarda ve Osmanlıların Avrupa elçiliklerinde verilen bu balolarda bürokratlar Batılı dostları ve levantenlerle beraber

128 Niyazi Berkes (1975), s. 22.

eğlenirken, işsizlik artıyor ve yerli üretim güçlerinin yok olması, son derece süratle devam ediyordu. Bu baloların benzerlerini, hat- ta devamını, daha sonra C.H.Fırkası döneminde, yoğaltım malla- rının kıtlığının yarattığı koşullar altında Anadolu kasabalarında halkın nefreti altında verilen Cumhuriyet balolarında görmemek mümkün mü!”¹²⁹

Tanzimat dönemindeki batılaşmanın, bir Batı uyduculuğu, Batı’ya yaranma biçiminde yapıldığı birçok tarihçi tarafından kabul gören bir değerlendirmedir. Bu dönemin hem olumlu hem de olumsuz yanları var. İslam hukukunun yanında mo- dern hukukun da uygulanması, devlette zaten bozuk olan hu- kuk birliğini iyice parçalamış durumda. Yabancı devletlerin bir ölçüde yargı hakkına sahip olmaları, egemenlik hakkına darbe vurmuş. Şeyhülislamın kabineye alınması, bu din görevlisinin yetkilerinin artmasına neden olarak ona siyasal güç katmış.¹³⁰

Bütün bunlara karşın, Tanzimat Fermanı, dayandığı siyasi felsefe bakımından, zamanının yabancısı değildir. Öncelikle bireyi, hükümdar karşısında, taraf olarak kabul etmiştir. Fert- lere tanıdığı haklar, tabii hukuk doktriniyle açıklanamasa da, böyle bir eğilim, Osmanlı devletinin, aydınlanma felsefesine katılması, XIX. yüzyıl liberalizminin ‘ardında yatan ideoloji’yi benimsemesi anlamına geliyor.¹³¹ Bunun yanı sıra, Tanzimat- çılar, Osmanlı Devleti kalkındırıcı iç dinamikten yoksun oldu- ğuna göre, Batı’ya daha fazla yaklaşp daha fazla ödün vermek ve karşılığında Batı’dan borç almak gibi bir ilkeyi, Osmanlı siyasetine sokmuştur.¹³² Tanzimat rejiminin asıl başarısızlığı,

129 İdris Küçükömer, age., s. 191-192.

130 Bülent Tahiroğlu, “Tanzimattan Sonra Kanunlaştırma Hareketleri”, *Tanzimat- tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 3. Cilt, İletişim Yay., İst., s.588-601.

131 Tarık Zafer Tunaya (1960), s. 60-61.

132 Tarık Zafer Tunaya, “Osmanlı Batılaşması”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., s.142-143.

Osmanlılık ideolojisinin yansıttığı ekonomik çağdaşlaşma başarısızlığındadır.¹³³

Küçükömer, bu dönemde toplumda ikileşmenin iyice beldiğini; çünkü üretim düzeninin aşağıdan gelen gerekleri olmadığı için Osmanlı toplumunun üst yapısında bir ikileşme yaratıldığını belirtiyor. İslâmi hukuk yanında Avrupalı hukuk kurumlarının, medreseler yanında asri denem okulların bulunduğunu söyleyerek, bütün bunların cepheleşmeyi hızlandırdığını savunuyor. Bu anlamda Küçükömer'in eleştirisi haklıdır. Tanzimat'ın getirdiklerinin, o dönemdeki toplumsal yapı içinde birlikte yaşaması olanaksızdı. "Tanzimat Fermanı ile şer'î hakların yanına, Batılı laik haklar sistemi getirilmiştir. Bu iki sistem, özleri itibarı ile bağdaşabilir veya uyuşabilir nitelikte değildir. Laik sistem, çağdaşlaşma ve evrenselleşme karakterine sahip olurken, şer'î (dinsel) sistem donuk, durağan ve kapalıdır. Bu nedenle de, mutlaka biri diğerini tasfiye etmek zorundadır. Bu bağlamda, Tanzimatçıların kafalarında hiç de böylesine bir fikir olmamasına rağmen, Cumhuriyet dönemi laisizminin altyapısını sağladıkları düşünülebilir.¹³⁴ Küçükömer, Osmanlı Devleti'nin emperyalizm karşısında sömürge durumuna düştüğü dönemi, Tanzimat ile özdeşleştiriyor. Mülkiyet-sınıf meselelerini, iktidar ve sınıf ilişkilerini dikkate almayan Batıcıların Batı kapitalizminin çemberini kıramadığını ve üretim güçlerinde gelişme sağlayacak yolu kapadığını belirtiyor. Tanzimat, gerçekten Osmanlı'nın ekonomik bakımdan çöktüğü, Batı'ya bağımlı bir duruma geldiği döneme rastlamıştır ve kabul etmek gerekir ki, bu dönemin uygulamaları da ekonomik çöküşün hızını durduramamıştır. Zaten kurtuluş yolunun kafaları kurcalamaya başlamasının nedeni de budur.

¹³³ Niyazi Berkes (1973), s. 218.

¹³⁴ Mehmet Ali Kılıçbay, "Osmanlı Batılaşması", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, s. 150.

Osmanlı devleti, egemenliğini uygulayacağı topraklarda siyasal hükmü yürümediği için bir ekonomik kalkınma programı yürütemedi. Toprakları üzerinde kendi egemenliğine aykırı imtiyazlar elde edinmiş dış devletlerin ekonomik gücü hüküm sürüyordu.¹³⁵ Bu noktada bir gerçeğin vurgulanmasında fayda var. Emperyalizm ve kapitalizmin baskıları karşısında memleketi kurtarmak isteyenlerin, Batı okullarında okumuş, Batı kültürünün etkisi altında kalmış ve Batı'nın gelişmişliğini görmüş olan o dönemin aydınlarının, kurtuluş için Batı'ya benzeme yolunu seçmelerinin yadırganmaması gerek. Çünkü önlerinde bir model olarak duran bir Batı gerçeği vardır. O dönemin aydınları, gerçekten "Batı gibi" olarak, memleketin kurtulup kalkınabileceğini düşünmüştür. Yanılgıları, Küçükömer'in dediği gibi, üretim-mülkiyet ilişkilerini düzeltmek adına hiçbir önlem almamalarıdır. Bunun iktisadi hayatla olan ilgisini kuramamış ve yalnızca üstyapı kurumlarının bazılarının alınmasıyla kurtuluşun sağlanabileceğini düşünmüşlerdir. Tanzimat dönemindeki ıslahat hareketlerinin, "taklitçi" olarak değerlendirilmesinin gerekçesi budur. Bu dönemin kurtuluş çabaları işe yaramamıştır. Çünkü emperyalizm, her türlü bağımsız gelişme olanağını yok ederek, ülkenin ilerleme yolunu kapatmıştır. 1838 İngiliz-Osmanlı Ticaret Antlaşması ve Paris Antlaşması da, Osmanlıların iktisaden ve siyaseten Batı'nın güdümüne girişini hızlandırmıştır.

Küçükömer, çarpıklığın ekonomik yanının sınıfsal boyutta görülmediğini söylerken doğru bir tespit yapıyor. Ama Tanzimat'ı yalnızca, bizzat bürokratların kendi çıkarlarının devamı için sürdürülen bir "emperyalist oyun" olarak görüp, getirdiği reformları tümüyle yok farzetmesi, objektif bir değerlendirme değildir. Bütün olumsuzluklarının yanı sıra, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde,

135 Niyazi Berkes (1973), s. 218.

Tanzimat'ın sosyal, siyasi ve hukuki alanda sağladıklarının bir adım olarak yadsınmaması gerekir. "Laîk ve çağdaş mı olacağız; yoksa şeriatı devam mı edeceğiz?" tartışmasına zemin oluşturması bakımından Tanzimat, belli bir önem taşıyor. Tanzimat dönemi, bütün eksikliklerine karşın, daha sonraki anayasa hareketlerinde başı çekecek olan ve çoğunlukla bürokrasiden, yani devlet memurluğundan gelen küçük bir seçkin zümrenin yetişmesini sağlamıştır.¹³⁶ İmparatorlukta siyasal katılma sürecini açan ilk adım ise, 1839 Gülhane Hattı Hümayunu olmuştur.¹³⁷

Tanzimat döneminde, çağdaş hukuk sistemine doğru bir adım atıldığını vurgulayan Bülent Tahiroğlu, bu sistemin, gelişmesi için geleceğe açılan bir kapısı olduğu görüşünde: "*Siyasal sistemde temelden bir değişiklik getirememesine rağmen, daha sonraları bu değişikliğin yapılabileceği uygun bir zeminin hazırlanmasında büyük etkisi olmuştur. Tanzimat, Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasal ve hukuk alanlarında bir hazırlık, bir çabalama, bir olgunlaşma dönemi olarak nitelendirilebilir. Bütün bu gelişmelerin sonucu olarak, Tanzimat, bugünkü modern hukuk düzenimizin kökenidir.*"¹³⁸

Tanzimat'ın nesnel olarak değerlendirilmesi, Küçükömer'in altını çizdiği bir başka gerçeğin kabul edilmesine engel değildir. Ona göre, "...eğer Osmanlılarda, İngilizlerde olduğu gibi, bir Magna Carta aranacaksa, bu çok defa zannedildiği gibi Tanzimat Fermanı'nda değil, olsa olsa Sened-i İttifak'da bulunabilir."¹³⁹

Sened-i İttifak ile 1215'te İngiltere'de düzenlenen Magna Carta arasında önemli benzerlikler olduğu kabul edilmelidir.¹⁴⁰ Gülhane Hatt-ı Hümayûnu gibi, bu dönemin diğer

136 Mümtaz Soysal (1987), s. 29-30.

137 Cem Eroğlu (1991), s. 27.

138 Bülent Tahiroğlu, age., s. 601.

139 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 51.

140 Sina Akşin (1996), s. 20.

fermanlarının da (1845 Hatt-ı Hümayûnu, 1856 Islahat Fermanı, 1861 Hatt-ı Hümayûnu), temel nitelikleri bakımından, hemen hemen aynı ilkelerin tekrarı olduğunu, hiçbirinde herhangi bir yaptırım bulunmadığını ve hepsinin padişahla yöneticilerdeki iyi niyete bırakıldığını; oysa Sened-i İttifak ile padişahın yetkilerinin ilk kez yazılı olarak, âyana verilen dinlenme hakkı ile sınırlandırılmış olduğunu görüyoruz.¹⁴¹

Tanzimat sonrası girilen dönemde Osmanlı devlet borçlarının haddinden fazla artması, Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kuruluşuna neden oldu. Tanzimat'ın kalkınmaya ilişkin hedefleri de bırakıldıktan sonra, Küçükömer'in de belirttiği gibi, "ilericilik" olarak sunulan Kanun-u Esasi, gerçekte bir "Anayasalı İstibdat" rejimini başlattı. Hürriyeti sağlama adına girişilen bu hareket, hiç de umulduğu gibi bir sonuç vermedi.

Bu ilk anayasa ile padişah, anayasanın ve şeriatın tek yürütücüsü durumuna geliyordu. "Kanunu Esasi, Batı örneğinde bir anayasa olmaktan uzaktı. II. Mahmut ıslâhatından beri tutulan yol, yani hükümdarın bütün yetkilerini ve sorumsuzluğunu teyit ve fert hürriyetlerinin garantisiz bırakılması usulü, bu sefer bir anayasa metni halinde tespit edilmişti."¹⁴² Kanunu Esasi, bir anayasa geleneği başlatması açısından önemlidir. Fakat bu anayasadaki hükümlerin uygulanışı, tamamen padişahın inisiyatifine bırakılmıştı. Padişah, Meclis-i Mebusan'ı isterse toplar, isterse toplamaz ve dağıtırdı. Nitekim böyle oldu. Sonunda, Abdülhamit döneminde ekonominin tamamen Batılı devletlerin idaresine girmesiyle, halkın sürekli olarak yok-sullaşmasını, Meşrutiyet dönemi de durduramadı.

Küçükömer'in I. Meşrutiyet ve Kurtuluş Savaşı sonrası reformlarının toplumsal temeline ilişkin bir gözlemi şöyle: *"1908 Devrimi ile 1922'den sonraki devrim denilen gelişmeler, Jön*

141 Mümtaz Soysal (1987), s. 28.

142 Tarık Zafer Tunaya (1960), s. 43.

Türk hareketleridir. Bunlar, pre-kapitalist bir toplumdan burjuva toplumuna geçmek isteyen ve bunun için burjuva ideolojisini kabul eden radikal görünümlü küçük burjuvalar olarak nitelenir; Osmanlı bürokrasi geleneğini de sürdüren bürokratlardır.”¹⁴³

Gerçekten 1908 hareketini gerçekleştiren kadrolar, Küçükömer’in tanımındaki gibi, askeri ve mülki bürokrasiye mensuptu. Ernest Edmonson Ramsaur da şu sözleriyle bunu doğrulamaktadır: *“1908 Jön Türk İhtilâli, birtakım liberallerin ya da özenti liberallerin yüzyıla yakın bir zamandır süregelen etkinliklerinin patlama noktasıdır. Batılı fikir ve kavramların etkisi altında olan bu küçük grup, Osmanlı İmparatorluğu’nun üzerine çöken yozlaşma ciddi önlemlerle dizginlenmezse, batacağına inanmıştı.”¹⁴⁴*

Ancak Küçükömer, bu hareketin sınıfsal temeline ilişkin bir noktayı görmezden geliyor. İktidarı ele geçiren bu aydınlar zümresi, Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. yüzyılın sonlarında meydana gelmeye başlayan alt-orta sınıftan gelmeydi. Örneğin, Genç Türkler’in en meşhurlarından Talat Paşa, mütevazı bir aileden gelme bir posta memuruydu. Selanik’te başlatılan 1908 İhtilali’ni gerçekleştirenler de alt sınıflardandı.¹⁴⁵ Gerçekte İdris Küçükömer’in yadsıdığı şey, Meşrutiyet’in devrimci özelliği. 1908 Hareketi’ni “ihtilalci bir ideolojiye sahip bir toplumsal tabakanın iktidara el koyması ya da başlangıçta mevcut iktidarı yıkması”¹⁴⁶, noktasından değerlendirmiyor; bu tabakanın askeri ve mülki bürokrasiye mensup olması, onun için devrimciliğinin önündeki engeldir.

Meşrutiyet’in Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu koşullarda, düşünsel ortamı canlandırdığı ve özgürlükçü düşüncelerin gelişmesine yaptığı katkıyı unutmamak gerekir.

143 İdris Küçükömer’in Bütün Eserleri 3, *Sivil Toplum Yazıları*, s.177 (Harun Karadeniz’in Yaşamından Acı Dilimler adlı kitabının önsözü.)

144 Ernest Edmonson Ramsaur Jr., (1982), s. 19.

145 Kemal Karpat (1967), s. 20.

146 Sina Akşin (1977), s. 31-46.

Ulusçuluk, İslâmcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık, Türkçülük, Turancılık gibi akımların, sosyalist fikirlerin tartışıldığı bu ortam, demokratik gelişim sürecinde önemli bir yer tutar. Çok partili demokrasi anlayışı, Meşrutiyet’le birlikte gündeme geldi ve bu anlayışın ilk tohumları bu dönemde atıldı. II. Meşrutiyet’le birlikte, İmparatorlukta o güne dek görülmeyen bir toplumsal kaynaşma dönemi başlamış, yönetilenler ilk kez siyasal katılma dileklerini açıkça göstermiştir.¹⁴⁷

Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihi içinde Meşrutiyet gerçekten, “modern toplum ve Devlet fikrinin son gerçekleştirme hareketi”¹⁴⁸ olarak değerlendirilebilir. Meşrutiyet’in, halk yığınlarının koşullarını iyileştirmede ve bu nedenle “devrim” sayılamayacağı biçimindeki görüş, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu durumun iyi tahlil edilmemesinden kaynaklanıyor olabilir. Devletin o günlerdeki hali öyle bir aşamaya gelmişti ki, artık kalkınmak ya da Batı’nın tahakkümünden kurtulmak olanaksızdı. Bu nedenle, Meşrutiyet’in kendi döneminin içindeki koşullardan ve önceki gelişmelerden soyutlanarak, 21. yüzyılda ulaşılan “ideal” anlamdaki demokrasi ile kıyaslanıp eleştirilmesi, doğru bir değerlendirme yapılmasını engeller. Emperyalizmin ağından kurtulunamadığı için, elbette Meşrutiyet hareketleri de tam bağımsızlığı sağlayamamıştır. Fakat Osmanlı’nın o günkü koşullarında demokratik gelişme yolunda atılmış bir adım olduğu da gerçektir.

Küçükömer, İkinci Meşrutiyet’te İslâmcı halk ile laik bürokrat kavgasının, bir üstyapı kavgası halinde devam ettiğini söylüyor. Metin Heper de onu doğrulayacak bilgiler veriyor:

“Jön Türk döneminde, her türlü Batı kökenli fikre İmparatorluğu kurtaracak bir çare olarak sempati beslenmiştir. Bu dönemde, yalnız dinsel olan ve olmayan yaklaşımlar arasında değil, seküler yaklaşımlar

147 Cem Eroğul (1991), s. 27.

148 Tarık Zafer Tunaya (1960), s. 46.

arasında da yoğun bir düşünsel çatışmaya rastlanır. (...) Önceleri 'liberal' siyasi normlar benimsenmiştir. Ancak çok geçmeden Batılılaşmayı reddeden dini bir tepki ile karşılaşılınca, otoriter bir yönetim biçimine gidilmiştir."¹⁴⁹

Tanzimat ve Meşrutiyet bürokratlarının, yanlıgılarını belirlemede Küçükömer'in şu sözleri son derece dikkate değerdir: "...batıcı bürokratlar, Batı kurumlarını almaya çalışırken, bir yandan yerli üretim güçlerinin tasfiye edilmesinde talihsiz tarihi rolünü oynuyordu. Böylece bu güçlerin sahiplerinin karşısına çıkmış oluyordu. Fakat, öte yandan da emperyalizm Osmanlı ülkelerini boyunduruğu altına alırken, aynı batıcı bürokratlar, Batı kapitalist sınıfların en azından paraleline, onların yerli ortakları haline düşmüş bulunuyorlardı."¹⁵⁰

Tanzimat ve Meşrutiyet bürokratlarının, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için öne sürdükleri görüşler, hiçbir sorunu çözememişti. Osmanlı Devleti'nin, emperyalizmin dayattığı koşullar altında bunalımdan kurtulması artık olanaksızdı. Batılaşma fikirleri, içinde bulunulan ortamda, halkın sorunlarına çözüm oluşturmamıştı. Küçükömer'in şu saptaması doğrudu: Halk, sorunların kaynağı olarak batılaşmayı görmeye başladı. Doğucu-Batıcı ayrımı, topluma egemen olmuştu artık.

149 Metin Heper, "19. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 1. Cilt, s.245-258.

150 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s.86.

Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma

Burada akla gelen bir soru, padişahlık rejimi kaldırılıp tımar sistemi çöktükten sonra, halk egemenliğine dayalı bir meclisin kurulmuş olmasının, üretim ilişkilerini değiştirip değiştiremediği konusundadır. Sanayiciyi destekleme ve devlet eliyle kalkınma çabaları, güç dengesini etkilememiş midir?

Küçükömer, Milli Mücadele döneminde, bürokrat ve âyanın güç birliği yaptığını, Mustafa Kemalci grup ya da fırkalarda ağaların daha ağır bastığını, 19. yüzyıl başında Batı'dakilere benzer mülkiyet gibi kurumların alınmamasında, bürokrat ile âyanın beraberlik içinde olduğunu belirtiyor. Fakat bununla birlikte, zamanla üretim güçlerindeki gelişme ile bürokrasi aleyhine, ağa ve sermayedar (yerli-yabancı) grupların ağırlığının nisbi olarak önemsiz de olsa arttığını ve yine önemsiz de olsa, fakir köylülerin, emekçilerin zamanla nisbi ağırlığının artabileceğini kabul ediyor.

Bundan sonrasında, âyan bir sınıf olmaya doğru giderken, bürokratlarla birlikte yeni hukuki bir mülkiyet sistemi isteginde birlikte hareket ediyor. Milli Mücadele'nin askeri kadrosu incelenirse, başta Mustafa Kemal olmak üzere, liderlerin çok büyük çoğunluğunun orta halli veya fakir ailelerden geldikleri görülüyor. Bunlar, objektif koşulların belli bir zorlaması olmadığı için, Milli Mücadele'nin başından itibaren egemen sınıflarla ittifak aramış.¹⁵¹

151 Taner Timur (1994), s. 19.

Küçükömer'in bu konudaki değerlendirmesi şöyle: "Bürokratlar artık padişahın bölünmüş politik gücünün bir kısmına sahip olduklarından, artık ürüne emperyalizm koşulları içinde, 1960 sonrasına kadar el koydular ve bunun için de devletçiliği benimsediler."

Bu, padişahlığın kaldırılmasının, tımar sisteminin değiştirilmesinin ve bir Meclis hükümeti kurulmuş olmasının, üretim-mülkiyet ilişkilerini değiştirmede hiç etkisinin olmadığı anlamına geliyor. Ülkenin iç ve dış koşullarının etkisiyle, tümüyle hakça bir yönetimin, adaletli bir gelir dağılımının sağlandığını ve sömürünün tamamen ortadan kaldırıldığını iddia etmek, elbette olanaklı değildir. Fakat ülkenin kurtuluşunu sağlayanların, bunu sömürü düzenini sürdürebilmek için yaptıkları biçimindeki bir yorum, gerçeklerden uzaktır.

Küçükömer, bu tezlerine bir de kanıt gösteriyor: "Mustafa Kemal'in 154 bin 709 dönüm toprak sahibi olması."¹⁵² Mustafa Kemal'i artık ürüne el koyan bir toprak ağası gibi göstermeye çalışan bu anlayış, son derece haksızdır. Atatürk'ün böyle bir niyeti olduğuna inanılıyorsa, neden cumhuriyet rejimini seçtiği sorusuna mantıklı bir yanıt verilmesi gereklidir. Çünkü padişahlık rejimi ve tımar sistemi, böyle bir ağalık düzeni için daha uygun olurdu! Ayrıca Mustafa Kemal'in 32.000 dekarının parasını kendi cebinden ödeyerek tarım vizyonunu açısından örnek olsun diye oluşturduğu Atatürk Orman Çiftliği'ni Hazine'ye devretmek istediğini 1927 yılında CHP kurultayında açıkladığını, işletmesini 1938'de Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'na, içindeki bira fabrikasını Tekel Genel Müdürlüğü'ne devrettiğini¹⁵³ de burada hatırlatmak gerekir. Şevket Süreyya Aydemir, Atatürk'ün sahip olduğu toprakları ne yaptığını şöyle anlatıyor:

152 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 230.

153 <https://zete.com/bir-zamanlar-ataturk-orman-ciftligi-ve-ataturkun-vasietindeki-sozleri/>

“Çiftliklerin gayesi mülk edinmek değildi. Bu çiftliklerin etrafı numune olacağını, çevre çiftçilerine yardım edeceğini ve sonra da çiftçiye taksim olacağını düşünüyordu. Ama teşebbüsler öyle gelişti ki, küçük çiftçinin içinden çıkabileceği sınırı aştı ve Gazi Mustafa Kemal, işte bu toprakları ve çiftlikleri bir gün ve toptan, Ziraat Vekâletine bağışladı. Gazi'nin malları hikâyesi de işte böyle biter.”¹⁵⁴

Batılılaşma kavramının Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar geçen süreçteki gelişimi incelenirken, asıl hayret verici olan değerlendirme, Kurtuluş Savaşı ve sonrasındaki uygulamaların, emperyalizmle karşıtlığını görmemek ve bu görülmediği için de, yeni bir ulus yaratılırken gerçekleştirilen devrimi yok saymaktır. Bu yöndeki bir değerlendirme, Kemalist devrimin hangi şartlarda yapıldığını göz ardı etmektedir. 1920'lerde gerçekleştirilen devrim, Mustafa Kemal'in yanındaki çok küçük bir ilerici grup ile, Kurtuluş Savaşı'nın içinde de yer almış büyük bir gerici kitlesi arasında çok zorlu bir mücadele ile gerçekleştirilmiş bir devrimdir. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan toplum yapısı, dış borçlar, dünya devletlerinin o sıradaki konumları, ağırlık kazanan düşünsel akımlar, devrimin niteliğini ve hızını hiç kuşkusuz derinden etkilemiştir. Nitekim ilk Meclis tutanakları okunursa, Mustafa Kemal'in çoğu zaman yalnız kalma pahasına nasıl çetin bir mücadele içine girdiği anlaşılır. En yakınındaki insanların bile saltanat ve hilafetin kaldırılması söz konusu olduğunda aldıkları tavır, *Nutuk*'ta anlatır Mustafa Kemal.

Sabahattin Selek, bu durumu şöyle açıklıyor: *“...ihtilal ile iş başına gelindiği halde, gereği kadar radikal davranılmadı. Çünkü, Osmanlı Devleti ölmüştü ama, Osmanlılık henüz ayakta duruyordu. Hatta, en ileri radikaller ve reformcular bile, Osmanlılıkla*

154 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt III, s. 310.

*ilişkilerini kesmemişlerdi. Çünkü onlar ilhamlarını Osmanlı devrimcilerinden almışlar, aynı mektep ve aynı çevrede eğitilmişlerdi. Bu sebeptendir ki, Yeni Devletin kuruluşunda, büyük ölçüde eski malzeme kullanılmıştır.”*¹⁵⁵

Her şeyden önce, o dönemde toplumda ileri-geri kavgası bütün şiddeti ile yaşanmaktadır. Saltanat-hilafet geleneğinden gelen ve İslâmi yaşam tarzının geçerli olduğu bir topluma laikliği, halkçılığı yerleştirmenin güçlüğü ortadadır. Padişah tarafından “yönetilme”ye alışmış, siyasal olarak herhangi bir etkinlik ya da katılım göstermeyen, her anlamda, ekonomik ve siyasal olarak sömürülmüş bir halk kitlesi vardır. Emperyalizme karşı verilen savaştan sonra, halkın gerçek anlamda bağımsızlığını sağlamak üzere girilen siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik devrimler nasıl gerçekleştirilmiştir? Küçükömer’in iddia ettiği gibi bu devrimleri, geleneksel toplumsal yapıyı aynen sürdürerek yapmak mümkün müdür? Kemalist devrim, ilerici-gerici kavgasının yaşandığı ortamda, devrimleri gerçekleştirebilmek ve toplumu çağdaşlığa taşıyabilmek için, geleneksel tutucu yapıyı kırmak durumunda kalmıştır. Çünkü tarihsel bir miras olarak, Doğu toplumlarına özgü bir tutuculuk egemendir. Küçükömer’in toplumsal yapının çözümlemesini yaparken temel aldığı ve “halka dayanma” olarak ortaya koyduğu kriter de, kaynağını tam bu noktada buluyor. Bu görüşü savunanlar, 1920’lerde gelinen yol ayrımında olsalardı, hangi yöne gitmeyi seçerlerdi? Bunu da net olarak belirtmeleri gerekir. Çağdaş uygarlık mı, yoksa şeriatçı düzen mi seçilmeliydi? Hangisi Türkiye için iyidir? Bu tartışma bilimsellikten uzak, taraflı bir yaklaşımla yapılırsa, yanıtlar zaten bellidir. İslâm dinine inanmak, şeriatçı bir düzen içinde yaşamayı zorunlu kılmaz. Günümüzde yaşanan gelişmeleri ve şeriatla yönetilen ülkelerdeki durumu da göz önünde

155 Sabahattin Selek (1981), s. 700.

bulunduracak olursak, Türkiye için laik düzenin en iyi yol olduğu açıktır. Bugün bile hâlâ ilerici-gerici çatışmasının yaşandığı Türkiye’de toplumsal değişim kolay olmamıştır. Atatürk devrimleri, yeni bir uygar toplum yaratmaya çalışmıştır. Atatürk, halkın önüne bir yol açmıştır: Türkiye Cumhuriyeti kalkınmışlık anlamında “Batı gibi olan” ama Batılılaşma uğruna ulusal bağımsızlığından ödün vermeyen, çağdaş, laik bir ülke olacaktır. Cumhuriyet Türkiye’sinde gerçekleştirilen Batılılaşma uygulamalarının rotası budur. Atatürk’ün asıl başardığı iş, toplumsal değişimlerin yapılması için gerekli olan yeni bir ortamı kurmuş olmasıdır.

Küçükömer, Marksist sınıfsal analiz yöntemini kullanarak, olayları sadece “altyapı-üstyapı” mantığı içinde değerlendiriyor. Marx’ın modeli, Sanayi Devrimi’ni yaşamış Batı toplumlarının gelişim çizgisini esas almıştır. Oysa Türkiye’nin sosyal, ekonomik ve sınıfsal gelişimi Batı’daki süreci izlememiştir. Batı’da toplumlarda ulusal burjuvazinin güçlenmesiyle sınıf ayrımı keskinleşmiş, laiklik süreci başlamış ve devlet zaman içindeki mücadeleler sonucunda demokratikleşmişti. Mustafa Kemal, Batı’daki gelişmeleri yaratan altyapının olmadığı, ulusal burjuvazinin gelişemediği ve Sanayi Devrimi’ni yaşamamış bir toplumda aynı hedeflere çok daha kısa sürede varmaya çalıştı.

Öte yandan Küçükömer, dış koşulların ve emperyalizmin rolüne ilişkin yerinde saptamalar da yapıyor. Gerçekte halkı temsil etmesi gerekenlerin, halkın isteklerine göre hareket etmeyip onları sömürdüğünü belirtiyor. Tarihsel süreç içinde, Küçükömer’in bu iddiasının büyük ölçüde geçerli olduğu doğrudur. Fakat Kurtuluş Savaşı’nın nitelikleri ve Kemalist devrime ilişkin görüşleri, devrimin temel niteliğini görmezden gelmesine yol açmıştır.

“Cumhuriyet döneminde neden Batılılaşma tercih edildi?” sorusuna, Küçükömer’in yanıtı, “devleti yönetenlerin (bürokratların) kendi menfaatlerini sürdürmeleri için” şeklinde

oluyor. “Osmanlı geleneğine bağılı kalan Halk Fırkası, devrim adı altında batılaşma hareketine devam ediyor” şeklindeki ifadesi ile de, Osmanlı dönemindeki “batılaşma” ile Cumhuriyet dönemindeki “Batılılaşma” hareketleri arasında hiçbir ayırım yapmadığını gösteriyor. Oysa Atatürk devrimi, Osmanlı ıslahat hareketlerinin devamı gibi yorumlanamaz. İki dönemin Batılılaşma kavramına bakışları arasındaki fark nedeniyle Cumhuriyet ilân edilmiş, Meclis kurulmuş ve bunların sonucunda çok partili sisteme geçilebilmiştir. Osmanlı dönemindeki batılaşma, önceleri daha çok teknik ve askeri alanlardaki ıslahat hareketleri olarak başlamıştır. Daha sonra Jön Türkler ile Meşrutiyet fikirleri siyaset sahnesine çıkmıştır. Rejimin temelden değiştirilmesi ise, Cumhuriyet’in kuruluşu ile olmuştur.

İdris Küçükömer’in bu iki dönem arasında bulduğu ortak nokta, “*devrimi ve düzen değişikliğini sağlayacak yoldan, yani ekonomik yapıdan geçmemeleri*”¹⁵⁶ ve egemen güçlerle işbirliği yapmaları. Küçükömer, Mustafa Kemal’in gerçek bağımsızlığın ekonomik bağımsızlık olduğunu gördüğünü ama yeterli yolu bulamadığını, meyus ve yalnız öldüğünü belirtiyor ve Batı’dan alınan üstyapı kurumlarının ideolojik alanda taklitçiliğine neden olduğunu düşünüyor.

Devrim sonrasında üretim güçlerinin siyaset sahnesinde etkinleştirilmesi bakımından yetersiz kaldığı doğrudur. Fakat Küçükömer’in göremediği, “Cumhuriyet döneminde, yönetici seçkinlerin, bilinçli bir politika ile bir ‘orta sınıf’ oluşumunu hızlandırmış olmalarıdır. Bir başka deyişle, yönetici seçkinler, Cumhuriyet döneminde, Osmanlı döneminde izledikleri sosyo-ekonomik politikayı tersyüz etmişlerdir. Böylece 1950’de, 1923’den beri yönetici seçkinlerin izledikleri bilinçli politika sonucu, güçlenen ‘orta sınıf’ iktidara gelmiştir.”¹⁵⁷

156 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 199.

157 Emre Kongar, “Osmanlı toplumsal evrimi üzerine bir not: Seçkinlerin güdümlenmesi ve orta sınıf”, *Özgür İnsan*, Temmuz 1974, Sayı: 19, s. 60-62.

Küçükömer'in Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelik eleştirilerinden birisi de Toprak Reformu'na ilişkindir. Aslında CHP bürokratinin toprak reformuna eskiden beri taraftar olduğunu; çünkü karşısında toprak sahiplerini bulduğundan, bu gücü bölmeyi düşünebileceğini söylüyor. Amerika'nın sanayi ürünlerine talebi artıracığı için, az gelişmiş ülkelerde toprak reformunu teşvik ettiğini ekleyip, CHP'nin bu emperyalist oyun karşısında ne düşündüğünü soruyor.¹⁵⁸ CHP devletçiliğinin, derebey benzeri toprak ağaları, kasaba eşrafı ile ortaklaşa yürütüldüğü için, anlamlı bir toprak reformu yapılamadığını¹⁵⁹ ve CHP'nin toprak reformu işinde yenildiğini¹⁶⁰ söylüyor.

CHP, bu reformu gerçekten istememiş miydi? CHP, orta halli toprak sahiplerinin temsilcisi olarak, toprak reformunu iddia edildiği gibi prensipte mi savunmuştu?

Doğan Avcıoğlu, toprak sorunu konusunda, İsmet İnönü ile ilgili bir anıyı, İsmail Hakkı Tonguç'un ağzından şöyle anlatıyor:

"...Sivrihisar'dan ayrıldıktan bir süre sonra, yolun üzerinde küçük bir köye rastladık. Bu köyde dikkati çekecek kadar güzel birkaç binanın önünde bir masa hazırlanmıştı. Genç, iyi giyimli bir kişi, Milli Şef'e burada bir çay ikram etmek istediklerini söyledi. Milli Şef, güzel binaları göstererek: 'Burası nedir?' diye sorunca, genç, 'Beyin çiftliğidir' dedi. İnönü, 'Bir şey içmem, köylülerle görüşmek istiyorum, bana köylüleri çağırın' dedi. Bu köylülerin de topraksız, ortakçı olduklarını anladı. Buradan ayrıldıktan sonra bize, 'Toprak sorununu hızla çözmemiz gerek. Böyle parya gibi vatandaşlar olmaz' dediler."¹⁶¹

Cumhuriyet'in ilanından 11 Haziran 1945 tarihinde Çiftçi Topraklandırma Kanunu çıkana kadar dağıtılan toplam arazinin 11-12 milyon dekar olduğunu; yani o zamana kadar

158 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 112.

159 İdris Küçükömer, age., s. 152.

160 İdris Küçükömer, age., s. 102.

161 Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, Cilt 4, s. 1413.

Türkiye’de işlenen toprakların yüzde sekizine yakın bir kısmının yeni sahiplerinin eline geçtiği biliniyor. Bu, arazi mülkiyetinde kayda değer bir gelişme olarak kabul edilmeli.¹⁶²

Bununla birlikte, Toprak Reformu’nun uygulamada gerçek anlamda çiftçinin hukuki statüsünde köklü değişiklikler yapmaktan çok, esas olarak toprak dağıtma işlevini gördüğünü de belirtmek gerekli. Küçükömer’in eleştirisi, bu bakımdan yerindedir. Ancak Atatürk’ün Toprak Reformu konusunda düşündükleri Cumhuriyet yöneticilerinin konuya bakış açısını göstermesi bakımından önemli:

*“Bir defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle, bölünemez bir mahiyet alması. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlanmak lazımdır.”*¹⁶³

“Halkın refahının sağlanması”, nüfusunun büyük kesimi çiftçilikle uğraşan bir ülke için ne anlama gelir? Küçükömer’in eleştirisi, çıkarılan kanunun sosyalist bir reform niteliği göstermemesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu nedenle yapılanı tümünden eleştiriyor ve bir anlamda da çelişkiye düşüyor. 1945 Toprak Kanunu’nu yeterince radikal olmamakla, CHP’yi de bu konuda toprak ağaları ile birlikte hareket ettiği için, köylünün hukuki statüsünde köklü değişiklikler yapamamakla suçluyor. Toprak ağalarına dayanan Demokrat Parti’yi “sol” olarak tanımlarken ise, “halk kitlelerine mutlak olarak daha fazla şeyler vermek” kriterini temel alıyor...

Oysa Toprak Reformu’na ilişkin kanun Meclis’te görüşülürken, “en şiddetli itirazlar, daha sonra Demokrat Parti’nin kurucularından olacak iki milletvekilinden, Refik Koraltan ile

162 Bu bilgilerin kaynağı; Ö.L. Barkan’ın “Balkan Memleketlerinin Zirai Reform Tecrübeleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 4, Sayı 4, İst., 1943, s. 455-554.

163 Fethi Naci (1968), s. 72.

Adnan Menderes'ten gelmişti. İtirazlarının nedeni de, kanunu, mülkiyet hakkına saldırı olarak yorumlamalarıydı. Aydın'da önemli miktarda toprağa sahip olan eski ailelelerden birinden gelen "Menderes'e göre, Türkiye'de büyük toprak mülkiyeti yoktu."¹⁶⁴

Demokrat Parti ve Adalet Partisi, "sol" kanatta yer alıyor olsaydı, toprak reformuna karşı çıkmazlardı. Bu durumda, sorulması gereken şudur: Üretim ilişkilerinin ve mülkiyet kurumunun köylü yararına temelden değiştirilmesini isteyen ama çıkarılan kanunu yeterince köklü bir değişim getirmediği için eleştiren bir anlayış, aynı kanuna büyük toprak sahibi ağaların çıkarlarına dokunulduğu için temelden karşı çıkan diğer bir partiyi nasıl "sol" olarak tanımlayıp "halka daha fazla şeyler verdiğini" savunur?

Küçükömer'in Batılılaşmaya karşı olmasının nedenlerinden birisi de, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen Batılılaşma hareketlerinin, toplumun kendi iç yapısının gösterdiği gelişmeler nedeniyle ortaya çıkmaması ve "yukarıdan aşağıya" benimsetilmeleri, "Kurtuluş Savaşı'nın egemen güçlerle işbirliği yapması". Gerçekte Atatürk, sınıf çelişkilerinin keskinleşmediği bir dönemde, orta sınıf radikalizminin temsilcisi olmuştur. Zamanın koşulları içinde egemen sınıflarla işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. Fakat hiçbir zaman siyasi iktidarı egemen sınıfların bir aracı haline getirmemiştir.¹⁶⁵

Küçükömer, serbest seçimler yapılabilseydi, Terakkiperver Fırka ve Serbest Fırka'nın belkemiği olan âyan ve eşrafın mutlak iktidara geleceklerini iddia ediyor. Ortaya koyduğu görüşler açısından burada da bir çelişki belirdiğini söylemek mümkün. "Terakkiperver Fırka mensupları, taktik nedenler dolayısıyla, 'Halifelik ve Saltanatın Kurtarıcısı' adını almamıştır. Aslında

164 Kemal Karpat (1967), s. 111.

165 Taner Timur (1994), s. 105.

bu partinin taraftarları, çoğunlukla cumhuriyet idaresine ve toplumu laik yasalarla yönetmek isteyenlere karşıydı”¹⁶⁶ Serbest Fırka, yabancı sermayeyi savunuyordu, saltanat ve hilafet yanlısıydı; yani egemen, sömüren sınıfları temsil ediyordu. Küçükömer’in bu fırkaları solda görmesi ve halka dayandıklarını düşünmesi, kafa karışıklığının göstergelerinden biri olsa gerek. Serbest Fırka’nın temel hareket noktası, bürokrat kesime düşmanlıktı. Bunun için başvurdıkları aracı iyi seçmişlerdi. Din unsurunu kullanarak, büyük toprak sahiplerine, ticaret burjuvazisine, köylülere ve işçilere bu sayede seslenebilmişlerdi. Fakat Küçükömer’in, bu hareketi, yalnızca batıcı-laik bürokrat gruba düşmanlıklarını görerek, yabancı sermayeye, saltanat ve hilafete taraftar olmalarını göz ardı edip halk yanlısıymış gibi değerlendirmesi, kendi koyduğu kriterler açısından bir çelişkidir. Bir devrim mantığının ve kurmak istenen siyasal sistemin tam karşıtı olan görüşü temsil ediyordu bu fırkalar.

Küçükömer’in Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı olmasının önemli bir nedeni de, partinin Ortanın Solu siyaseti; yani sosyalist çizgide olmaması. Bunu şu ifadesinde açıkça görüyoruz:

*“Ben dikkati esas meseleye çekmek istiyorum. C.H.P. lideri sık sık ‘biz başlangıçtan beri ortanın solunda idik’, ‘sosyalist değiliz ve olmayacağız’ ve ‘bizim asıl rakibimiz T.İ.P.’dir’ demektedir. Ve asıl ağırlığını, eskiden olduğu gibi, batıcı laikler ile doğucu-İslamcılar arasındaki aldatıcı çatışmasına koymaktadır.”*¹⁶⁷

Ortanın Solu hareketi, CHP’nin sol yelpazedeki sınırını belirliyor. Küçükömer, bunu, mülkiyetin dağılımında ve ürünün bölüşümünde değişiklik yapmamak olarak değerlendiriyor ve tepkisi buradan kaynaklanıyor. Ayrıca, Batıcı-laik cephe ile, Doğucu-İslamcı cephenin çatışmasının, CHP tarafından bir rejim tartışması olarak görülmesine de karşı. Ona göre bu bir rejim

¹⁶⁶ Kurt Steinhaus (1995), s. 105.

¹⁶⁷ İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 205.

tartışması olamaz. Bu, emperyalizmin istediği tartışmadır. Asıl olan, üretim-mülkiyet ilişkilerinde köklü değişikliği sağlayacak olan tartışmadır. CHP, bu nedenle, Küçükömer'e göre tarihsel yanlışlı içindedir. Oysa Türkiye için laikliğin rejim tartışmasının temel noktalarından biri olduğunu göremediği için Küçükömer tarihi bir yanlışlı içinde olmuştur. Ne yazık ki, ülkemizde 2017 yılında bugün geldiğimiz nokta da bunu tüm açıklığıyla ortaya koydu. Bu aşamada laikliğin, Türkiye için önemine değinerek Küçükömer'in iddiasına yanıt vermek gerekiyor.

Cumhuriyet Dönemi Batılılaşma Hareketleri Açısından Laiklik

Küçükömer, laisizmi üstyapısal bir kurum olarak “kültür kalıtımı reddi” biçiminde tanımlıyor¹⁶⁸ ve bunu şöyle açıklıyor:

“....kapitalist model alınmak istenirken çok daha önce, devrim adına bir kültür mirasının toptan reddi olayı da küçük burjuva ideolojisi ile yaratılmıştır. Red, laisizm adıyla simgelenmiştir. Laisizm bir bakıma devrimcilik olarak görünürse de (kapitalizm öncesi değerler sisteminden daha ileri bir değerler sistemine kapı açmak isterse de), bu organik bir iç gelişme sonucu olarak ortaya çıkmaktan çok, içerde kapitalizm öncesi değerler sistemini toptan redde giden ideolojik bir hareketin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.”

Küçük burjuvazinin kültür mirasını reddi, laisizm yoluyla nasıl olmaktadır? Küçükömer, daha ileri bir değerler sistemi getirmek istese de, toplumun kendi içinden gelen doğal bir gelişme sonucu yaşanmadığı için, laikliğe karşıdır. Değerler sisteminin, daha ileri toplumsal gelişmelerle değişebileceğini; kültür modelleri arasındaki büyük farklardan biri ötekini reddederse, öbürünün de onu reddedeceğini ve değerler kargaşası yaşanacağını belirtiyor. Var olan değerler sisteminin, toplumun bütünselliği bozulmadan değiştirilemeyeceğini; çözümün demokratik süreç içinde politik sürece de yansiyarak oluşacağını söylüyor.

Kemalist devrimin gerçekleştirmeyi düşündükleri açısından, toplumun siyasal, sosyal ve ekonomik alanda ilerlemesi gerekmiştir. Hedef, halk egemenliğine dayalı, laik ve

168 İdris Küçükömer’le Türkiye Üstüne Tartışmalar, s. 198.

demokratik bir hukuk devleti, çağdaş bir cumhuriyet rejimi kurmaktır. Bunun öncelikli gerekleri, saltanat ve hilafetin kaldırılması, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması, toplumda değişmeye direnen güçlerin etkisizleştirilmesidir. Osmanlı Devleti'nden beri süregelen toplum yapısında dinin, din adamlarının ağırlığının azaltılmasının bir yolu olarak laiklik önemli bir işlev görmüştür. Küçükömer, "CHP reddi miras yaptı" derken, bunu kastediyorsa doğrudur. Fakat burada şu soruların yanıtını vermek gerekiyor: Acaba gerçekten laiklik Türkiye'ye tepeden mi indi? Bu soruya kesin bir şekilde "evet" denilebilir mi? Osmanlılarda Tanzimat'tan beri süregelen gelişmelerle, özellikle hukuk alanındaki düzenlemelerle laikliğin toplum yapısına girmeye başladığını söyleyebiliriz. Bu, elbette tam anlamıyla laik bir düzen kurulduğunu ifade etmez.

Paris Üniversitesi'nden Prof. Nora Şeni, *Le Monde* gazetesinde çıkan "*Laik Türk Aydınlarının Sorumluluğu*" başlıklı makalesinde, 19. yüzyıl Osmanlı idari kurumlarının geçirdiği evrimin kronolojisinin, "Cumhuriyet'in kuruluşunda aceleyle, yapay olarak benimsenmiş laiklik varsayımını" yalanladığını yazıyor ve ekliyor:

*"Geçen yüzyıldaki evrim, evrenselci görüş ve değerlere yönelen idari dönemeçlerin çizdiği bir yol sergiler. Her ne kadar bu yol, ancak 1923'te laik bir yönetime ulaşacaksa da, laik bir geleneğin eksikliğinden söz etme imkânı yoktur."*¹⁶⁹

Gerçekten de "Tanzimat'tan önce başlayan, fakat Tanzimat'tan sonra şiddetlenen ve ulemanın toplum içindeki görevinin önemini azaltan bir laiklik akımı vardı. (...) 1839'dan beri medreselerin yanında önce yüksek okulların, sonra da orta ve ilk öğretim kurumlarının ve Darülfünun'un açılması,

169 Bu makale, 2 Ağustos 1996 tarihli *Milliyet* gazetesinde, "Entelektüel Bakış" köşesinde (s.18) yayımlanmıştır.

şeriat dışı kanunların kabulü ve –daha önemlisi- bunları uygulayacak laik mahkemelerin kurulması, medrese kültürünün yavaş yavaş gözden düşmesi, hep bu yönde gelişmelerdi.”¹⁷⁰ Bu gelişmelerin sonrasında gerçek anlamdaki laiklik, elbette Cumhuriyet’le birlikte, saltanat ile halifeliğin kaldırılması ve laikliğin bir ilke olarak Anayasa’ya girişi ile olmuştur.

Kemalist devrim, her anlamda bütünsel bir devrimdir. Kültürel alanda da çağdaşlık seviyesine ulaşmayı amaçlamıştır. Bunun yolu da, din ağırlıklı değerler sisteminin kalıntılarının yok edilmesinden geçmiştir. Bunun sonucunda, toplumda iki farklı değer sisteminden kaynaklanan bir kargaşa yaşandığı görüşünden hareketle yapılan laik devrime karşı çıkmak, ancak dini siyasette bir araç olarak kullanma çabasındaki gerici kesimlerin işine yarar. İslamcı kesimin kurulmasını istediği düzen, laikliğin tam karşıtı olan şeriat sistemi olduğundan, bu anlamda bir değer çatışmasından söz etmek mümkündür. Fakat İslamcıların bu tavrını toplumun tümüne mal ederek, bir yargıya varmak da doğru bir yaklaşım değildir. Toplumun kendi içinden gelmediği iddiasıyla laikliğin benimsenmemesi ni savunmak ise, devrimin reddi anlamına gelir. Çünkü laiklik ilkesinin geçerli olmadığı bir Türkiye’de, toplumsal gelişme sağlanamayacak ve demokratik, laik ve sosyal hukuk devletine dayalı Cumhuriyet rejimi zedeleneyecektir. Bu nedenle, laiklik Türkiye için, “olmazsa olmaz” diye tanımlanan bir ilkedir.

Meydana gelen değerler kargaşasının çözümü nedir? Zaman içinde toplumsal genel değişmenin, farkları azaltacağını Küçükömer de kabul ediyor. Çare, demokratik siyasal süreçtir. Kemalist devrimin getirdiği kültürel kalkınma modelinin, zaman içinde halkın çoğunluğu tarafından benimsenmesi de bunu gösteriyor. Küçükömer’in düşüncesine göreyse, İslami

170 Sina Akşin (1994), s. 239.

kültür ve eski değerler sistemi, laiklik ve batılaşma akımına oranla, Türk toplumu için daha az mistiktir..

Bugün yıllarca iktidarda kalan Siyasal İslam'ın toplumu getirdiği duruma baktığımızda, Küçükömer'in laiklik konusundaki görüşlerine katılmak daha da zorlaşıyor. Türkiye'de, Müslüman olanlar ve laikler şeklindeki ayırım, yıllarca bilinçli olarak güçlendirilmeye çalışıldı. Sanki laiklik dinsizlikmiş gibi gösterildi. Oysa gerçek tam tersidir; laiklik, toplumdaki tüm inançların özgürce yaşanabilmesi için, dinin siyaseten kullanılmasını önlemeye, devletin tek bir inanç lehine ayırım yapmadan tüm farklı inançlara aynı uzaklıkta durmasına, herkesin inancı ne olursa olsun devlet katında eşit olmasına ve kimsenin inancına ve inançsızlığına müdahale edilmemesine yöneliktir. Bu açıdan da demokrasi için şarttır; laiklik olmadan demokrasi yaşayamaz. "Değerler çatışması yarattı" diyerek laikliğe vurmak, ancak demokrasinin sarsılması ile sonuçlanır. Bunun en çarpıcı örneği, ne yazık ki Türkiye oldu. 15 Temmuz 2016'da yaşananlar, devlet kurumlarını ele geçiren bir cemaatin demokrasiyi nasıl sonlandırma girişiminde bulunabileceğini dehşet verici bir şekilde kanıtladı.

Taner Timur, Atatürk devriminin İslam sorunu ile iki planda karşılaştığını; birinin Halife Sultan'ın temsil ettiği resmi İslam, diğerinin çeşitli tarikatların temsil ettiği popüler İslam olduğunu; bu iki türe karşı radikal bir tutumla kesin bir çözüm getirildiğini (Hilâfetin ilgası, Diyanet İşleri Reisliği'nin kurularak devlete bağlı bir kamu görevi halinde örgütlenmesi, tekke ve zaviyelerin yasaklanması); fakat Atatürk'ün kendi anlayışına göre "gerçek İslam" a karşı rasyonalist bir tavır takındığını belirtiyor.¹⁷¹

Cumhuriyet'in laikliği, din adamlarının etkisini azaltmak ve insanın katı kurallara uymak zorunda kalmadan kendi

171 Taner Timur (1994), s. 116.

dinsel inancını rahatça koruyacağı bir ortam yaratmaya yönelikse de, hiçbir zaman bazı muhaliflerin ileri sürdükleri gibi, İslamlığı terketmekte kararlı değildi.¹⁷² Türkiye’de hiç kimse, dindar olduğu için horlanmadı. Bu yöndeki bir görüşün, türban yasağı örneği verilerek geri püskürtülmeye çalışılacağıнын farkındayım. Elbette din ve vicdan hürriyeti kapsamında, her vatandaş dini inançlarını serbestçe yaşamalıdır. Bunun gereği olarak, insanların özel yaşamları dokunulmazdır; herkes dinini dilediği gibi yaşar ve uygular. Ancak laiklik, devletin kamusal alanda dinler arasında bir tercih yapmamasını, tarafsız kalmasını gerektirir. Bu nedenle, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, kamusal alanın dini sembol ve simgelere kapalı olması uygulaması vardı. Türban tartışması aracılığıyla din üzerinde baskı kurulduğu inancını yaymaya çalışanlar, aslında Türkiye’deki dinci baskının görmezden gelinmesine neden oluyor. Bugün Türkiye’de asıl gerçek, tek bir mezhebe din ve inanç hürriyeti açısından ayrıcalık yaratılmış olduğudur. Sünniler inançlarını serbestçe yaşayıp her alanda avantajlı bir konuma gelirken, Aleviler türlü sıkıntılara maruz kalıyor. Sünni inancı temsil eden Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 6.8 milyar TL’lik 2017 bütçesi, Başbakanlık bütçesini 4’e katladı. Bu rekor bütçe, aralarında ekonomi, kalkınma, enerji ve tabii kaynaklar, bilim, sanayi ve teknoloji, şehir ve çevrecilik, sağlık, kültür ve turizm bakanlıklarının da yer aldığı 11 bakanlığın her birinin bütçesinden daha fazla!

Ayrıca Türkiye’de yine mezhebe dayanılarak çok ciddi boyutlarda bir dinci kadrolaşma yaratılmış durumda. Şu soruyu sormamız gerek: Dini inancı olanlara baskı yapıldığı düşünülüyorsa, devletin en önemli noktalarındaki bu kadrolaşma nasıl açıklanabilir? Baskı iddiaları doğru olsaydı, bir dini cemaat 30-40 yıldır devletin tüm kurumlarını bu şekilde ele geçirebilir

172 Standford J. Shaw, Ezel Kural Shaw (1983), s. 459.

miydi? Baskı iddiaları doğru olsaydı, bunca İmam Hatip lisesi açılabilir miydi? O okullardan mezun bir siyasetçi Başbakan olabilir miydi? İddialar doğru olsaydı, ülke çapında hastaneden çok cami bulunabilir miydi? Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2016 istatistiklerine göre, Türkiye'de 86 bin 762 cami varken, toplam 1514 hastane, 66.337 okul ve 81 ilde toplam 937 adet cemevi var. (O dönemde CHP milletvekili olan Hüseyin Aygün'ün Bilgi Edinme Yasası kapsamında İçişleri Bakanlığı İller İdaresi'nden 2013 yılında edindiği resmi bilgiye göre, toplam cemevi sayısı 937 idi.) Bu sayılar, durumu yeterince açık bir şekilde ortaya koyuyor... Bütün bunlar özellikle 1950'li yıllarda Sovyet etkisinin ve komünizmin Ortadoğu ülkelerine sızmasını önlemek için ABD liderliğinde yürütülen Yeşil Kuşak projesinin sonucudur. ABD, Soğuk Savaş döneminde sosyalist blogu güneyden çevrelemeye çalışmış ve İslam'ı komünizme karşı bir savunma olarak kullanmıştı. 1980'ler Türkiye'de hem "Yeni Sağ"ın hem de Yeşil Kuşak projesinin ortaya çıktığı yıllar oldu. ABD'nin bu projesi, 12 Eylül faşizmi ile komünizm tehlikesi karşısında Türk-İslam senteziyle engel kurma amacı ile örtüşünce, "Kemalizm" adı altında gerçekte laiklikten her türlü ödünü verip, dini cemaatleri palazlandıran Kenanizm¹⁷³ uygulamaları gerçekleştirildi!

Atatürk ve arkadaşlarına yakıştırılan din düşmanlığının altında yatan asıl neden şudur: Laik devrim, toplumda din adamlarının siyasal, toplumsal ve kültürel etkinliklerini azaltmıştır. Bu neden yapılmıştır? Çünkü din, o dönemde yozlaşmış uygulamalar yüzünden, tutucu bir ideoloji niteliğine bürünmüştü. Bunun suçu da, İslam dininde değil, toplumun genel gerileyişine koşut olarak, yozlaşan din adamlarında ve

173 Ali Sirmen, Atatürkçülüğü yozlaştırıp kendi Neoemperyalist baskılarını meşrulaştırmak kullanan darbecilerin lideri Kenan Evren'e gönderme yaparak bu ifadeyi yaratmıştır.

onların işlevlerindeydi.¹⁷⁴ Laiklik, eski seçkinlerin, saray, çevresi ve ulemanın dayandığı kurumları ortadan kaldırıyor, bu zümrenin sonunu getiriyordu.

Küçükömer, Doğucu-İslamcı cepheyi, Batıcı-laik cepheye karşı konumlandırırken, din unsurunu da özellikle vurguluyor. O dönemde, bireyi topluma bağlayıcı başka bir ideolojinin bulunmayışı, halkın önceleri laiklik ilkesine verdiği tepkiyi açıklayabilir. Kemalizm'in getirdiği laiklik anlayışı, komünistler tarafından dine tahammül gösterdiği; İslamcılar tarafından dini ezdiği; Batıcı liberaller tarafından da dini devlet içinde koruduğu¹⁷⁵ gerekçesiyle eleştirilmişti.

Küçükömer, laikliğin "kültür kalıtımı reddi" olduğunu söylerken, Batılılaşmanın toplum yapısına uymadığını iddia ediyor. Kemalist devrimin, toplum yapısında, sosyal yaşantıda getirdiği değişikliklerin İslami yaşam tarzına uymadığı tezinden hareketle böyle bir düşünce savunuluyor. Küçükömer'in bu tezinin bazı çevrelerce şiddetle benimsenmesi ise, din istismarından kaynaklanıyor. Türkiye için en tehlikeli olan budur. Türkiye gibi, birçok kültürün bir arada yaşadığı ortamda laiklik, inanç özgürlüğünün en önemli güvencesidir.

Küçükömer'in laiklik yorumu ise, daha çok Batı kaynaklı olduğu görüşüne dayanıyor. Kimilerince laikliğin Batı'dan ithal edildiği gerekçesiyle Türkiye için uygun olmadığı savunulur. Bu, geçerli olmayan bir iddia. Çünkü yabancı kaynaklı ideolojilerin ve ilkelerin reddedilmesi gerekiyorsa, o zaman demokrasinin ve çok partili düzenin de reddedilmesi gerekir. İnanç özgürlüğünün benimsenmesi için, bu ilkenin bizim kültürümüzde gelişmiş olması gerekmiyor. Çünkü bu, insanlığa mal olmuş evrensel bir ilkedir!

Laikliğin, başlangıçta bürokratlarca benimsenen ve yayılan bir ilke olması, topluma sağladığı faydaların görülmemesini

174 Emre Kongar (1994), s. 307.

175 Niyazi Berkes (1964), s. 502.

gerektirmez. Laikliğe karşı kuşkuyla yaklaşanlar olsa da, günümüzde bu ilkenin rafa kaldırılmasını savunanların, şeriatçı düzeni getirmek isteyen radikal İslamcı kitle olması dikkate değerdir. Küçükömer, İslamcı kesimi sivil toplum ve demokrasi gücü olarak gösteriyor. Ne tuhaftır ki, siyasette dini egemen kılan hiçbir düzende demokrasi yoktur. İran, Cezayir, Suudi Arabistan örneklerinde olduğu gibi, Siyasal İslam'ın egemen olduğu bir düzen demokratik değildir. "Sağ veya sol, hürriyeti ortadan kaldırmak gayesini güden her ideoloji irticadır."¹⁷⁶ Demokrasi ve özgürlük barındırmayan gerici bir düzenin savunucularının, sivil toplum öncüleri gibi gösterilmesi büyük çelişkidir. Elbette burada kastedilen dindar insanlar değil; ancak Küçükömer'in "sol" diye tanımladığı siyaset çizgisinde İkinci Grup'tan itibaren açıkça şeriatı savunanlar vardı.

Bir araştırmada İslamcılarının örgütlenme özgürlüğü konusundaki tavırları şöyle belirlenmiş: *"İslami bir düzende bir sürü siyasi partinin ne anlamı, ne de gereği vardır. Bir kere düzen adaletli olduğu için, hak kavgası yapmanın temeli kalmamıştır. İkincisi ve daha önemlisi, mevcut düzen ve siyasi kurumlar Allah'ın istekleri doğrultusunda biçim almışken, buna muhalefet eden, değişmesini talep eden siyasi partilere nasıl müsaade edilebilir? İslam düzeninde çok partiye gerek yoktur."*¹⁷⁷

Yalnızca İslam devletinin koyduğu kuralları doğru bulan ve bunlara uyulduğu sürece insanlara dokunmayacak bir düzen karşısında, gerçek demokrasinin neden mutlaka laikliğe bağlı olmak zorunda olduğunu görmemek ve sivil toplum adına laikliğe karşı gelmek, tarihi bir hatadır. Küçükömer'in yanılgısı, bu çelişkiye düşenleri, demokrasinin itici gücü olarak değerlendirmesinde ve Kemalizm'in topluma kazandırdığı laikliğin özünü görememesinden kaynaklanıyor.

176 Yaşar Nabi, "Solcu Kime Derler", *Varlık*, Nisan 1947, Sayı: 321, s. 3.

177 Gencay Şaylan, *İslamcı Akımlar Ne İstiyor?* /3, Cumhuriyet, 13 Ocak 1987.

III. Bölüm

İdris Küçükömer'in Düşüncesinde Kemal Tahir Etkisi

Türkiye’de yetişen önemli romancılardan Kemal Tahir, aynı zamanda düşünce tarihimizin en çok tartışılan kişiliklerin birisi. Kısaca yaşam öyküsüne bakarsak başlıklar halinde şunları söyleyebiliriz:

Edebiyat dünyasına, 1932-34 yılları arasında *Yeni Kültür* ve *Geçit* dergilerinde şiir yazarak girdi. 1935’ten sonra, dergilerde hikâyeleri yayımlanmaya başladı. 1938 yılında, komünizm propagandası yaptığı iddia edilerek, 15 yıl ağır hapse mahkûm edildi ve tutuklu olduğu uzun yıllar boyunca sürekli yazdı. 1955 yılında *Göl İnsanları* adlı romanı kitap halinde yayımlanmaya dek, çeşitli dergi ve gazetelerde hikâyeleri çıktı. Ölümüne kadar toplumsal ve ekonomik konular hakkında notlar yazdı. Özellikle 1960’lı yıllarda, Doğu toplumları ve Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik-sosyal yapısı üzerinde durdu. 1955 yılından itibaren art arda yayımlanan romanları, edebiyat ve düşünce dünyasında büyük etkiler yaptı. 1967 yılında yayımlanan *Devlet Ana* romanı, yazarın “hem felsefi düşüncesi, hem de sanatı bakımından manevi dünyasını teşkil eden unsurları en kesin ve özlü bir şekilde dile getirmesi dolayısıyla, bir kavşak noktası teşkil etti”¹⁷⁸ *Devlet Ana*, o yıl birçok olumlu ve olumsuz eleştiriler aldı. Düşün ve yazın dünyamızda derin izler bırakan Kemal Tahir, 1973 yılında kanser hastalığı nedeniyle vefat etti.

178 Selahattin Hilav, “Kemal Tahir’in Felsefi Düşüncesi ve Devlet Ana”, *Türkiye Defteri*, Mayıs’74, Sayı:7, s. 5-13.

Kemal Tahir'in bir romancıdan daha çok, düşünce adamı olarak değerlendirilmesinin nedeni, düşüncelerini romanlarındaki kahramanları aracılığıyla açıklamasıdır. Kemal Tahir romanında tip ve karakterlere, durum ve eylemlere dair bilginin, bir tür "gizlenmiş betimleme (tasvir)" niteliği taşıdığı; dolayısıyla roman gerçekliği ile tarih ve toplum gerçekliğini bu yoldan bütünleyen bir yazar olduğu vurgulanır.¹⁷⁹

Nitekim, Kemal Tahir'in toplumcu dünya görüşünü *Devlet Ana* romanında Osman Bey aracılığı ile açıklaması, buna örnek olarak gösterilmiştir: "*Din yaymaya çabalamayacağız. Tersine, herkesin inancına saygı göstereceğiz! İnsanlar arasında din, soy, varlık bakımından hiçbir üstünlük tanımayacağız!*"¹⁸⁰

Buradaki soru, roman aracılığı ile tarih yazılıp yazılamayacağı; daha doğrusu, bir yazarın roman kahramanlarına söylettiklerinin, kendisinin dünya görüşü olarak alınamayacağı... Elbette romanlar, yazıldıkları döneme ışık tutabilir ve gerçekten yaşanmış olayları aktarabilir. Örneğin Kemal Tahir'in *Kelleci Memet* romanını, cezaevinde tanıdığı Kelleci'nin hikâyesine dayalı olarak yazdığını, Nazım Hikmet'in mektuplarından öğreniyoruz.¹⁸¹

Fakat hikâyeler ya da romanlar, gerçek bir olayı aktarabileceği gibi, tamamen yazarın hayal gücüne dayalı olarak da yazılabilir. Edebiyat ve tarih alanlarında en çok tartışılan konulardan birisi de budur. Dolayısıyla, her ne kadar tarihin belgelenmesinde bilimsel kesinlikte birer kanıt olmasalar da, romanların yazıldıkları dönemlere tanıklık eden önemli birer eser olduğu, geçersiz bir sav değildir.

179 Hilmi Yavuz, "Bir Düşünür Olarak Kemal Tahir", *Kemal Tahir Kaynakçası*, Haz: İskender Özsoy, Barış Matb., Nisan 1979, İst., s. 63-66.

180 Selim İleri, "Gönül Hakkın Evidir", *Kemal Tahir Kaynakçası*, Haz: İskender Özsoy, Barış Matb., Nisan 1979, İst., s. 78-84.

181 Naci Çelik, "Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması", *Türkiye Defteri*, Nisan 1974, Sayı: 6, s. 17-50

Kemal Tahir romanının özelliğini, uzun bir tarihi sürecin kalıplaştırdığı, dondurduğu ideolojik belirlenmelere karşı çok yönlü bir karşı çıkış ve kökleri Türkiye tarihinin ve toplum yapısının gerçeklerine dayalı bir düşünsel hesaplaşma getirmesinden aldığı söylenmiştir.¹⁸² Yazar, romanlarında, Anadolu –özellikle Orta Anadolu, Çorum bölgesi– insanının yaşantısını, geleneklerini, Osmanlı toplumunu, devleti, Osmanlı aydınlarını, Meşrutiyet ve mütareke yıllarını, Cumhuriyet hareketini anlatır. Romana iki ödev yükler Kemal Tahir. Kendi ifadesiyle “bunlardan biri, Anadolu insanının tarih içindeki serüveni; ikincisi bu serüven içinde meydana gelmiş olan O’nun kişiliği ve ruhudur.”¹⁸³

1960’larda Kemal Tahir’in ana hatlarını çizdiği düşünce sistemi, bir kısım aydınlar ve yazarlar arasında rağbet görmeye başlamıştır. Yazarın Türk edebiyatında ayrı bir sayfa açan romanlarının yanı sıra, toplumsal ve ekonomik konularda yazdığı notları, onun düşünce sistemini açıklar.

Tahir’in 1950 yılında hapisten çıktığında, 4000 sayfaya yakın notla İstanbul’a döndüğü biliniyor.¹⁸⁴ 1973 yılına kadar bütünlük, Osmanlı sistemi ve devlet yapısı üzerine notlar yazdı. Kemal Tahir’in dostlarıyla yaptığı toplantılarda, sofrta sohbetlerinde de dile getirdiği görüşleri, 1950’li ve 1960’lı yıllarda büyük tartışmaları da beraberinde getirdi.

Kemal Tahir’in o yıllarda birçok bilim insanı ve yazarı etkileyerek bazı düşünceler etrafında birleştirdiği görülüyor. Eşi Semiha Tahir’in verdiği bilgiye göre, yazarı en çok ziyaret eden dost çevresinde Sabahattin Selek, Cahit Tanyol, İsmet Bozdağ, Dr. Hulusi Dosdoğru, Aziz Nesin, Halit Refiğ ve Metin Erksan var.¹⁸⁵

182 Taylan Altuğ, “Türk Romanı ve Kemal Tahir”, *Türkiye Defteri*, Nisan 1974, Sayı: 6, s. 12-16.

183 “Kemal Tahir’le Görüşme”, *Özgür İnsan*, Mayıs 1974, Sayı:17, s. 61-66.

184 Naci Çelik, a.g.m.

185 20 Nisan 1975 tarihinde *Yeni Ortam* gazetesinde Pakize Kutlu’nun yaptığı röportaj. (Haz: İskender Özsoy, Kemal Tahir Kaynakçası, Barış Matb., İst., 1979, s. 95-96.)

Kemal Tahir'in İdris Küçükömer üzerindeki düşünsel etkisini araştırırken Küçükömer'in eşi ve yakın çevresi ile konuştum ve aralarında dostluklarının olup olmadığını, Küçükömer'in Tahir'in ünlü sofra sohbetlerine katılıp katılmadığını sordum. Eşi Meral Küçükömer'den, İdris Küçükömer'i 1965 yılında tanıdıktan sonra yakın çevresinde yer alan, geçmişte Beyoğlu TİP İlçe Başkanlığı da yapan ve Bağlam Yayınları tarafından yayımlanan altı kitaplık İdris Küçükömer dizisini hazırlayan Yücel Yaman'dan ve İdris Küçükömer'i İ.Ü. İktisat Fakültesi'ndeki asistanlık yıllarından beri tanımış olan iktisatçı-yazar Kenan Somer'den aldığım yanıtlar aynıydı: İdris Küçükömer ile Kemal Tahir'in yakın bir dostlukları olmamıştı. Yücel Yaman, Küçükömer'in Tahir için, "*Doğru şeyler söylüyor. Fakat bir tahlilden yoksun,*" dediğini anlattı.

Kenan Somer, İdris Küçükömer'in Kemal Tahir'in yakın çevresinde yer almadığını ve "Tahiriler" olarak adlandırılan grupta olmadığını söyledi. Ayrıca, Küçükömer'in Osmanlı sistemini açıklarken ATÜT'ün önemine dikkat çektiğini, fakat ATÜT'çüler olarak adlandırılan gruba da dahil edilemeyeceğini belirterek, Kemal Tahir'in Küçükömer üzerindeki etkisini, herhangi bir entelektüel üzerindeki etki olarak yorumladı. Oysa Asaf Savaş Akat, İdris Küçükömer'in 1960'lar ortasından ölümüne kadar geçen süre içindeki esas mücadelesini ATÜT'çülerin görüşlerine dayandırıyor.¹⁸⁶

İdris Küçükömer, 28 Ekim 1973'te *Milliyet* gazetesinde yayımlanan *Düşünenlerin Forumu*'nda Kemal Tahir hakkında şunları dile getirmiş: "*Kemal Tahir'in de ilk kaynaklarını kendisinden aldığını düşündüğüm, romanda henüz aşılamamış bulunan üstad Karaosmanoğlu, halk ile bürokrat aydınlar arasındaki doldurulmaz uçurumların varlığını en açık biçimde ortaya koyuyor eserlerinde.*"

186 İdris Küçükömer, *İdris Küçükömer'in Mirası*, s. 25-40, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anma ve Armağan Kitapları Dizisi 10, 2008, Ankara.

Aslında Kemal Tahir’le İdris Küçükömer arasında yakın bir dostluk olmaması ilginç bir durum. Çünkü aynı düşünsel çizgiyi izliyorlar ve her ikisi de aynı dönemde İstanbul’da yaşıyor. Üstelik ortak dostları var: Örneğin Prof. Dr. Sencer Divitçioğlu... Divitçioğlu’nun *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Azgelişmiş Ülkeler* adlı kitabında, Kemal Tahir’in AÜT konusundaki görüşlerinin etkisi olduğu biliniyor.¹⁸⁷ Aynı zamanda aile dostu olan Küçükömer’in ve Divitçioğlu’nun profesörlükleri aynı dönemde üniversite tarafından onaylanmıyor. Murat Belge, 60’ların düşün canlılığı içinde Türkiye tarihine farklı bakmaya çalışanların kısa süreyle yan yana geldiklerini söylüyor ve pek de türdeş olmayan bu grubu şöyle belirliyor:

“İktisat tarihçisi Ömer Lütfi Barkan ve Kemal Tahir de vardır. Küçükömer’in düşünce çizgisinde olduğu gibi., hayat çizgisinde de yakın komşusu Sencer Divitçioğlu vardır. Selahattin Hilav, Murat Sarıca, Çetin Özek gene bu farklı bakışın arayışını sürdürenler arasındadır.”¹⁸⁸ Belge’ye göre, bu grubun ortaklığı, resmi tarihe duydukları güvensizliktir.

Kemal Tahir, düşünce tarihimizde “Sol Osmanlıcılık” olarak tanımlanan düşünce akımının öncülüğünü yapmıştır. Tahir’in notlarına baktığımızda, İdris Küçükömer’in gerek 1960’lı yıllarda *Yön* ve *Ant* dergilerinde yazdığı yazılarıyla, gerekse 1969’da *Düzenin Yabancılaşması* adıyla yayımlanan kitabı ile pek çok benzerlik buluyoruz.

Kemal Tahir, “Osmanlılığın, Batı feodalizmine karşı, bozuk bir ATÜT devleti kurduğunu” savunmuştur. (*Notlar* / 11, s. 62). İdris Küçükömer, 15.10.1968 tarihli *Akşam* gazetesinde yayımlanan “*Osmanlılarda Kapitalist Düzene Neden Geçilemedi?*” başlıklı makalesinde şöyle yazar:

187 Sina Akşın, bunu *Türkiye Tarihi* 5. Cilt’teki “Düşünce Tarihi” bölümünde yazar.

188 Murat Belge, “Özgün Düşünce Yine Kaybetti”, İdris Küçükömer Bütün Eserleri 6, *Anılar ve Düşünceler*, s. 69-74.

“Osmanlılarda kapitalist öncesi bir üretim düzeninden ya da biçiminden neden merkantilist bir aşamaya geçilememiştir? Soruyu şöyle sorabiliriz: Tarih Osmanlılarda 16. yüzyılın ikinci yarısında ve 17. yüzyılda neden geriye doğru işlemiştir?”

Bu soruları sorduktan sonra da Osmanlı sisteminin feodaliteye dönüşmemesinin nedenlerini ve ATÜT sistemini açıklar. 29.7.1969 tarihli *Ant* dergisinde çıkan yazısında da, Yalçın Küçük'ün *Düzenin Yabancılaşması*'na eleştirisini yanıtlarken *“...feodal senyörlük ve manoryal sistem Osmanlı'da kurulmamıştır”* ifadesini kullanır.

Kemal Tahir'in batılaşmaya karşı tavrı çok belirgindir. *“Bugüne kadar gelen, batılaşmanın ve batılaşanların karşılaştıkları gavurluk suçlaması, halktan gittikçe uzaklaşan idareci kadrolarla batılaşma denilen gidişin aslının halklardan dikkatle saklanmış olması, bütün batılaşma kodamanlarının birer vatan kurtarıcı sayılması ve milletin çıkarı için uğraşmış, sıkıntılara girmiş, hatta hayatlarını bu yolda vermiş gibi gösterilmesi yalanın sürdürülmesi içindir.”* (Notlar / 11, s.61).

“Batılaşma kelimesinde, batılı olmayan bir toplumun, kendi benliğinden vazgeçerek, ondan büsbütün sıyrılarak bir başka şey olmaya çabalaması, yani imkânsız zorlaması anlamı vardır.” (Notlar / 11, s.13).

İdris Küçükömer de, 17.10.1968 tarihinde *Akşam* gazetesinde yazdığı *“Ortanın Solunda Son Paşa'ya Sorular”* adlı makalesinde, Batılılaşmayı, *“kökü dışarda, yani kökü batı kapitalizminde olan ve mevcut yerli üretim düzeninden kopuk ya da onunla bir türlü tamamlanamayan bir 'kültür devrimi'”* olarak tanımlar. Kemal Tahir'in notlarında görülebileceği gibi, Türk aydınına bakış açısında *“halktan ayrılık”* nitelemesi öne çıkar. *“Bizim aydınlarımızı, batıdaki aydınlarla karıştırmak yanlış olur. Batıdaki aydınlar, halktan ayrı bir takım değildir. Genel işbölümünde belli ödevler almış halk insanlarıdır. Bizim aydınlarımıza gelince, aydın olmak, bizde halktan ayrılmak, halktan ayrı düşünüp duyan, halkla*

bütün bağlarını koparmış idareci kadrolara katılmak demektir.” (Notlar / 13, s. 47).

Küçükömer’in Osmanlı-Türk toplumsal yapısına ilişkin ikili sınıf çözümlemesinin temeli de bu düşünceye dayanır. Düzenin Yabancılaşması’nın ana temalarından birisi, şu ana kadar ortaya koymaya çalıştığım gibi, aydınların ve bürokratların “halktan kopukluğu”dur. Küçükömer, Kemalist hareketi siyasal yelpazenin sağ yanına koyarken de bu hareketin “halka dayanmadığı” iddiasından yola çıkıyordu. Kemal Tahir’in Kemalizm’e ilişkin bir yorumu ise şöyle:

“Kemalizm’le Anadolu Türk köylü-kasabalı halklarının, gelenekçilerin, ırkçıların, İslamcılarının, daha garibi ilk sosyalistlerin uyuşamaması, devlet-hükümet-aydınlar ayrılığını meydana vuran en önemli çelişmedir.” (Notlar / 13, s.47).

Kemal Tahir’e göre Mustafa Kemal, “çağının en iyi komutanıdır” ama Osmanlı kadrosu onu, Cumhurbaşkanı etiketiyle taçsız bir padişah haline getirmiştir ve Mustafa Kemal bu nedenle dayanaksızdır. (Notlar / 12, s. 127). İdris Küçükömer de, 4 Kasım 1973’te *Milliyet* gazetesinde yayımlanan *Düşünenlerin Forumu*’nda benzer bir görüşü dile getirir: “*İstiklal Savaşı’nda yabancıların milli harekete taktıkları bir ad olan ‘Kemalist’ deyimini, ne bir doktrin, ne de bütün bir fikir hareketidir. Artık büyük kumandanın yakasını herkes bırsın...*” diyerek, Atatürk’ün komutanlığını öne çıkarmıştır.

Kemal Tahir, Osmanlılığın Batılılığa kesinlikle uymadığını, Batılı olmayan bir toplumun, ruhundan, onurundan, varlığından ne kadar fedakarlık ederse etsin, kesinlikle batılaşamayacağı görüşündedir. (Notlar / 13, s.390-391). Küçükömer de *Düzenin Yabancılaşması* adlı kitabına “*Türkiye Batılaşamaz!*” başlıklı bir bölümle başlar ve bunun nedenini, artık Türkiye’nin Batı’daki gibi kapitalist bir ülke olmasının tarihi olanaklarının bulunmadığı olarak açıklar.¹⁸⁹

189 14.10.1968’de *Akşam* gazetesinde aynı adla bir makalesi yayımlanmıştır.

1970 yılında Çetin Yetkin'in Kemal Tahir ile yaptığı bir konuşmada¹⁹⁰, romancının laikliğe bakış açısını görebiliyoruz. “Biz Batılaşma hareketini –tabii, Batılaşma hareketinin bir kolu da, sosyalist harekettir- yani laiklik, maiklik denilen maskaralıkların yanı sıra, sosyalizmi biz, tıpkı Batılaşmacılarımızın aldığı gibi aldık,” diyor Kemal Tahir.

Tahir'in söylediği, Batı'daki fikirleri aynen alıp tekrar etmenin fayda getirmeyeceğidir. Konuşmanın devamında, kendi gerçeklerimizden, yerli olma meselesinden söz ediyor. 26 Ekim 1975'te *Milliyet* gazetesindeki **Düşünenlerin Forumu**'nda, laikliği “kültür kalıtımı reddi” olarak tanımlayan İdris Küçükömer de, bunun kapitalizm öncesi değerler sistemini toptan inkara giden bir ideolojik hareketin sonucu olarak, Türkiye'nin değerler sistemine karşı çıkarılan bir değerler sisteminden kaynaklandığını söylüyor.

Sonuç olarak, Kemal Tahir'in Osmanlı toplumu, batılaşma, Asya Tipi Üretim Tarzı, Marksizm gibi ekonomik ve sosyal konularda, 1960'lı yıllarda oluşturduğu görüşlerin, bir düşünce sisteminin ana hatlarını belirlediği görülmektedir. Tahir, Osmanlılarda sınıfsız, hoşgörüyü dayalı bir toplum yapısının olduğu, batılaşmanın emperyalizm aracılığı ile halkın sömürülmesine yaradığı tezleri ile farklı bir bakış açısı getirmiştir. İdris Küçükömer'in düşünceleri üzerinde tam olarak hangi düzeyde etkili olduğunu belirlemek olanaklı değilse de, ikisinin düşüncelerinin birçok yönden koşut olduğunu söyleyebiliriz.

190 “Sol Bölünmeler Üstüne Konuşma”, *Türkiye Defteri*, Aralık 1973, Sayı: 2, s. 13-25.

IV. Bölüm

Türkiye Batılılaşabilir mi?

Batılılaşma Hedef Saptırdı

İdris Küçükömer, Osmanlı-Türk toplumsal ve ekonomik yapısı üzerine ortaya koyduğu modelin sonucu olarak, kesin bir yargıya varıyor: “Türkiye, kapitalist olmadan Batılaşamaz” ve bunu şu ifadelerle açıklıyor:

“Gerçekte Batı’daki gibi kapitalist (Japonya dahil) bir ülke olmadığı sürece (ki bunun olanakları, artık tarihi olarak yoktur), bugün ister anayasası, adalet mekanizması ve laiklik ilkesi, NATO’su ve ikili anlaşmalarıyla olsun, ister Osmanlılar’ın son döneminde ve Meşrutiyet’te olduğu gibi halifelikle olsun (çünkü İslamiyet’teki zekat kurumu sınıf egemenliğine engel değildir) bu düzenin yapısı çok farklı olamaz. Ve buna bağlı olarak büyük halk yığınlarının kaderi de pek değişmez. Çünkü, Hilafet gibi, laiklik de siyasi, hukuki, askeri ve eğitim kurumları da sebep olmaktan çok sonuçturlar.”¹⁹¹

Küçükömer’in bu görüşlerindeki odak noktası, üretim-mülkiyet ilişkilerinin ve egemen sınıfların sömürsünün artık değişmeyeceğidir. Batı’dan alınan üstyapı kurumlarının, feodalite kurumları ile uyuşmadığını ve sistemi değiştiremediğini söylüyor. Küçükömer’e göre, Batı’da yaşanan süreçte, Sanayi Devrimi ile büyüyen fakat fakirleşen işçi sınıfı, kendi varlığı için kapitalizmin emirlerine karşı başarısız devrim denemeleri yaptı ve sonuçta kapitalist düzenin esasta temeline dokunmadan bazı kazançlar alarak kapitalizmle tamamladı. Bu tamamlama ile sınıf bilincinden uzaklaşan sınıflar arasında geçici bir denge kuruldu.

191 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 162-163.

Böylece kapitalist ülkeler, mülkiyet ve sınıf meselelerini geçici olarak sömürge ve yarı sömürgelere ihraç etti. Türkiye de bu sürecin içindedir. Ne olmuştur Türkiye’de? Küçükömer’e göre, Türkiye’deki düzen de kapitalizmin emirlerine açık bir şekilde, Batılılaşma adı altında üst Batı kurumlarını ve değerler sistemini almak biçiminde açıklanabilir. Türkiye’nin kurtuluşu için mülkiyetin dağılımı ve elde edilen ürünün bölüşülmesinde köklü bir değişiklik yapılması düşünülmeyişi için, mücadele laikler ve İslamcıların mücadelesine döndü. Yani, Batılılaşma, asıl mücadele konusunun yerini aldı, hedef saptırdı; sonuçta emperyalizmin istediği oldu. Küçükömer’in *“Türkiye’nin kapitalist olmadan Batılılaşamayacağı”* tezi, bu görüşlerine dayanıyor. Batı’nın ekonomik yapısına özgü bir biçimde ortaya çıkan kurumları taklit etme yoluyla, sivil toplum kurulamayacağına inanıyor.

Batı’nın geçirdiği Sanayi Devrimi ile Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecinin büyük farklılıklar gösterdiği yadsınamaz. Ekonomik gelişmenin farklılığı, Osmanlı toplum yapısının kendine has özelliklerine eklenince, birbirinden tamamen ayrı gelişmeler yaşanmıştır. Küçükömer’in Osmanlı toplumunun sınıfsal yapısına ilişkin saptamaları da, bu durumu ortaya koyuyor.

Fakat burada bir hususu vurgulamak gerekiyor. Öncelikle “Batı” ve “Batılılaşmak” kavramlarından ne anlaşıldığının tam olarak belirlenmesi şarttır. Çünkü aynı kavramın farklı anlamları, yanlışlığa neden olabilir. Bu iki kavram, siyasi tarihimizde üzerinde en çok tartışılan konulardan birini de oluşturuyor.

Batı’yı kapitalizm ve emperyalizmin odağı biçiminde görmek mümkündür; demokrasinin yeşerdiği kültür olarak da... Küçükömer’e göre, emperyalizm ve kapitalizm, Türkiye’ye Batılılaşma yoluyla girme olanağı bulmuştur. Osmanlı dönemindeki kişilişiz, Batı uyduculuğu biçiminde gerçekleştirilen

üstyapısal düzenlemelerin, Küçükömer'in eleştirisine konu olması doğaldır. Fakat Cumhuriyet dönemi Batılılaşması bir "çağdaşlaşma", aydınlanma projesidir. Nedir çağdaşlık? Ulusal bağımsızlıktan ödün vermeden, insan haklarına dayalı, özgürlükçü, hukukun üstünlüğünün geçerli olduğu bir demokrasi rejimi içinde yaşamaktır. Ancak Küçükömer'in şu sözleri, çağdaşlığın evrensel bir tanımı olmadığını düşündürülebilir: *"Bir bünyenin kendisine takılan başkasına ait dokusu farklı böbreği ya da kalbi atmak istemesi gibi, Türkiye'nin tarihi toplum yapısı da, batı kurumlarını kabul etmeyecekti."*¹⁹²

Türkiye'nin geleneksel toplum yapısı, Batı kaynaklı reformları ilk anda topluca benimseyemediyse bu durum çağdaşlaşmamayı gerektirir mi? Türkiye'deki demokrasinin ön koşulu olan laikliğe yönelik tehditler bugün de artarak sürüyor. Bu durumda laiklikten vazgeçmek mi gerekir? 1920'lerde Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaşlaşma ereği, yarı teokratik Osmanlı devlet yapısına olan tepkiyi simgeler. Türkiye açısından çağdaşlığın tersi, demokratik dünyadan kopuş anlamına gelir. Gerici güçler ne kadar dirense de, bu toplum uygarlık yolunu seçmiştir. Bu nedenle, laik cumhuriyet devriminin yaşatılması, ulusal bağımsızlığın, demokrasinin ve çağdaşlığın garantisidir.

İdris Küçükömer, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik sistemi üzerinde derin incelemeler yapmış olsa da, Kemalist devrimi Cumhuriyet'in kurulduğu dönemin özel koşulları içinde objektif değerlendirememiştir.. Bu hareketi ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkelerini de emperyalizme hizmet aracı olarak yorumlama hatasına düşmüştür. Oysa unutulmamalıdır ki "Atatürk ve İnönü'nün tek partili Türkiye'si bağımsızdır."¹⁹³ Fakat geri kalmışlığı yenemeyen

192 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, s. 81.

193 İsmail Cem (1986), s. 314.

Türkiye, 1950'lerden beri hızla gerçekleştirilen dış borçlanmalarla, ekonomik ve siyasal bağımsızlığından ödünler vermek durumunda kalmıştır.

İçte ve dışta verilen çok zorlu mücadelelerden sonra vatan topraklarını düşman işgalinden kurtaran ve sonra da bir ulusu çağdaşlaşma hedefinde ilerletmeye çalışan Atatürk devriminin, her sorunu çözmüş olması beklenmemeli. Üstelik Cumhuriyet'in ilanından bu yana aradan tam 94 yıl geçmiş olmasına karşın, bugün bile demokrasiyi kurabilmiş olduğumuz söylenemezken...

Hiç kuşkusuz Küçükömer, Osmanlı-Türk toplumsal yapısı üzerine geliştirdiği ikili model ve Batılılaşma konusundaki görüşleri ile, önemli bir tartışmaya zemin hazırlamıştır. Fakat yazık ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci ve Atatürk ilkeleri de, onun düşüncesinde emperyalizmin oyunu halini almıştır. Saltanat ve hilafeti kaldırmada öncülük eden bürokratların, toplumdaki egemen güçlere (âyan ve eşraf) dayanarak gerçekleştirdikleri bir savaştan sonra, onları tamamen karşılarına alacak radikal değişiklikleri yapmasını beklemek ve bu olmadığı için de, onları emperyalizmle özdeşleştirmek, haksız bir değerlendirmedir.

Tarih içinde Atatürk ilkelerinden verilen ödünlerle, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alandaki yanlış politikalarla bugün çağdaşlık anlamındaki Batılılaşmadan uzaklaştığımız bir yerdeyiz. Atatürk ilkeleri yozlaştırılıp, içeriği boşaltılmıştır. 1920'lerde emperyalizme karşı bir savaş verilmişti. Tam bağımsızlık hedefti. Bugün, Küçükömer'in de "emperyalizmin ağına düşme" olarak nitelendireceği kimi uygulamalara, "Bir Amerika gerçeği var; küreselleşme çağında yaşıyoruz" diye göz yumuluyor. Kavram kargaşasının yaşandığı bir ortamda, bugün artık asıl hakim sınıfın, bürokratlar ya da milli burjuvazi değil, çokuluslu şirketler olduğu biliniyor. İlerici-gerici

mücadelesinin Türkiye'ye kaybettirdikleri ortada. Bu süreçte, toplumda her kesimin oynadığı roller çok belirgin. Küçükömer'in ilerici dediği gerçek gericilerinki de elbette! Bu kesim özgürlük ve çağdaşlaşma mücadelesinin karşısındaki yerini daima korudu...

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı gazeteci olarak ülkemizde izleyen Arnold Toynbee, 1926 yılında yazdığı *Türkiye* adlı kitapta şöyle bir soru soruyor:

"Batı uygarlığını kabul edip hayatlarını onunkine uydurmaya teşebbüs edecekler midir; yoksa Batı'yı, ruhlarına hakim olmak isteyen bir şeytan gibi görüp reddetmeye mi yöneleceklerdir? Dünyanın her yerinde tartışılmakta olan bu soruya, yetkili ağızlardan fakat birbirine zıt sesler çıkmaktadır. Kuzey Afrika çöllerinden Arabistan ve Kremlin'e kadar bir ses, müminleri Batılı kapitalist ya da Batılı dinsize karşı 'cihad'a çağırmaktadır. Hindistan'da yükselen bir başka ses, kalbi temiz olanları barışçı bir direnmeye davet etmektedir. Japonya ve Türkiye'den yükselen bir üçüncü ses ise, pratik düşünen insanlara pratik bir yol göstermektedir. Bu seslerden hangisi –hâlâ bir karar verememiş olan- milyonlarca Doğulu Hristiyan, Müslüman, Hintli ve Çinli'yi etkileyecektir?"¹⁹⁴

1926'dan sonra gelen yıllar, bu sorunun yanıtını verdi. Bütün zorluklara karşın, Türkiye, izleyeceği yolu Atatürk'ün önderliğinde buldu. Bu yol, çağdaşlık yoludur. Türkiye, Atatürk devrimlerinin gerçekleştirdiği aydınlanma ile çağdaş dünyadaki yerini aldı. Fakat içinde yaşadığımız dönemde Türkiye'yi bu hedeninden döndürmek isteyenler gücü eline geçirdi. O nedenle, ülkenin laik güçleri, İslam dünyasının tek laik demokrasisine sahip çıkma görevini yılmadan sürdürmek durumunda. Türkiye'nin Batılılaşmasına dair tartışmaların odak noktası, emperyalizm karşısında tam bağımsızlığa sahip çıkarak aydınlanma ruhunun üzerinde yeşerdiği laik cumhuriyeti korumak olmalıdır.

194 Arnold Toynbee (1971), s. 320.

Atatürk Devrimlerinin Açtığı Aydınlanma Yolu

18. yüzyıla damgasını vuran aydınlanma, dünyayı temelden değiştiren felsefi görüşün adıdır. Aydınlanma Çağı'nın başlayış tarihi konusunda farklı yaklaşımlar mevcut. Kimisi 17. yüzyılın ortalarında Descartes'ın *Metot Üzerine Konuşma* (Discourse on the Method) adlı eserini, kimisi de 1688'de Britanya Zafer Devrimi'ni başlangıç sayıyor. Bitiş tarihini ise, Napolyon Savaşları (1804-15) ya da Fransız Devrimi (1789) olarak görenler var. Genel kabul gören bir yaklaşımla, başlangıcı 17. yüzyılın ikinci yarısı olarak alabiliriz. Fakat bitiş tarihi konusunda yaygın olarak savunulan görüşlere katılmıyorum. Aydınlanma, 20. yüzyılı da içine alacak şekilde bir demokratikleşme ve laiklik sürecini de kapsar. Ortaçağ'daki "inanç" üstünlüğünün yerine "insan aklını" koyarak ortaya çıkan aydınlanma, getirdiği yeni ilkelerle skolastik dönemi temelden sarstı. Bu dönemde savunulan belli başlı ilkeleri şu şekilde sıralamak olanaklı:

- Aklın ve bireyin özgürlüğü
- Nedensellik
- Rasyonalizm
- Bilimsellik
- Dini eleştiri özgürlüğü (kilisenin dinsel otoritesine karşı çıkış)
- Evrensellik
- Hümanizm

-İnsan hakları

-Laiklik

-Demokrasi

Bütün bu ilkelerin temelinde yatan ana unsur, aklın egemenliği idi. Bu yolun sonunda insanlık, Atatürk'ün de hedeflediği çağdaşlığa, demokrasi ve laiklik sayesinde ulaştı. Aydınlanma döneminin önde gelen felsefecilerinden Immanuel Kant'ın 1784 yılında yazdığı bir yazı, bu sürecin dayandığı temelleri açık bir şekilde ortaya koyuyor. Kant, *"Aydınlanma nedir? Sorusuna Yanıt"* başlıklı makalesinde yanıtını şöyle veriyor:

"Aydınlanma insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte insan, bu ergin olmayış durumuna kendi suçu ile düşmüştür. Bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararsızlığına düşen ve yürekli gösteremeyen insanda aramalıdır. Sapere Aude! (Dare to be wise) Kendi aklını kullanma cesaretini göster- bu aydınlanmanın mottosudur."

Kant'ın yazısından çıkan anlam şudur: İnsan, ergin olmayış durumundan kendi aklını kullanma özgürlüğü sayesinde çıkacaktır. 18. yüzyılda özellikle tüm Avrupa'yı saran bu felsefi görüşle, Ortaçağ boyunca süren bağnazlık dönemi sona ermiştir. Batıl inançlar karşısında aklın öncülüğündeki bilimin kesin zaferidir aydınlanma. Bu dönemin siyasal, toplumsal ve kültürel alanda çok çarpıcı yansımaları olmuştur. Amerikan Yurttaş Hakları Bildirgesi (4 Temmuz 1776), Fransız İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirgesi (26 Ağustos 1789), aydınlanma felsefesinin ürünleridir. Liberalizmin kökleri de, bu dönemdeki düşünsel gelişmelere dayanır.

300 Yıl Sonra Gelen Aydınlanma

Aydınlanmanın Batı'daki seyri belli evreleri takip etmiştir. Ortaçağ'da yaşanan kilise-kral çatışması ve ulus devletlerin ortaya çıkmasından sonra ulusal kiliselerin kurulmasıyla yaşanan reform hareketleri, modern devlete geçiş sürecinde kilise tutuculuğundan kurtulma çabaları, bireylerin doğrudan tanrı ile ilişki kurabileceği anlayışının gelişmesi, Rönesans ile ortaya çıkan özgürlük kavramı ve birey vurgusu, Sanayi Devrimi ile iktidarı burjuvazinin ele alışı, sermaye birikimi ve düşünce yapısındaki temel değişimler... Bunların her biri, aydınlanma yolunda hayati önem taşıyan aşamalardır.

Aydınlanmanın yaşadığımız topraklara 300 yıl sonra gelişinin nedenleri de, bu aşamaların yaşadığımız topraklarda ortaya çıkışını engelleyen toplum-devlet yapısıyla ilgilidir. Avrupa'da bunlar olup biterken, Osmanlı, padişahlık ve halifelik düzeni altında şeriat kanunlarının geçerli olduğu çöküşe giden bir devlettir. Avrupa'da aydınlanmanın tarihini burjuva sınıfı yazdı. Ama Osmanlı'da bu anlamda bilinçli bir burjuva sınıfının varlığından söz edilemezdi. Cumhuriyet öncesi dönemde Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde çağdaşlaşma yolunda bazı adımlar atılmış, padişahın otoritesinin sınırlandırılması ve bireysel özgürlükler konusunda kimi yenilikler yapılmıştı. Fakat padişahın halifelikten gelen dini otoritesi, her şeyin üzerindeydi. Şeriat hukuku, demokrasinin önünü kapıyor; yayılan milliyetçilik hareketleri çökuluslu toplumda bölücülük hareketlerine dönüşüyordu.

İşte böyle bir ortamda tarihin akışını değiştiren gelişme, Atatürk'ün liderliğinde verilen Kurtuluş Savaşı ve onun sonunda 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti oldu. Çünkü Anadolu halkı, aydınlanmanın getirdiği demokrasi, laiklik ve özgürlük ilkelerine, emperyalizme karşı verdiği Kurtuluş Savaşı ile kavuştu. Avrupa'da olduğu gibi sermayeyi elinde tutan burjuvazinin önderliğinde krala ve kiliseye karşı verilen bir savaş değildi bu. Üzerinde yaşadığı toprakları paylaşıp ülkeyi sömürgeleştirmek isteyen dış güçlere karşı halk tarafından verilen bir var oluş mücadelesiydi. Bu niteliğiyle, Batı'da yaşanan süreçten tamamen farklı, kendine özgü, eşi görülmeyen bir tarihsel çizgide ilerledi Anadolu Aydınlanması.

İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* adlı çalışmasında göz önünde bulundurmadığı bu oldu. Çağdaşlığa giden yol, Anadolu'da tamamen farklı dinamiklerle ortaya çıktı. Sivil-asker bürokrasi öncülüğünde yapılan devrimler, Batı'nın yaklaşık 300 yılda aldığı yolun, çok kısa bir sürede gerçekleştirilmesine yönelikti. Bir çağdaşlaşma projesi olarak tasarlanan bütün o devrimlerin, kendiliğinden, tabandan doğan gelişmelerle ortaya çıkması, toplumsal, ekonomik ve siyasi nedenlerle olanaklı değildi. Sanayi Devrimi'ni yaşamamış, en iyimser tahminle ancak yüzde 10'u okuma yazma bilen bir toplumun, halifelik-padişahlık otoritesi altındaki şeriat düzeninden aydınlanmaya uzanan yol, elbette kendi içinde çelişkileri de taşıyordu. Ama Cumhuriyet'in ilanı, laikliğin kabulü, çok partili düzene geçiş, Medeni Haklar Yasası, kadınların kamusal alana girmesini sağlayan yapısal reformlar, 1923 sonrası dönemin eseridir. Nitekim, toplumsal hareketlerin Avrupa'da izlediği çizgi, Osmanlı toplumundaki seyrinden farklı olmuştur.

Cumhuriyet dönemine yöneltilen eleştirilerin ana noktasını, Kemalist Devrim'in uluslaşma sürecinde izlediği programın halkın tümü tarafından benimsenmediği, devrimlerin

halktan kopukluğu iddiası oluşturunyor. Bu konuda Atatürk'ün şu sözlerini hatırlamakta yarar var:

*"Türkiye'yi derece derece mi ilerletmeli, ani olarak mı? İki sistem var. Biri Fransız devriminde bilinen yöntem; Rejimler değişecek, devrimlere karşı devrimler yapılacaktır. Sağ solu tepeler, sol sağ süpürürken bir bakılacak ki, birbuçuk yüzyıllık zaman geçmiş... Bu ulusun damarlarında o kadar bol kan ve önünde o kadar geniş zaman var mı?"*¹⁹⁵

Mustafa Kemal Atatürk'ün dehası, bu noktayı görebilme öngörüsündedir. O nedenle, Cumhuriyet'i kurarken bir ilkeler bütünü önermiş ve devrimleri de bu çerçevede gerçekleştirmiştir. Yeni bir ülke bu sayede yaratılmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri onun önerdiği ilkelerle atılmıştır. Yüzyıllarca şeriatla yönetilen bir toplumun dünya ile ilgili olaylara, dogmaların dışında bakabilmesini laiklik ilkesi ile sağlamıştır.

Kemalizm'e yönelik bir başka eleştiri de, kalkınma uğruna demokrasiyi ertelediği iddiasıdır. Oysa Ahmet Taner Kışlalı'nın da belirttiği gibi, *"Atatürk'ün bir devrimci olarak üstünlüğü, hiçbir zaman demokrasiyi ertelememiş olmasıdır. İdeolojisi demokrasi ile bütünleşmiş, kalkınma, hakça toplum ve demokrasiyi bir bütün olarak düşünmüştür."*¹⁹⁶ Kemalist Devrim, bu niteliğiyle geri kalmış 3. dünya ülkeleri için de bir kalkınma modeli olmuştur.

195 Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, 1971, s. 90.

196 Ahmet Taner Kışlalı, *Kemalizm Üçüncü Bir İdeolojidir*, *Aydınlanma* 1923, 1998, s. 21, sf. 4-11.

V. Bölüm

**Günümüz İkinci Cumhuriyetçilerinde
İdris Küçükömer Etkisi - “Liberal Sol”un
AKP ile Ortaklığı**

İkinci Cumhuriyetçi Liberallerin AKP'ye Desteği

Önceki bölümlerde değindiğim gibi İdris Küçükömer, Batı'daki ezilen ve yoksul kesimlerin solculuğundan hareketle, Türkiye'de kırsal kesimdeki dindar yoksul halkın siyasal yelpazede solda; buna karşılık kentli, bürokratik-laik kesimin de halktan uzak ve Batıcı olduğu görüşüyle sağda yer aldığını iddia etmişti. Bu iddiasına dayanarak, Türkiye'nin "sağ" güçleri, Batıcı-laik bürokratik güçleri temsil eden Jöntürklerin İttihat ve Terakki kanadı, Birinci Meclis'te Cumhuriyet Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu; "sol" güçler ise, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Demokrat Parti ve Adalet Partisi'dir diyordu. Küçükömer, feodal ilişkiler içinde ezilenlerin şariat istemiyle ayaklanmasını ilericilik sandı ve ne yazık ki geliştirdiğı modelin siyasi tarihımız üzerindeki etkisi düşünlüğünden fazla oldu.

Bu etkinin izlerini, Asaf Savaş Akat'ın "İdris Küçükömer'in Mirası" başlıklı makalesinde görmek olanaklı.¹⁹⁷

"Türkiye'de hakim tarım toplumu üretim tarzının feodalite olduğunu önerenler, buradan Milli Demokratik Devrim tezine geçiyorlar. Yani, kapitalizm-öncesi (feodal) kalıntıları temizlemek için, sosyalistlerin küçük burjuva radikalizmini temsil eden (ilerici?) sivil-asker bürokrasi ile işbirliği yaparak bir darbe sonucu iktidara gelmeleri gerekmektedir. Kurulacak ilerici-askeri diktatörlük, ülke ekonomisini dışa kapayarak emperyalizmi kovacak, toprak reformu

¹⁹⁷ Asaf Savaş Akat, "İdris Küçükömer'in Mirası", İdris Küçükömer Kitabı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 25-39.

yaparak feodal kalıntıları temizleyecek, devlet eli ile sanayileşmeyi hızlandıracaktır. Bütün bunlar, ülkenin sosyalizm (ve demokrasi?) yönünde evrimine katkıda bulunacaktır.

“AÜT’çülerin gözünde durum tam tersinedir. Sivil-asker bürokrasi kapitalizm-öncesi kalıntının ta kendisidir; Türkiye’nin demokratikleşme ve sanayileşme sürecinin önündeki esas engeldir. Tüm darbeler ve beraberinde gelecek dikta rejimleri, kendilerine ne kadar ‘ilerici’ deseler de, demokrasiye ve kapitalizme geçişi geciktirir, kapitalizm-öncesi bürokratik yapıları güçlendirir, dolayısı ile demokrasinin ve sosyalist hareketin gelişmesini durdurur.

“Yani, sosyalistlerin sivil-asker bürokrasi ile herhangi bir ittifaka girmeleri mümkün değildir. Böyle bir ittifak ‘eşyanın tabiatına’ aykırıdır. Sivil-asker bürokrasi ve sosyalist hareket birbirinin en büyük düşmanıdır. Böylece, hem Yön/MDD tezleri çürütülüyor, hem de CHP’nin “ortanın solu” arayışının sınırları ortaya konuyordu.

“İdris Küçükömer’in 1960’lar ortasından ölümüne kadar geçen süre içindeki esas mücadelesini yukardaki tema özetliyor. Sosyalist ideoloji ve hareket, CHP-bürokrasi-Kemalizm eksenini (yani ‘Onları’) tamamen dışlayarak gelişmek zorunda idi. Hoca’nın bakış açısında, topluma bu kadar yabancılaşmış bir yönetici sınıfın tek parti diktatoryası sırasında ürettiği köhne bir ideolojinin, yarınlara dinamizmini özümseyen bir ideolojik-örgütsel-kültürel yapıyı hazmetmesi bile düşünülemezdi. Sosyalist hareket bu üçlüden bağımsız olarak gelişmez ve onun tutucu kalıpları içinde donup donuklaşırsa, tarihin onu tasfiye etmesi kaçınılmazdı. Bu durumda meydan tümüyle muhafazakâr sağ ideolojilere kalacak, yani Türkiye sağın çok kesin hegemonyasında bir dönem yaşamaya mahkum olacaktı. Demokrasinin gelişmesi için, sağın demokratlaşmasını beklemek gerekecekti.”

Asaf Savaş Akat, alıntılıdığım bu bölümlerde Kemalizm’e saldırarak, bugünkü İkinci Cumhuriyetçiler’in Cumhuriyetin kuruluşuna yönelttiği eleştirileri temellendiriyordu. Yazdıklarını

dikkatle okuyunca, “liberal sol” olarak da adlandırılan bu grubun, CHP ve Kemalizm alerjisinin kaynağı ortaya çıkıyor. Onlara göre, Kemalizm, üretim araçlarının gelişimini engelleyen ya da yavaşlatan bir ideoloji ve halka dayalı bir tabanı yok. CHP, Atatürk’ün öncülüğünde emperyalizme karşı savaşıarak, yıkılan imparatorluktan yeni bir ulus devlet yaratan ve padişah/halife egemenliğine son veren bir ekibi temsil eden merkez sol bir siyasi parti olsa da, Küçükömer’e göre siyasal yelpazenin sağında...

İkinci Cumhuriyetçilerin, bugün AKP’ye verdikleri desteği de yine CHP alerjisine dayandırmak gerekiyor. Ancak bu durum, bir mantıksızlığı da beraberinde getiriyor. Çünkü dün halka yabancılaştığı için asker ve sivil bürokrasiye karşı çıkanlar, bugün yine o bürokrasi aracılığıyla iktidarı kullanan AKP’yi destekliyor.

Akat’ın sözünü ettiği “sağın demokratlaşması” olgusunun üzerinde durmak gerekir. En sağda yer alan siyasi İslam’ın iktidarı demokrat mıydı ki İkinci Cumhuriyetçiler AKP’ye onca yıl destek verdi? Onları ne ikna etti de, 2 Temmuz 1993’te Sivas’ta aydınlanmanın temsilcisi laik aydınları yakan gericilerin avukatlarını milletvekili yapan partinin özgürlük getirebileceğine inandılar? Ne altyapıda (üretim ilişkileri ve toplumsal servetin paylaşımı) ne de üstyapıda demokratikleşme yönünde bir gelişme söz konusu. İşçi hakları, sendikalaşma, toplumsal zenginliğin paylaşımı, üretim ilişkilerinde AKP döneminde nasıl bir olumlu gelişme olmuştur ki, liberal solcular AKP’nin yanında yer almıştır? İktidar partisi, hangi uygulaması ile halka daha yakın olmuştur? Bugünkü yönetici sınıf, hangi kararı ile sosyalizmin önünü açmıştır ki, bugün kendilerini “solda” gören bir grup, AKP gibi Siyasal İslam’ın temsilcisi bir partiyi desteklemiştir? Bir kesimi, Avrupa Birliği’ne uyum çerçevesinde çıkarılan yasaların arkasının geleceğini sanmıştır. Oysa AKP’nin bunları başlangıçta takıye olarak gündeme getirdiğini o yıllarda Atatürkçüler söyleyince, “niyet okuyorsunuz; bu faşistliktir!” diyorlardı.

“İkinci Cumhuriyet” ifadesini ilk kim kullandı? 60’lardaki anlamı ile 90’lardaki farklı mıydı?

İkinci Cumhuriyetçilik denilince akla gelen ilk isim olan Mehmet Altan’ın yazdıklarını bu çerçevede düşününce, Küçükömer’den bu yana süregelen çarpık değerlendirmelerin günümüze yansması daha net ortaya çıkıyor. Altan’ın kendi ifadesiyle İkinci Cumhuriyet, “Kemalist Cumhuriyet’ten demokratik Cumhuriyet’e geçme önerisidir.” Birçok kişi tarafından “İkinci Cumhuriyet” ifadesini bulanın Mehmet Altan olduğu düşünülürse de bu tanıımı ilk kullanan, 27 Mayıs İhtilâli’nin lideri, 24. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Cemal Gürsel.

O yıllarda dönemin Milli Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, aynı zamanda hükümeti kurma görevini de üstlenmişti. 30 Mayıs 1960’ta TBMM Genel Kurulu’nda okunan programda “İkinci Cumhuriyet” tanımını ilk kez şu cümlelerle kullandı:

“İkinci Cumhuriyet’in Anayasası, ilmin ve geçmiş uzun yılların acı tecrübelerinin ışığı altında, memleketin mümtaz ilim adamlarının geceli gündüzlü çalışmaları memleket aydınlarının bu çalışmalara anketler vasıtasıyla katılmaları suretiyle hazırlanmaktadır. Birleşmiş Milletler Anayasası, İnsan Hakları Beyannamesi, hukuk prensipleri ve milli ruh ve ihtiyaçlardan doğmuş olan eski Anayasamız ile milli gelenekler ve yurdumuzun özellikleri yeni Anayasamız için ilham alınan başlıca kaynakları teşkil etmektedir.”¹⁹⁸

198 (https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM_/d00/c001/km_00001001.pdf)

1961 yılını İkinci Cumhuriyet'in kuruluş yılı ilan eden Devlet Başkanı ve Başbakan Gürsel, 6.1.1961 tarihinde TBMM'de yaptığı Kurucu Meclis açış nutkunda ise ülkeyi 27 Mayıs'a götüren koşulları anlattıktan sonra başkanlığını yaptığı hükümetin görevini şöyle açıklıyor: *"Bugün, İhtilâl Hükümetinin tek gayesi teminatlı bir demokratik nizam içinde, hakka, adalete, hürriyete, eşitliğe ve fazilete dayanan İkinci Cumhuriyeti kurmaktır. Bu maksatla bu büyük Kurucu Meclis vazifeye çağrılmış bulunuyor. Sizlerin bu milli ve şerefli vazifeyi mükemmelen yapacağınıza eminim."*

İkinci Cumhuriyetçilerin sık sık gündeme getirdiği bir argümana göre, cumhuriyetleri numaralandırma işi, bu nedenle CHP'ye ait. Hatta bazıları bu nedenle sayıları artırıp 3., 4., 5., cumhuriyet denilmesini bile savunur. Ama bu görüşü dile getirenler, Cemal Gürsel'in çağrısından sonra neler olduğunu, Kurucu Meclis'in bu çağrıya ne yanıt verdiğini anlatmazlar. Bunu da Altan Öymen'in yazısından okuyalım:

"Gürsel, Kurucu Meclis üyelerinden o hedefe yönelik çabalar bekliyordu. Bunun olumlu sonuçlar vereceğinden emin olduğunu söylüyordu. Şöyle diyordu:

'İçinizde muhtelif partilere mensup olanlar ve tarafsızlar vardır. Fakat SİZLERİN İKİNCİ CUMHURİYETİ KURMA GAYRETLERİNİZ sırasında, meseleleri, partileriniz bakımından değil, milli menfaatler yönünden tetkik edeceğiniz şüphesizdir. Ve böyle olmalıdır.'

"Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in Kurucu Meclis üyelerinden beklediği 'İkinci Cumhuriyet kurma gayretleri' olumlu sonuç vermedi. Kurucu Meclis'in sivil kanadını oluşturan Temsilciler Meclisi çoğunluğu, yeni anayasayla bir 'İkinci Cumhuriyet' dönemi başlaması isteğini kabul etmedi.

"Gerek Meclis'in Anayasa Komisyonu'ndaki, gerek Genel Kurul'daki tartışmalardan sonra, komisyonun verdiği karar, sözcü Prof. Turan Güneş tarafından, Kurucu Meclis Genel Kurulu'na şöyle açıklandı:

'Biz o kanaatte bulunuyoruz ki, Türkiye'de Cumhuriyet bir defa kurulduktan sonra, başka memleketlerde olduğu gibi peşi peşine cumhuriyetler kurulmayacaktır. Memlekette Cumhuriyet kurulmasında en büyük tesiri olan, en büyük rolü olan büyük Atatürk'ün dediği gibi, Türkiye Cumhuriyeti ilelebet pâyidar olacaktır.

'(...) 27 Mayıs İhtilâli hareketini, başında da belirtildiği gibi, Türk ordusunun memleket ve vatansever evlatları, sadece Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak için yapmışlardır.

'Cumhuriyet tektir ve ebedidir, kanaatini taşıyoruz. Hukuki durum budur. Bizzat Atatürk'ün aziz hatırasının bizi böyle düşünmeye zorladığını zannediyoruz.

'Muhterem arkadaşlar, komisyonun son olarak söyleyeceği söz şudur:

'Yaşasın tek ve ebedi Cumhuriyet.'

"Bu sözler dakikalarca süren alkışlarla karşılandı." (Radikal, 15.09.2007)

Acaba Cemal Gürsel'in o dönemde kullandığı "İkinci Cumhuriyet" ifadesi ile günümüzdeki anlamı aynı mıydı? 10 yıl önce gazete sütunlarında yoğun bir şekilde bu tartışılmıştı. Hadi Uluengin, 5.9.2007 tarihinde *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan "Cumhuriyet numarası" adlı makalesinde cumhuriyetlerin numaralandırılmasını savunmuştu: "Çok kavimli imparatorluktan rötarlı ulus-devlete geçerken ve üstelik totalitarizmlerin yükseklik çağında kurulmuş olan o 'Birinci Cumhuriyet' günümüze cevap veremiyor. Veremez de! Bunu beklemek, ummak, hele hele iddia etmek saçmalıktır."¹⁹⁹

Önder Deligöz imzasıyla *Zaman* gazetesinin 16.09.2007 tarihli nüshasında yayınlanan "II. Cumhuriyet: Tuzak mı, ihtiyaç mı?" başlıklı makalede, bu iki kullanım arasındaki farklara değinilmişti.²⁰⁰

199 <http://www.hurriyet.com.tr/cumhuriyet-numarasi-7221555>

200 <http://www.ikincicumhuriyet.org/arsiv/arsiv8120.htm>

"Kafkas Üniversitesi Öğretim Üyesi Yard. Doç. Dr. Adem Çaylak, 'Statüko ve Değişim Arasında Cumhurbaşkanlığı Seçimleri' başlıklı makalesinde 'İkinci Cumhuriyet'in Atatürkçülük felsefesinden gittikçe uzaklaşan oligarşik Kemalizm anlayışının bir numaralı uygulayıcısı' olarak nitelediği Cemal Gürsel için şu satırları kaleme almış: '(...) Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'in modernleşmenin etkisiyle demosa açılan kanallarını hepten tüketmiştir.' Alper Sedat Aslandaş ve Baskın Bıçakçı tarafından hazırlanan Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü, bu kavrama yaklaşık 50 yıl önce yüklenen anlamı şöyle açıklıyor: '27 Mayıs'ın hemen ertesinde telaffuz edilmeye başlanan 'İkinci Cumhuriyet' deyiimi, o günlerde bir tarihsel dönemlendirme ihtiyacından çok ihtilali savunmak, yapılan işin 'Birinci Cumhuriyet' mertebesinde olduğunu göstermek isteğinin ifadesiydi.'

'Türkiye, gittikçe birinci cumhuriyet limanından ayrılıyor'. Bu deyim, 90'lı yıllarda, darbe sürecinde sahip olduğundan farklı bir anlamla yine karşımıza çıktı. Egemenliğin halka değil bürokrasi ve orduya ait olduğu tespitiyle ortaya çıkan yeni kullanımın amacı, Cumhuriyet'in demokratikleşmesinin yanında siyasal sistemin yeniden yapılanması. Yeni içerikli 'İkinci Cumhuriyet' kavramının fikir babası ise Prof. Dr. Mehmet Altan. 31 Ocak 1991 tarihinde bu kavramı ilk kez kullanan Mehmet Altan'ın kavram tanımı şöyle: 'Birinci Cumhuriyet'in otoriter, totaliter, asker ve sivil bürokrasiye dayalı zihniyetiyle hukuksal yapısının yerini halk iradesine dayalı çağdaş dünya standartlarında bir demokratik çoğulculuğa bırakma önerisidir. Yani Kemalist Cumhuriyet'ten demokratik Cumhuriyet'e geçme önerisidir. Ama bugünkü sistemdeki egemen pozisyonlarını kaybetmek istemeyen Kemalistler, hukuka bağlı olarak yaşamak istemiyorlar.' Türkiye'nin gittikçe Birinci Cumhuriyet limanından ayrıldığını savunan Altan, örnek olarak Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olmasını gösteriyor. Gül'ün cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmasını 'Gül'ün cumhurbaşkanlığı, devlet elitinin parsellediği halk arazisine, gerçek halkın binasını kurma girişimidir' şeklinde yorumluyor."

Görülüyor ki Mehmet Altan, 1923'te kurulan Cumhuriyet'i aynı Küçükömer çizgisini izleyerek, "otoriter, totaliter, asker ve sivil bürokrasiye dayalı Kemalist bir Cumhuriyet" diye niteliyor ve onun yerine "demokratik çoğulculuğu temsil edecek İkinci Cumhuriyet" kurulmasını öneriyor. "Sistemdeki egemen pozisyonlarını kaybetmek istemeyen Kemalistler, hukuka bağlı olarak yaşamak istemiyor," diyen Altan, hukuku tümüyle budayan AKP iktidarına uzun yıllar destek verdi. Tarihin cilvesine bakın ki, "hukuka bağlı olmak istemiyorlar" diyerek suçladığı Kemalistler, demokratik çoğulculuğu temsil ettiklerini iddia ederek desteklediği kesime karşı, adalet istemiyle Ankara'dan İstanbul'a Adalet Yürüyüşü başlattı... Yıllarca cumhuriyeti demokratikleştireceklerini savunarak yandaşı olduğu AKP döneminde, ortaklık bozulup hapse atıldığında, kendisini ziyaret ederek hukuka uygun yargılanmasını talep edenler, "hukuka bağlı olmak istemiyorlar" dediği Kemalistlerdi...

O yıllarda Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesini, Birinci Cumhuriyet'in sonu olarak görenler oldukça fazlaydı. Örneğin Ertuğrul Özkök, yazışları toplantısında *Hürriyet*'in manşetine "2'inci Cumhuriyet'in 1'inci Cumhurbaşkanı" başlığı koyma şakası yaptığını yazmıştı. Ardından bunu kendi köşesinde yorumlayan Mehmet Ali Birand, Özkök'e katıldığını belirterek, bir 30 Ağustos günü aşağıdaki satırları yazdı.²⁰¹

"Eskiden devlete tapınılırdı.

"Kur'an'a önem verilmez, devlet ön planda tutulurdu. Devlete hizmet edilirdi.

"Din konusu adeta bir tabu idi. Dini değerlere daha çok önem verenler farklı görülürdü. Giysileri, takkeleri ve sakallarıyla başka bir Türkiye'nin insanları olarak algılanırlardı.

201 <http://www.hurriyet.com.tr/2-inci-cumhuriyet-in-1-inci-cumhurbaskani-7182550>, 30.08.2007, Hürriyet

“Siyasette tabular vardı.

“Askerimizin de bambaşka bir yeri vardı.

“Bugün, bütün bu alıştıklarımız değişiyor.

“İşte bu açıdan ‘2’inci Cumhuriyet’ diye adlandırılan döneme girildiğinin tüm işaretleri ortada.

“Ertuğrul Özkök’ün saptaması da işte bu açıdan çok kayda değer.”

Mehmet Altan’ın “devlet elitinin parsellediği halk arazi-sine, gerçek halkın binasını kurma girişimi” olarak alkışladığı Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanlığı, Türkiye’nin bugün dünyada en çok gazeteciyi hapseden ülke haline gelmesinde önemli rol oynadı. Altan, Küçükömer’in bu kitapta ele aldığım çarpık siyasi tezini günümüze uyarlayarak, AKP gibi siyasi İslam’ı savunan bir partinin mensuplarını “gerçek halk” olarak nitelendirmiş ve cumhuriyeti kuran kadroları da “elit” diye damgalamıştır. Tüm siyasi değerlendirmelerini bu kriterlere göre yaptığından, sonuçta saraylarda oturup hukuku çiğneyenleri destekler hale geleceğini bile son ana kadar görememiştir.

İkinci Cumhuriyet tartışmalarının AKP ile yeniden alevlendirilmeye çalışıldığı sırada, 1961 Anayasası’nın kuruluşunda da bulunan Anayasa Profesörü Mümtaz Soysal ise, 2007 yılında ANKA’ya şu açıklamayı yapmıştı: “O zamanki Kurucu Meclis’te de gündeme geldi. Üzerinde çalışıldı. Oy birliği ile reddedildi. Birileri ‘İkinci Cumhuriyet başlıyor’ diye tartışmalar başlatmıştı. İkinci, üçüncü cumhuriyet diye numaralandırma olmaz. Anayasa’ya o zamandan beri değiştirilemez maddeler koyulmuştur. Devlet şekli cumhuriyettir. Cumhuriyet tektir. Bunun sonucu olarak yürürlükte olan Anayasada da 1-2-3 ve 4. maddeler değiştirilemez maddelerdir.”

Sivil anayasa tartışmalarının başladığı dönemde CHP Genel Başkan Yardımcısı ve Bursa Milletvekili olan Onur Öymen’e göre de, İkinci Cumhuriyet tartışmaları, Atatürk’ün getirdiği çağdaş dünya görüşünü tahrip etmeye yönelikti.

Cemal Gürsel'in başlattığı tartışmanın o günün şartlarına göre yapıldığını belirten Öymen, *"27 Mayıs şartları ile bugünün şartları arasında fark var. 27 Mayıs İhtilâli'nden sonra Anayasa içerikleri o dönem hukukçular ve aydınlar tarafından hazırlanmıştı. İkinci Cumhuriyet, Atatürk'ün getirdiği çağdaşlaşma anlayışına artık gerek kalmadığı savunulup, yeni bir anlayışın ortaya çıkması amaçlıdır. Bu AKP'ye çok yakın bir düşünce şeklidir. Bu akım AKP anlayışına, dünya görüşüne aykırı değil,"* diyordu.

Aradan geçen yıllar ve bugün geldiğimiz nokta, Mehmet Altan'ın tersine, Mümtaz Soysal ve Onur Öymen'i tümüyle haklı çıkardı. 2017 yılında Atatürk'ün getirdiği çağdaşlaşma anlayışı, eğitimden kültürün her alanına kadar Aydınlanma Devrimi'ni temsil eden tüm kurumlar, gerici saldırıya maruz kalmış durumda.

Liberallerin Özal’a Desteği ve 24 Ocak Kararları

Bugün “liberal sol” diye anılan grubun dinci sağa desteği, elbette ilk kez AKP ile gündeme gelmedi; bu sapma, 1980’lerde tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmıştı. 1960’larda Cumhuriyet devriminin önemini dile getiren Çetin Altan, sosyalizm ile vedalaşıp 20 yıl sonra “En büyük liberal sizsiniz!” diyerek Özal’a övgüler düzüyordu. Yıllar geçtikçe neoliberalizme verdiği desteği o kadar ileri bir aşamaya vardırmıştı ki, 8 Temmuz 2001 tarihli *Sabah* gazetesindeki yazısında açıkça kapitalizmi savundu: “İşçi sınıfı artık ilerici bir sınıf değil. (...) Evrensel değişimin bayrağı bugün önce bilimcilerin elinde. Sonra da, işçi sınıfını tarihe doğru süpürerek, yeni teknolojilerle üretim yapanların elinde. Türkiye’de değişimin bayrağına TÜSİAD sahip çıkmaya uğraşiyor.”²⁰²

Bayrağı babasından devralan Mehmet Altan da, 15 Nisan 2006’da yine *Sabah* gazetesinde, Turgut Özal’ın 13. ölüm yıldönümü için yazdığı yazıda, Türkiye’nin doğum tarihini 1980’den başlatarak şu satırları kaleme almıştı:

“24 Ocak kararlarıyla ‘mertlik’ bozuldu.

“Fiyatların belirlenmesinin piyasaya bırakılması kararlaştırıldı.

“Devlet bürokrasisinin yerini artık piyasada koşuşturanlar alacaktı.

“Devlet etrafında kümelenenler ne rekabete, ne piyasaya, ne de üretime dönüktü.

“Tüm kurallar değişti.

202 <http://arsiv.sabah.com.tr/2001/07/08/y03.html>

“Dünün elitleri bugünü ve gidişatı hiç beğenmiyor. Zarafet kayboldu. Atatürkçülük eskisi gibi değil. Türbanlılar çoğaldı. Hatta kandil gecelerinde camilerden naklen yayınlar izlenme rekoru kırar oldu.

“Memurlar ve geçimini devlet çeşmesinden sağlayanlar fakirleşti.

“Tiyatrolar kan kaybetti. Şiir yok oldu. Klasik müzik buharlaştı.

“Köşklerin yerini apartmanlar almakla kalmadı, her dairenin önünde topuğuna basılmış ayakkabılar topluluğu oluştu.

“Sanki Türkiye yuvarlandı.

“Türkiye yuvarlandı sananlar Türkiye’yi 83 yaşında sanıyor.

“Halbuki 24 Ocak 1980’deki piyasanın inşasını temel alırsanız bugünkü Türkiye henüz 26 yaşında.

“Nüfusun artmadığı, köylülerin Anadolu’ya hapsediği, esnafı aydınların gölgelediği bir Türkiye vardı ama gerçek değildi.

“Turgut Özal o suni vitrini kırdı.”²⁰³

Mehmet Altan, bu yazısında İdris Küçükömer’le aynı yanılgıya düşerek, dinci feodal yapıya övgüde bulunurken, “Laik ve Kemalist modern Türkiye ve onu sırtında taşıyan devlet kökenli orta sınıf” diye nitelediği bürokrasi ve “elit” aydınlar üzerinden Aydınlanma Devrimi’ne ve Cumhuriyete saldırıyordu. Serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırdığı gerekçesiyle Özal dönemine alkış tutarken, aynı düzenin liberalizmi gerici ideoloji ile yakınlaştırp, emekçi kesimleri bir silindir gibi ezmesini görmüyordu.

Oysa Mehmet Altan’ın savunduğu 24 Ocak kararları, Prof. Korkut Boratav’ın ifadesiyle, Türkiye’de liberalleşmenin ilk adımı olarak uygulanmaya başladığında, bu politikalarla fiyat kontrolleri kaldırılıyor; dolayısıyla fiyatlar yükseliyor, bunu ücretler takip edemediğinden emekçiler aleyhine hızlı bir ücret aşınması oluyor.

Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi* adlı kitabında, bu modelin bölüşüm ilişkileri bakımından belirleyici özelliğinin

203 <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/04/15/altan.html>

genel olarak sermaye ile emek, yani geniş anlamda burjuvazi ile emekçi sınıflar arasındaki temel çelişkiyi sistemli olarak emek aleyhinde denetlemeye ve düzenlemeye kalkışması olduğu tespitini yapıyor.²⁰⁴

Gerçek şu ki, 24 Ocak kararları diye anılan IMF reçetesiyle, sosyal devlet tamamen yok edildi; Türkiye sermaye için cennet, emekçiler için cehennem oldu, bu kesim çok ağır bedeller ödedi. Mehmet Altan'ın heyecanla övdüğü dönem budur. 2014 yılında, "Cumhuriyet, başından bu yana devletin hep aynı 'azınlığın', 'diktatörlük yanlısı' Batılı 'şehirlilerin' elindeydi" diye yazan Altan, "Turgut Özal ve ANAP, taşranın 'devletten ve ordudan' bağımsız biçimde zenginleşmesinin yolunu açtı. Tayyip Erdoğan ve AKP ise, Cumhuriyet tarihinde ilk kez devleti ordunun ve 'şehirlilerin' elinden aldı," diyerek, Özal'dan Erdoğan'a bir hat çiziyor ve kendince bu iki dönemin cumhuriyeti demokratikleştirdiğini söylüyor.²⁰⁵ Gerçekte cumhuriyetin demokratikleştirdiğini iddia ettiği bu iki dönem, ülke siyasi tarihinde gerici akımların en çok güçlendiği dönemler oldu.

Liberallerin önde gelen isimlerinden Can Paker ise, Mehmet Altan ile aynı söylemi sürdürerek, 2016'da *Habertürk*'te yayınlanan röportajında, köylülükten orta sınıfa geçişi kapsayan AKP'nin zenginleşmeyi getirirken geleneklerden vazgeçmediğini ve Cumhuriyet döneminde bu geniş kitlenin ezildiğini söylüyor. Paker'e göre, Marksist kökenden gelen liberaller arasındaki ayrışma, "geniş halk kitlelerinin yanında olmak" ve "Beyaz Türkler ile siyasi gücün desteğini almak" noktasında yaşandı ve o aşamada İkinci Cumhuriyetçiler olarak bilinen kesim, birincisini seçip AKP'yi destekledi.²⁰⁶

204 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987

205 <http://t24.com.tr/yazarlar/mehmet-altan/nasil-olacak,9169>

206 <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1179217-liberalim-diyenler-ak-partiyi-destekleyenlerin-yaninda-olmali>

Görüldüğü gibi, Küçükömer'in "Batıcı-laik bürokratlar ve elit kentliler tarafından sömürülen Doğucu-İslamcı taşralılar" argümanı, bütün bu çarpık siyasi görüşün temelini oluştururken, laik Cumhuriyet'e karşı çıkma nedeni oluyor. Ancak sürekli dile getirdikleri bu görüşü, Siyasal İslam'ın ülkemizdeki temsilcisi AKP'ye destek için de kullanmaları ve bu partinin halkın yanında olduğunu savunmaları, kandırılmak değil, olsa olsa bilerek ve isteyerek kanmaktır.

İkinci Cumhuriyetçi Emre Aköz de, CHP'yi "bürokratik elitin sağcı partisi", AKP'yi "ekonomiyi geliştirip muhafazakâr halk kesimlerini modern yaşamla tanıştıran parti" diye överken, yine İdris Küçükömer'in tezlerine başvuruyor ve "Müslüman dayanışması" ifadesi üzerinden demokratikleşmeden dem vuruyordu.

"Günümüzde Küçükömer'in kitap ve makalelerinin editörlüğünü yapan Yücel Yaman, Hocanın bazı saptamalarını şöyle özetliyor:

1) Sol denilen kesim gericidir, çünkü üretim güçlerinin gelişmesini engellerler.

2) Türkiye'nin ilericileri 'İslamcı' halk kitleleridir. Değişmeye ve gelişmeye açık olan onlardır.

3) 1960 Anayasası gerici, antidemokratik bir anayasadır. Milli Güvenlik Kurulu antidemokratik bir oluşumdur.

"Çarpıcı tezler uzayıp gidiyor. Biz burada keselim ve 1969'dan 2007'ye gelelim.

"Artık partilerimizi nitelerken 'sağ' ve 'sol' kavramlarını kullanmak çok zor hale geldi. CHP'ye sol, AKP'ye sağ dememiz sadece alışkanlığından ibaret. 'Gerici' ve 'ilerici' tabirleri de öyle...

"Mesela AKP'nin dört buçuk yıllık iktidarında ekonomi büyüdü. Üretim ve tüketim arttı. Muhafazakâr halk kesimleri modern yaşamla tanıştı; uçağa bindi, otomobil sahibi oldu, blucin pantolon giydi, başını kapayan kadın sayısı azaldı.

“Öte yandan yoksul ve dar gelirli kesimlere belediyeler, dernekler, vakıflar, hayırsever adamları aracılığıyla, ‘Müslüman dayanışması’ adı altında yardımlar yapıldı.”²⁰⁷

İkinci Cumhuriyetçiler’in yıllarca ekonomiyi geliştirdi diye savundukları AKP, kısa sürede kendi elitlerini yaratıp, o büyüttüğü pastayı hak, hukuk gözetmeden sadece kendisi yedi. “Muhafazakâr halk kesimleri blucin pantolon giydi, başını kapayan kadın sayısı azaldı” diyerek AKP’yi neredeyse solcu ilan etmeye kalkan ve İslamcı hegemonya için rıza üretenler, nedense kadınları toplumsal hayata katan, oy ve seçilme hakkını tanıyan 1923 Devrimi’nin yaptıklarını görmüyor. Dernek ve vakıfların ‘Müslüman dayanışması’ adı altında yaptıklarının ne olduğu da günümüzde ortaya çıktı. Tarikat ve cemaatlerin devleti nasıl aralarında bölüştüklerini herkes gördü. Yıllarca “sivil toplum örgütü” diye kayırılan, en yetkili ağzılardan “Ne istediler de vermedik ki!” denilen Fethullah Gülen Cemaati, Türkiye’de 2016 yılında darbe girişiminde bulundu. Devlet kurumlarının tarikatlar arasında bölüşüldüğü, mezhep odaklı çıkar çatışmasının patlak verdiği dönemleri demokratik olarak nitelemenin anlaşılabilir bir yanı yoktur.

–1925’te yarı feodal bir Ortaçağ vergisi olan Aşar Vergisi’ni kaldırarak köylünün vergi yükünü yüzde 40’tan yüzde 10’a düşüren,

–1929 yılında, “Şark menatıkı dahilinde muhtaç zürraa” arazi dağıtılması için yeni bir kanun çıkararak topraksız köylülere toprak sağlanmasının yolunu açan,²⁰⁸

207 http://www.sabah.com.tr/yazarlar/akoz/2007/05/24/toz_dumanda_sav-rulanlar

208 “Şark Menatıkı Dahilinde Muhtaç Zürraa Tevzi Edilecek Araziye Dair Kanun, (1505 sayılı)”, Resmi Gazete, Sayı: 1213, 08.06.1929, Zabıt Ceridesi Cilt: 12), (Buna göre, 1927’de çıkan kanun gereği hazineye intikal etmesi lazım gelen araziden, köylü, aşiret efradı, göçebe ve muhacirlere dağıtılmış olan yerler, dağıtım yapılanların üzerinde bırakılacak; hükümet doğudaki isyan bölgelerinde büyük arazi sahiplerine ait alanları, topraksız köylülere dağıtmak üzere kamulaştırabilecekti. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c012/tbmm03012075ss0234.pdf>

–Aynı yıl Tarım Kredi Kooperatiflerini kuran,

–Tarımı modernleştirmek amacıyla 1933'te Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü kuran cumhuriyet döneminde yapılanları hiçe sayarken, izlediği politikalarla tarımı bitiren AKP'yi övmek de herhalde liberallere özgü bir kanma/kandırma yöntemi!

*AKP döneminde tarımın geldiği noktayı özetlemek için Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Ziraat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi'nin 2015'te yaptığı açıklamaya bakmak yeterli: "AKP hükümetinin küresel güçlerin talepleri doğrultusunda ısrarla sürdürdüğü tarım politikaları sonucunda, sadece son 10 yılda tarım arazilerimiz 27 milyon dekar küçüldü. Çiftçimizin kazanamadığı için artık ekmekten vazgeçtiği tarım arazimiz Avrupa'nın merkezindeki Belçika'nın toplam yüzölçümüne yakın bir büyüklüktedir."*²⁰⁹

209 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ekonomi/273783/AKP_politikasi_tarimi_bitirdi.html

İkinci Cumhuriyetçiler Siyasal İslamcı Çizgiye Neden AKP ile Birlikte Yanaştı?

1980'lerde 12 Eylül beslemesi solculuğun bir yansıması olarak sağa yananlar, Özal çevresinde toplanırken, 2000'lerde bu furya AKP'nin çevresinde toplanarak tarihi zirvesini yaptı. 28 Şubat post-modern darbesi ile anti-Amerikan İslam bitirilince, siyaset sahnesinde Amerika ile işbirliğine yanan İslam yükseldi. Baskın Oran, Murat Belge, Ufuk Uras, Orhan Pamuk, Ahmet Altan gibi 12 Eylül sonrasında popülerleştirilen ve o güne kadar solcu olarak tanınan isimler ise, ilginç bir şekilde, adeta bu dönemde AKP'nin siyasi İslam ideolojisini geniş kitlelere pazarlama görevini üstlenmişti.

Bu noktada sorulması gereken bir soru var. İkinci Cumhuriyetçi grup, Özal'dan sonraki dönemde İslamcı ideolojiye neden daha önce değil de, AKP'nin kurulmasıyla birlikte yakınlaştı? Dönüm noktaları olarak belirledikleri Özal, Menderes ve Recep Tayyip Erdoğan dönemlerinde ortak olan neydi?

Bu üç dönemde de İkinci Cumhuriyetçiler'in savunduğu biçimde "halkın yanında olma" anlamında somut bir veri yok. "Yeter söz milletin!" sloganını kullanan üç liderin partilerinin iktidarında da geniş halk kitlelerinin, emekçilerin yararına bir ekonomik yapı inşa edilmemiş; tersine bu dönemler Türkiye'de halkı hem ekonomik açıdan ezen hem de solu baskıya alıp özgürlükleri sınırlayan dönemler olarak tarihe geçmiştir. Öyleyse İkinci Cumhuriyetçiler'in sürekli sağa yanaşma serüveninin arkasındaki itici güç nedir?

Mehmet Altan, Haziran 2003'te *Dem* gazetesine verdiği röportajda, İkinci Cumhuriyet döneminin başladığını söylerken, AB Uyum Yasaları ile Cumhuriyet'in demokratikleşmesinden söz ediyor.²¹⁰

"Dem: AB çerçevesinde yapılan düzenlemeleri ikinci cumhuriyetin hayat bulması olarak değerlendirebilir miyiz?"

"Mehmet Altan: Tamamen böyle. Bu çok doğru bir tespit. Fakat haizim olanı şudur İkinci Cumhuriyeti Ankara, derin devlet çok düşman ilan etti. Halbuki ikinci cumhuriyetin bugün geldiğimiz noktada, AB sürecinde, bir AB standartlarında demokrat muhalefet olduğu görülüyor. Bu tescil edildi, tespit edildi, ispatlandı. Ankara'daki rejim AB standartlarındaki bir demokrasiyi hain ilan edecek kadar dünyadaki demokrasiden kopuk, içine kapalı bir mezra şeklinde yaşıyordu. İkinci Cumhuriyetin amacı, cumhuriyeti demokratikleştirmektir. Şimdi bunu, Türk toplumun yapamadıklarını AB süreci yapıyor. Bu bir anlamda ikinci cumhuriyet sürecinin de yaşanmaya başlaması anlamı geliyor. Tamamen AB süreci demokratik bir süreçtir. Cumhuriyetin demokratikleştirilmesine yöneliktir. İkinci Cumhuriyetin de amacı budur."

Liberal solcular, altyapı olarak İkinci Cumhuriyetçi şeklinde tanımladıkları AKP'nin Milli Görüş anlayışından farklı bir yapıya sahip olmasının asıl darbeyi vuran etken olduğu görüşüne sahipti. Kemalizm ve Milli Görüş anlayışının içerik olarak farklı olsa da temelde benzer olduğu fikri savunularak, ikisinin de kendine has kalıplarının olduğu; birinin insanların Batıcı çağdaşlaşma kalıbına girmesini, diğerinin de kendi tanımladığı bir İslam yorumuna uymasını istediği söyleniyordu. Bu gruba göre, AKP'nin ise kafasında bir kalıp yoktu; bu parti, kapitalizm mekanizmalarını hızlandırıp insanları dayak atmadan değiştiriyordu.²¹¹

210 <http://www.ikincicumhuriyet.org/index.asp?sayfa=medyada-ikincicumhuriyet&icerik=2269>

211 <http://www.ikincicumhuriyet.org/index.asp?sayfa=medyada-ikincicumhuriyet&icerik=2156>

Bu görüşleri savunanlar, bugün pişmanlıklarını açıklasa da, büyük bir hata yaptıklarını anlamakta oldukça geciktiler. Çünkü AKP'nin kafasında var olan kalıplar, aslında baştan beri belliydi. Üstelik dayak atmadan değiştiriyor diye poh-pohladıkları siyasi İslam, günümüzde tüm muhalifleri dayakla zorla susturuyor, susmayan hapsi boyluyor...

Liberal sol içinde yer alan akademisyen yazarlardan Baskın Oran, yazılarında kısaltıp sadece "K" diye sembolleştirdiği Kemalizm hakkında 25 Nisan 2004 tarihli "Kemalizmin Neresindeyiz?" başlıklı yazısında bakın neler demiş:²¹²

"K., az gelişmiş ülkelerin yaklaşık 1960'larda ortaya koydukları milliyetçilik türünün 30 yıl kadar erken oluşmuş prototipidir (ön-modelidir). Önce Batı'dan bağımsızlığını kazanmıştır, sonra Batılılaşma ('muasır medeniyet') projesine girmiştir, sonra da bu iki aşamanın bir arada olmasının yarattığı derin huzursuzluğu 'En Büyük Türklük!' ve 'Biz Batılıyız!' sloganlarını aynı anda ileri sürerek gidermeye çalışmıştır.

"Burada kilit kavram Batılılaşma'dır. K. bunu yapabilmek için, iç dinamiği son derece tembel olan bir ülkede yukarıdan devrim'e girmiştir. Yani, bir üstyapı kurumu olan hukuk'u değiştirerek ülkenin sosyo-politik-ekonomik yapısını değiştirmeye.

"K bunu başarabilmiş midir ve bugün başarılı mıdır? Bu soruların yanıtı her şeyi ele verebilir. 1.Başarabilmiş midir? Evet! Koskoca bir evet!

"Çünkü bu tembel iç dinamiği harekete geçirmeyi mükemmelen başarmıştır. Aslında komşularımıza bakın bir de bize bakın fazlasıyla yeter ama, bunun iki büyük kanıtı vardır: 1) 1950, yani DP'nin iktidara gelmesi; 2) 2003, yani AKP'nin iktidara gelmesi.

"Birincisinde; tek parti, tek lider, tek ideoloji vb. diye bir sürü monizm üzerine kurulmuş K., iktidarı bir başka partiye kendi eliyle devretmiştir.

212 <http://baskinoran.com/yazilar-2004.php>

“İkincisine gelince, o daha önemli: 1920’lerde K’in oluşturduğu ilk modernleşme dalgasının (tsunamisinin!) ikinci evresini bugün AKP yine yukarıdan devrim biçiminde, AB Uyum Paketleri adıyla sürdürmektedir. Daha önemlidir, çünkü AKP, 1920’ler K’inin üzerinden silindir gibi geçtiği insanların torunları!”

Baskın Oran’ın alıntıladığım bu yazısı, bir tutarsızlığı ortaya koyması açısından da ilginç. Bugün İkinci Cumhuriyetçi gruba sorarsanız, uzun zaman AKP’yi desteklemelerine gerekçe olarak, AB Uyum Yasaları’nı temel nedenler arasında sayıyorlar. Yukarıdan devrim ile gerçekleştirildiği için otoriter, baskıcı buldukları Cumhuriyet dönemi modernleşme dalgasını, AKP “aynı yöntemle”, AB Uyum Yasaları ile devam ettirince başarılı oluyor. Üstelik bunlar 1923’te gerçekleştirilen devrimlerden daha önemli görülerek, Siyasal İslam’ın temsilcisi bir parti destekleniyor. Aslında desteğin özünü ortaya koyan cümle şu: “Daha önemlidir, çünkü AKP, 1920’ler K’inin üzerinden silindir gibi geçtiği insanların torunları!”

Öyleyse hatırlatalım; 1920’lerde Türkiye Cumhuriyeti kurulurken sadece işgalci ülkelere karşı mücadele verilmedi; emperyalistlerle işbirliği yaparak ülkesini gözden çıkaran Saray ve onun destekçisi çıkarıcı şeriatçı gericilerle de mücadele edildi!

İlımlı İslam, Huntington, BOP, Emperyalizm ve AKP

2002’de AKP iktidara geldikten sonra adeta “AKP Yurtdışı Tanıtım Gönüllüsü” gibi açıklamalar yapan isimlerden biri de Orhan Pamuk’tu. 12 Eylül 2007 tarihinde BBC’nin Radyo 3 kanalında yayınlanan “Night Waves” adlı programda İngiliz edebiyatçı Kenan Malik’in konuğu olan Pamuk, Türkiye’de son 10 yılda yaşanan çatışmanın, Türkiye’yi Avrupa Birliği’ne yaklaştırmak isteyen İlımlı İslamcılarla, silahlı kuvvetlere dayanmak isteyen laikler arasında yaşandığını, Türkiye’deki ilımlı siyasi İslamcılarının, demokrasiye laiklerden daha saygılı olduklarını söyledi.

Ne tesadüf ki AKP, ABD’yi yöneten Neo-conların geliştirdiği ve merkezinde İlımlı İslam politikasının yer aldığı Büyük Ortadoğu Projesi’nin bir ürünüydü. Amerikan emperyalizmi açısından bakılacak olursa, yeni muhafazakârlık ekseninde yarattığı stratejik ortak AKP’nin o yıllarda İkinci Cumhuriyetçiler tarafından desteklenmesi hayatiydi. Ancak İlımlı İslam politikası, Türkiye Cumhuriyeti’nin temelini oluşturan laiklik ile çatışma içindeydi.

İlımlı İslam politikasını yönlendiren Samuel Huntington’ın Türkiye hakkında yazdıklarını, Türkiye’nin İslam coğrafyasında lider olması için laiklikten vazgeçmesi gerektiğini nasıl formüle ettiğini, Prof. Dr. Emre Kongar’ın 21.10.2002 tarihinde *Cumhuriyet*’te yayımlanan “Huntington’un Özal ve Atatürk Hakkındaki Düşünceleri” başlıklı makalesinden öğreniyoruz.

Huntington'ın kitabının 178 ve 179. sayfalarında yazdıklarını çevirip aşağıdaki şekliyle aynen paylaşmış Kongar.²¹³

"Türkiye kendini laik bir devlet olarak tanımlamayı sürdürdüğü, İslam liderliği onu reddedecektir.

"Ama Türkiye kendini yeniden tanımlarsa ne olur?

"Bir noktada Türkiye, Batı'dan üyelik rica eden hayal kırıklığı yaratıcı ve aşağılayıcı bir dilenci rolünden vazgeçmeye hazır olacak ve çok daha etkili ve yüceltici olan tarihsel rolüne, İslam aleminin temsilcisi ve batı düşmanı rolüne geri dönecektir. Türkiye'de köktendencilik yükselmektedir; Özal yönetiminde Türkiye kendisini Arap dünyası ile özdeşleştirmek için geniş bir çabaya girişmiştir; Orta Asya'da alçakgönüllü bir rol oynamak için etnik ve dil bağlarını geliştirmiştir; Bosna'daki Müslümanlara destek ve cesaret vermiştir. Türkiye, Balkanlardaki, Orta Doğu'daki Kuzey Afrika'daki ve Orta Asya'daki müslümanlarla sahip olduğu geniş tarihsel bağlar açısından bütün Müslüman ülkeler arasında tek ve biriciktir. Böylece Türkiye gerçekten bir 'Güney Afrika modeli' oluşturabilir: Nasıl Güney Afrika, ırk ayrımcılığını terk ederek kendi uygarlığındaki bir parya devlet konumundan, o uygarlığın lider ülkelğine yükselmişse, Türkiye de kendisine aynı derecede yabancı olan laikliği reddederek bunu gerçekleştirebilir.. Hristiyanlık ve ırk ayrımcılığı olarak Batının iyi ve kötü yanlarını yaşayan Güney Afrika, Afrika kıtasının liderliği için özel bir nitelik kazanmıştır. Laiklik ve demokrasi olarak, Batı'nın kötü ve iyi yanlarını yaşayan Türkiye de aynı biçimde İslam'ın liderliğine hazırdır. Fakat bu liderliği yüklenebilmek için, Atatürk'ün mirasını, Rusya'nın Lenin'in mirasını reddettiğinden daha kapsamlı olarak reddetmelidir. Türkiye'yi bölünmüş bir ülke olmaktan çıkarıp bir çekirdek ülkeye dönüştürmek, aynı zamanda Atatürk'ün kalibresinde, dinsel meşruiyet ile siyasal meşruiyeti birleştirebilecek bir lideri gerektirir."

İki yıl sonra CIA Türkiye masası eski şefi Graham Fuller'ın, eski CIA görevlilerinden Ortadoğu uzmanı ve akademisyen

213 https://www.kongar.org/aydinlanma/2002/335_Huntington'un_Ataturk_Turkiye_ve_Ozal_hakkindaki_gorusleri.php

Henri J. Barkey ile birlikte yazdığı *Turkey's Kurdish Question* adlı kitap çıktı. Fuller, o kitapta, Irak'ın üniter yapısının korunmasının ABD çıkarlarına uygun olmadığını, Türkiye Kürtlere özerklik verirse, Kuzey Irak'taki Kürtlerle bir bütünleşme gerçekleşebileceğini, en kötü şeyin Türkiye'nin Irak'a yakınlaşması olduğunu yazmıştı.

Erdal Atabek, 2009'da *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı bir yazıda, Fuller'ın Türkçeye *Yeni Türkiye Cumhuriyeti* adıyla çevrilen kitabı hakkında şunları söylüyor: *"Türk İslamının Yeniden Yükselişi" bölümünde; 'Kuşkusuz AKP pat diye gökten düşmemiş, Türkiye'de 35 yıllık bir zaman zarfında evrilip gelişmiş, öğrenmiş ve değişmiş bir dizi İslami hareketin içinden büyüyip ortaya çıkmıştır. Ancak AKP, 1970'ten 1997'ye kadar birbiri ardına dört farklı İslamcı partiye -ki zamanla bu partilerin her biri kapatılmıştır- liderlik etmiş olan Necmettin Erbakan'ın daha geleneksel İslamcı etkisinden ilk kurtulan partidir.'*

"Kitabın sonunda da AKP ile Amerika arasında şu analizi yapıyor:

*"İslamcılar Washington hakkında bir hayli karışık duygulara sahiptirler. Bir yandan Washington'la işleri etkili biçimde yürütebiliyor olması, İslamcıların Türk siyasi sahnesindeki kabul edilebilirliğini sembolize etmektedir. Bundan dolayı AKP, siyasi düşmanlarını, özellikle de Kemalistleri ve orduyu kenarda tutabilmek için Washington'la iyi ilişkilere sahip olmak istemektedir. ABD ve AB'nin Türkiye'de demokratikleşme ve liberalleşmeye destek vermesi, Türk siyasetinde İslamcıların konumunu doğrudan sağlamlaştırmaktadır. Aynı zamanda İslamcılar, kesinlikle daha bağımsız bir dış politika peşinde koşmakta ve Türk siyasi yelpazesinin öteki birçok unsurunun böyle bir politikaya büyük destek verdiğini hissetmektedirler. İronik biçimde, Türk siyasi yelpazesinde AKP İslamcılarını Washington'ın politikalarına karşı taktiksel açıdan yukarıda sıralanan öteki grupların çoğundan daha hoşgörülüdürler.' "*²¹⁴

214 <http://odativ.com/ara.php?t=erdal%20atabek%27in%20graham%20fuller%20hakk%C4%B1daki%20yaz%C4%B1s%C4%B1>

Bütün bunlar, AKP'ye verilen bu güçlü dış desteğin nedenlerini de ortaya koyuyor. Neden eski İngiltere Başbakanı Tony Blair, anılarında Erdoğan ve Abdullah Gül'ü en kolay çalıştığı liderler ilan ettiğini, neden Recep Tayyip Erdoğan'ın daha başbakan olmadan Beyaz Saray'da kabul edildiğini, neden Obama'nın Başkan olur olmaz soluğu İstanbul'da aldığını anlamak zor değil.

Buna karşılık "Türkiye'nin stratejik önemi..." diye başlayan cümleler kuranlar olabilir. Ülkemizin dünya coğrafyasında önemli bir konumda bulunduğunu kimse yadsımıyor. Ancak bütün bunları sadece bu bakış açısıyla yorumlamak fazla iyimserlik ve yüzeysellik olur.

Gerçek şu ki, George W. Bush döneminde geliştirilen Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Türkiye'nin "İlımlı İslam" ülkesi olması uygun görülmüştü. Bu projenin eşbaşkanı olduğunu kendisi söyleyen Recep Tayyip Erdoğan da, uzun yıllar Batı'nın, AB'nin ve ABD'nin desteğini aldı.

İkinci Cumhuriyetçiler, Küçükömer'in tezlerinin izinden giderek, Türkiye'yi kuran partiye karşı olmayı "solculuğun temel kriteri" olarak belirlemiş gözüküyor. Ancak bir noktada gözden kaçırdıkları bir gerçek var. Küçükömer'in sağ sol, solu sağ yaparken düştüğü en önemli yanlışlardan birisi onların da yanlıgısı oluyor.

Küçükömer, Türkiye'deki siyasal yelpazeyi tersine çevirirken emperyalizme karşı olma ve aydınlanma ölçütlerini ön plana almıyor. Çünkü bunu yapsa, söz konusu tezi geliştirmesi olanaklı olmazdı. Ancak şu da var ki, Küçükömer'in kimi yazılarına bakıldığında, antiemperyalist yaklaşımı dikkate aldığı da görülüyor. Küçükömer, eserlerinde ülke içi koşullar kadar dış koşulları da göz önünde bulundurmuş. Buna karşın, siyasal tabloyu çok iddialı ve yanlış bir şekilde tersine çevirmesi ise büyük bir tutarsızlık. Günümüzde küreselleşme

dalgasına kendisini kaptıran eski solcu yeni liberaller de, emperyalizm ile aynı söylemi paylaşıyor gözüküyor...

Bütün bunlar AKP, Amerika ve Batı arasında nasıl bir işbirliği yapıldığını, AKP'nin siyaseti ile bu devletlerin Ortadoğu politikalarının nasıl örtüştüğünü ve neden laik Cumhuriyet'in ve Atatürk'ün hedef yapıldığını ortaya koyuyor. Çok açıktır ki, temelinde tam bağımsızlık ve ulusal birlik ilkelerini barındıran laik Türkiye Cumhuriyeti, ABD'nin ve Batı'nın çıkarlarına terstir. Türkiye'nin Ortadoğu'da emperyalist güçlerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde yapılandırılması için Amerikalı siyaset bilimci Samuel Huntington'ın geliştirdiği ılımlı İslam tezi uygulanmıştır, 2002'den beri yaşanan süreç budur.

AKP döneminde "liberal sol" ya da "İkinci Cumhuriyetçi" denilen grupların bir hakaret nitelmesi olarak "laikçi" ve "ulusalçı" ya da "ulusol" ifadelerini benimsemeleri, sürekli laikliğe vurmaları hiç tesadüf değildir.

AKP iktidara geldikten sonra, Atatürkçülüğün demokrasinin önünde bir engelmiş gibi gösterilmeye çalışıldığı, Avrupa Birliği'nin Atatürkçü görüşlere karşı tavrı aldığı bir dönemi yaşadık. Burada ilginç bir paradoks da söz konusu. Türkiye'yi Batı'nın çağdaş uygarlığına yakınlaştıran laik düşünce sistemi, laik Batı ülkeleri tarafından dışlanmıştır. Bu çarpıklığın nedeni, Atatürk'ün Batı emperyalizmine karşı duruşudur ya da Prof. Dr. Suna Kili'nin dediği gibi, Atatürk Devrim Modeli ve Kemalizm küreselleşmenin mantığına, çıkarına karşı olduğu içindir.²¹⁵

Bu durumda, Batı, küreselleşme olgusunu tüm dünyada egemen kılmak adına, Türkiye'de aydınlanmayı başlatan çağdaşlığın kurucusu Atatürkçü görüşe karşı tavrı almıştır. Din ile devlet işlerini ayırıp laikliği ilke olarak anayasaya sokan, bilimi temel kılavuz olarak kabul eden, çağdaş bir demokrasiyi

215 Suna Kili, Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 10. baskı, 2006, s. XVII.

hedefleyen Atatürkçülük, AKP dönemi boyunca İkinci Cumhuriyetçiler'in de yoğun çabasıyla, demokrasi karşıtı bir görüş şeklinde nitelenir oldu. Kavramların bu derece çarpıtıldığı bir ortamda, Avrupa Birliği, İslamcı ideolojiyi savunan, evrensel hukuk ilkelerini çiğnemekte bir sakınca görmeyen, sandıktan çıkan çoğunluğun oyuna dayanarak siyasal otoritesini tartışmasız bir hale getirip muhalefeti ezenleri demokrasi havarisi olarak görmüştür. Kendi ülkelerinde laiklikten ödün veremeyenler, iş Türkiye'ye gelince, bu ilkenin altını oyanları desteklemiştir. 2017 yılında geldiğimiz noktada ise, İlimli İslam projesi çöküp ortaklık sarsılınca, Siyasal İslam'ın ne demek olduğunu onlar da yaşayarak görmüş ve AKP'nin demokrasiyi yok eden politikaları nedeniyle, 16 Nisan 2017 referandumu sonrasında Türkiye ile AB arasındaki müzakereler durma noktasına gelmiştir.

Türkiye gibi halkının büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu bir ülkede laikliğin ne derece yaşamsal olduğu ortadadır. Müslüman coğrafyasında laik bir cumhuriyeti yaşatabilen tek ülke olmuştur Türkiye. Fakat 1990'lardan bu yana yeniden baş gösteren köktendinci oluşumlar ve cemaatler aracılığıyla, ülke çağdaşlık yolundan saptırılmış; İkinci Cumhuriyetçiler ve Avrupa, bu yolda AKP hükümetlerine büyük destek vermiştir. Bu dönemde AKP ile el ele veren Avrupa Birliği'nin sürekli olarak Cumhuriyet Halk Partisi'ni yargılayıcı açıklamalarda bulunması da bunun göstergelerinden biridir. Atatürkçü düşüncenin sembolü konumunda olan CHP, uzun zaman halk nezdinde Avrupa Birliği'ne karşı gibi gösterilmek istenmiştir. Oysa CHP sözcülerinin saltını çizdiği görüş, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olarak diğer ülkelerle eşit haklarla girmesidir. Avrupa değerlerine, modern bir yaşam tarzına, evrensel uygarlık ölçülerine bugüne kadar her zaman sahip çıkan Atatürkçü görüş değil midir? Buradaki mesele, Avrupa

Birliği'nin Türkiye'yi küreselleşme olgusu karşısında emperyalizme boyun eğmeye zorlayan tavrıdır. Birliğin önde gelen yetkilileri, Kemalizm'in emperyalizm karşıtı, ulus devleti savunan ilkelerinden rahatsız olmuştur.

İkinci Cumhuriyetçiler, AKP döneminde, Amerika ve AB ile işbirliği halinde, ulus devletin sonunu getirme girişimlerine bütün güçleriyle destek verdi. Demokrasiyi, özgürlüğü savunduklarını söyleyerek, etnik siyasete destek verdiler; devlet baskısına karşı olduklarını iddia ederken iktidardaki partinin yarattığı korku imparatorluğunu görmezden geldiler; askeri darbelere karşı dururken sivil darbeye ve her türlü hukuksuzluğa göz yumdular. Sonra da kendilerinin tek isteğinin Avrupa standartlarında bir demokrasi olduğuna inanmanızı beklediler. Onlar kendilerini "liberal" olarak adlandırıra dursun, buna inanmayanlar onlara "liberal faşist" diyor. Çünkü hukukun evrensel ilkelerinin çiğnenmesine "demokrasi" adına ses çıkarmayanlar, emperyalizme karşı durmadan solcu olunacağını sanıyordu. AKP dönemi boyunca Avrupa Birliği'ne yaranmak isteyenler, Atatürk'e saldıranın fayda getireceğini düşünüyordu.

Ergenekon ve Balyoz Davalarında İkinci Cumhuriyetçilerin Rolü

12 Temmuz 2007’de Ergenekon ile başlayıp Balyoz ile birlikte 7 Nisan 2015’e kadar süren yaklaşık dokuz yıllık süreçte yaşanan bu iki dava, her alanda yarattığı sonuçları itibarıyla Türkiye’de siyasi tarihin en önemli davaları oldu. Günümüzde Türkiye’nin içine düştüğü kaos ve baskı ortamının yaratılmasında dönüm noktaları olan bu davalarda İkinci Cumhuriyetçi grubun oyradığı rolü, ayrıca ele almak gerekiyor.

Başından beri AKP’ye destek veren İkinci Cumhuriyetçiler, her iki davada da AKP tezlerini destekleyen tarafta oldu. Hatta 15 Kasım 2007’de yayın hayatına başlayan *Taraf* örneğinde olduğu gibi, kumpasın medya ayağında yer aldılar.

Özel mahkemelerde görülen bu davalar, adil yargılamadan yoksundu, hukuk açıkça ihlal ediliyordu ama İkinci Cumhuriyetçiler heyecanla Ergenekon adlı bir örgütün varlığını savunuyordu. Türkiye’de bir cadı avına dönüşen bu süreçte yaşananları, solun önemli bir kesimi tarihsel perspektif içinde göremedi; hatta hukuku katleden bu davaları demokratikleşme olarak değerlendirdi.

Nitekim yazar Orhan Pamuk, 2011 yılında Amerika’da PBS televizyonuna verdiği röportajda, bu davaları ciddiye almadığını belirtip, *“Darbe girişimlerine dair gazetelerde okuduklarımı ikna edici buluyorum ve Türk halkının da buna ikna olduğunu düşünüyorum,”* yorumunu yaparak, halk adına da konuşmuş ve gazetelerdeki dayanaksız iddiaların kendisini ikna ettiğini

söylemişti. Oysa bu davalarla amaçlanan, bürokraside ve orduda kalan son Kemalistleri de etkisizleştirmek ve böylece emperyalizm ile işbirliğinden yana olan İslamcı-muhafazakâr kesimi iş başına getirmektir. Bu nokta, AKP öncesi dönemde İslamcı-muhafazakâr kesime destek vermeyen İkinci Cumhuriyetçilerin, AKP'nin yanında yer almasına da ışık tutuyor. Önceki dönemlerde İslamcılar, emperyalist ülkelere uzak dururken; AKP, emperyalizm ile işbirliğinde hiçbir sakınca görmedi. İkinci Cumhuriyetçiler, baş düşman belledikleri Kemalist kadrolardan Ergenekon ve Balyoz davalarıyla kurtulacaklarını düşünüyordu. Yaklaşık dokuz yıllık dönemde davaların içine Siyasal İslam'a ya da AKP rejimine karşı görülen ilgisiz birçok isim de katılarak, adeta fırsattan istifade tüm muhalifler susturulmak istendi. Ancak liberallerin ve bazı solcuların derin devletle hesaplaşılmasını sağlayacağını umduğu bu iki davanın, bürokrasideki ve orduda kalan son Kemalist kadroların tasfiye edilmesine yönelik bir kumpas olduğu yıllar sonra ortaya çıktı.

Taraf adlı günlük yayının kurucusu ve genel yayın yönetmeni olan Ahmet Altan, gazeteciler Ahmet Şık ve Nedim Şener Ergenekon operasyonu kapsamında tutuklandığında, 7 Mart 2011 tarihli nüshada dönemin ünlü savcısı Zekeriya Öz'ün sözünden esinlenerek "Gazetecilikten Tutuklanmadılar" başlığını manşete çıkarmıştı. "Direk ve Kıymık" başlıklı yazısında, kanserle mücadele eden Prof. Türkan Saylan'ın evinin polislerce basılması hakkında şunları yazmıştı:

"Cüzam konusunda büyük mücadeleler vermiş hasta bir kadının evinin aranması, görüntüsüyle insanı rahatsız ediyordu.

"Böyle bir şey olmasın istiyordunuz.

"Ama özüne baktığınızda, hukuksuz bir iş olmadığını görüyorsunuz.

"Türkan Saylan'ın yönetimindeki kuruluş, çocukları fişliyor, üstelik darbeci kuruluşlarla da ciddi ilişkileri bulunuyor.

“Öyle bir yer ve o yerin yöneticisinin evi aranır.”

Bazı İkinci Cumhuriyetçiler, Ergenekon konusunda Ahmet Altan kadar büyük bir coşkuyla hükümetin yanında yer alınca, sol liberallerin kendi içinde de tartışma çıktı. Murat Belge, Ahmet İnsel, Baskın Oran, Oral Çalışlar, Ferhat Kentel gibi isimler, hükümetin tavrı desteklenmezse ulusalcılarla aynı safa düşüleceği görüşündeyken; Sungur Savran, Ertuğrul Kürkçü, Melih Pekdemir gibi isimler ise, meseleyi ‘derin devlet ile AKP’nin hesaplaşması’ olarak değerlendirip ‘tarafsız’ tavrı koyuyordu.²¹⁶

AKP çizgisine desteği savunan Ahmet İnsel şöyle diyordu: *“AKP’yi Ergenekon soruşturması konusunda daha derine, daha ileriye gitmesi konusunda sıkıştırmak solun asli görevidir. Bunun yerine, ‘bu filler çatışmasıdır ve filler tepişirken ezilenler biz oluruz’ diyen özgüven yoksunu, ürkek zihniyet Türkiye sollarının bir kısmının nasıl siyasal olarak havlu attığını gösteriyor. Bunları ‘ABD ve AB’nin oyunları’ olarak gören safkan antiemperyalistler de insanı sadece hüznülendiriyor. Siyasal aklın bu denli dumura uğraması karşısında artık kızmak, öfkelenmek değil, sadece hüznülenilir.”*²¹⁷

Baskın Oran ise, laik çevrelerin AKP’ye yarar düşüncesiyle derin devleti bitirme fırsatına karşı çıktığını, çünkü onların kafasında önemli olan karşıtlığın darbeci-demokrat karşıtlığı değil “meşhuur ‘laik-dinci’ karşıtlığı” olduğunu yazarak davalar konusunda AKP’ye destekten yana olduğunu ortaya koyuyordu.²¹⁸

“Cemaat’in bavulcusu” olarak bilinen *Taraf* eski muhabiri Mehmet Baransu’ya gelen belge dolu bavul, Balyoz kumpasının başlamasına neden olunca, sol liberallerin tavrı daha da şiddetlendi. Balyoz iddialarına kuşkusuz inandıkları gibi, medyada gördükleri haberleri hiç sorgulamadan köşelerinde kullanıyor, yargısız infazlar yapıyorlardı. *Zaman* gazetesindeki köşesinde konuya

216 <http://www.hurriyet.com.tr/sosyalist-solda-ergenekon-catlagi-9701625>

217 <http://www.radikal.com.tr/radikal2/tanrilarin-savasi-mi-888138/>

218 <http://www.radikal.com.tr/radikal2/susurluktaki-sola-ne-oldu-891846/>

dair çok sayıda yazı yazan Etyen Mahcupyan, 2010’da verdiği bir röportajda, Balyoz planının varlığından emin bir şekilde şunları dile getirmişti: *“Şurası kesin ki; eğer bu plan gerçekleşseydi Türkiye’de çok büyük bir çalkantı oluşacaktı. İstikrarlı bir dönemin olmayacağı ve bir nevi adı konmamış, dürüst olmayan bir savaşın ortaya çıkacağı açıktı bence. Başarılı olduğu takdirde toplumun nasıl davranacağını ve yurt dışında bunun nasıl ele alınacağını bilemiyoruz. Dolayısıyla tam olarak nelerin yaşayacağını söylemek çok zor. Ama bir çatışma, hatta çok yoğun bir çatışma döneminin ortaya çıkacağı kesindi bence.”*²¹⁹

Ergenekon ve Balyoz davalarının gündeme geldiği tarihten itibaren İkinci Cumhuriyetçiler’in yazdıkları yazılara, verdikleri röportajlara baktığımızda, her defasında büyük bir heyecanla “Kemalist devlet ve elit bürokratlarla hesaplaşma” fikrinin işlendiği, bunun o döneme damgasını vuran ana tema olarak her yazıya ve konuşmaya enjekte edildiğini görüyoruz. Yalan belgelere dayanarak kurgulanan kumpasları hiç sorgulamadan savunmaları, iddianamelerdeki hatalar ortaya konulduğunda bunları görmezden gelip yargısız infazları yazılı ve görsel medyada aralıksız sürdürmeleri, demokrasi ve hukuk devletini hedeflediklerini söylemelerine karşın yargılamalardaki hukuksuzluklar konusunda susmaları ve hatta bu hukuksuz yargılamalar için rıza üretmeleri, davaların içine Siyasal İslam’a ya da AKP rejimine karşı görülen ilgisiz birçok isim de katılıp tüm muhalifler susturulmak istenirken sessizce izlemeleri, tarihe kara bir leke olarak geçti.

Medyada yargısız infaz yapanların bir kısmı şimdi kendisi yargılanırken, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Ergenekon ve Balyoz gibi davalarda mağdur olan, aylarca cezaevlerinde yatan ve sonunda beraat eden komutanlara iade-i itibar geldi. Darbe girişiminden sonra gözaltına alınan birçok ismin yerine dava mağduru komutanlar getirilmeye başlandı.

219 http://fikribeyan.net/1555_Etyen-Mahcupyan----TSK-Dindarligi-Tehlike-Goruyor-.html

2010 Anayasa Referandumu: “Yetmez Ama Evet!”

İkinci Cumhuriyetçiler, 2010’daki Anayasa referandumunda yürüttükleri “Yetmez ama evet” kampanyası ile AKP’ye çok büyük bir destek vererek, bugünkü hukuksuz durumun yolunu açtı. Kadına pozitif ayrımcılık, kişisel verilerin korunması, seyahat hürriyeti, memura toplu sözleşme hakkı ve grev yasaklarının kaldırılmasını da içeren ve aslında tamamen göz boyamak için pakete konulan maddelere kanıp asıl tehlikeyi ısrarla görmezden geldiler.

Oylanan maddeler arasında askere sivil mahkeme yolunu açan düzenlemeden Yüksek Askeri Şura (YAŞ) kararlarının yargıya açılmasına, Anayasa Mahkemesi ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun yapısını değiştiren ve AKP’nin rejimi değiştirmek için işine yarayacak son derece kritik olanlar vardı. Bütün bu maddeler için tek bir evet ya da hayır oyu kullanılmasını dayatan AKP’nin, hukuku tamamen iktidarın güdümüne sokacağını ve bunun nasıl bir sivil darbeye yol açacağını anlamak istemedi liberal kesim...

Hukuku siyasi iktidarın güdümüne sokan maddelerin de oylandığı o referandumda “evet” çıkması için yoğun bir kampanya yürüten eski ÖDP Genel Başkanı Ufuk Uras: *“Bir yetmez, iki defa ‘evet’ diyeceğim. ‘Hayır’ demek, solu sol yapan değerleri inkar etmektir,”* diyerek, “hayır” oyu vermeyi düşünen solcu kesimi de suçladı.

Hasan Cemal, 2010 referandumundan üç gün sonra 15.09.2010 tarihinde *Milliyet* gazetesinde yayınlanan yazısında, “sivil dikta” söylemlerine inanmadığını belirtti:

“Ben öteden beri AK Parti iktidarıyla birlikte laikliğin elden gitmekte olduğuna da, bir sivil diktanın gelmekte olduğuna da inanmadım. Erdoğan’ın demokrasi ve hukuk açısından eksileri, demokrasi kültürü dersinden kırık notları elbette var.

“Muhafazakârlığından, milliyetçiliğinden, radikal islamcı geçmişinden ara sıra nükseden ve beni rahatsız eden eğilimleri de eksik olmuyor.

“Bunları yeri geldikçe bu köşede eleştirdim, eleştiriyorum. Ama bu eleştirilerden yola çıkarak Erdoğan’ı, Türkiye’de ‘korku imparatorluğu yaratmak’la suçlamaya kalkışmaa.m.

“Böyle bir tutumun gerçeği yansıtmadığını, propaganda olarak fazlasıyla abartılı olduğunu ve geri tepebileceğini belirttim. Nitekim 12 Eylül’de geri tepti de...”²²⁰

2010’da bunları yazan Hasan Cemal, 2016’da T24’te çıkan yazısına “Türkiye bir despot düzeni ile karşı karşıya...” başlığını attı! Sonuç olarak, yıllarca yaklaşan tehlikeyi anlatanlarla alay eden, “döpiyesli laikçi teyzeler”, “endişeli modenler”, “komplocu elitler” gibi tanımlamalarla cumhuriyetçi kesimle dalga geçenler, tehlike çanlarını ancak kulaklarımız patlayınca duydu.²²¹ Laiklerin en başından beri söylediği, bu sivil diktanın gelmekte olduğuydu ve liberaller uyarılara karşın her türlü belirtiyi “eksik”, “kırık not” diye basitleştirip görmezden geldi.

2010 referandumunda “Evet” kazanmasa, Türkiye’de adalet mekanizmaları bugünkü gibi tıkanmaz, rejim bu kadar kolay değiştirilemezdi. 2010 referandumunda yargı, Yargıtay ve HSYK, Gülen Cemaati’ne teslim edilmeseydi, Balyoz ve

220 <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/hasan-cemal/-bizi-ne-zaman-denize-dokecekler-----1289196/>

221 <http://t24.com.tr/yazarlar/hasan-cemal/turkiye-bir-despot-duzeni-ile-karsi-karsiya,14001>

Ergenekon olmazdı. Balyoz ve Ergenekon davalarındaki kumpaslarla görevinden edilen askerlerin yerine Cemaatçiler gelmese, 15 Temmuz 2016'da FETÖ darbe girişimi yaşanamazdı.

Konuyu aydınlatması bakımından bu noktada Ali Sirmen'in 3 Haziran 2017 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan köşe yazısından alıntıladığım bölümü dikkatle okumak gerektiğini düşünüyorum.

"Evet, Ümit Aslanbay, daha sonra 27 Mayıs ve onun kuşağına yer verdiği sunuş yazısında AKP iktidarının, Türkiye'yi vardırıldığı noktada, uzun zaman kimilerini peşinden sürüklemiş olan İdris Küçükömer modelinin iflasının artık tartışma götürmez olduğunun altını çiziyor.

"Aslanbay'ın katıldığı bu saptamasına AKP'nin 15. yılını doldurmasına az kalmış iktidarının bize kanıtlamış olduğu bir hususu daha ekleyebiliriz: Cumhuriyetçi ve laik değerlerden yoksun olan ve geçici iktidarı süresince de ona yabancı kalmayı hep sürdürdüğünden, klasik demokrasilerin merkez sağından değişik bir yapıya sahip olan Türk merkez sağı ancak dinciliğin koridoru işlevini görmüş bulunmaktadır.

"Ve ne yazıktır ki, bu yolda güdük ve en sonunda güdülmüş olduğu sabit merkez sağ tek başına yürümemiş, İdris Hoca'dan etkilenecek 'liberal sol' ile kol kola ilerlemiştir.

"Geçenlerde benim de katılmamı, imayı aşan bir ifade ile eleştirmekten çekinmediği bir imza kampanyası vesilesiyle, İstanbul Barosu Başkanı, değerli savunman eski TİP'li aziz dostum Av. Turgut Kazan, 'liberal sol'un bugün vasıl olunan sonuçtaki önemli payını vurgularken, 'eğer onların 'yetmez ama evet'çi katkıları olmasaydı, 12 Eylül 2010 anayasa değişikliği gerçekleşemeyecekti' diyordu.

"Katıldığım bu görüşün ne kadar yaşamsal bir noktaya parmak bastığını belirtmek için, 'Reis Yönetimi'ne giden yoldaki en önemli aşamanın 12 Eylül 2010 referandumu olduğunu da anımsatmak isterim.

“Belki de baskının, biat edenler dışında, ayırım yapmadan herkesi ezdiği şu sıralarda, yukarıdaki tartışmaların zamanının geçmiş olduğu söylenebilir.

“Ama gerçekten öyle olması için, yaşananların bize gösterdiği gerçeklerin artık açıklıkla kabulü mutlaka yerine getirilmesi gereken bir önşart değil midir?”²²²

İkinci Cumhuriyetçilerin son 15 yılda üstlendiği rol, özgürlük beklentileriyle Siyasal İslam’a kanmak olmuştur. Bu tartışmayı gerektirmeyecek kadar net bir durum. Ne yazık ki “özgürlük beklentileriyle Siyasal İslam’a kanmak”, ancak duyana acıklı bir kahkaha attıracak nitelikte bir oksimoron olabilir. AKP’ye destek veren liberaller, “kandırıldık” dese de, ben özellikle “kandıklarını” söylüyorum. Çünkü ortada bu kadar açık bir durum varken birine inanıyorsanız, bu, ancak sizin o kişiye kanmak istemeniz ile söz konusu olur. Bundan sonraki kısımda liberallerin “kandırıldık” bahanesine ayrıca değineceğim.

222 http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/753481/Artik_gercegi_kabul_zamani.html

Yol ayrımı ne zaman ve niye başladı? İkinci Cumhuriyetçiler'in Siyasal İslam ile uzun dansı ne zaman ve niye sona erdi?

AKP'nin Kürt meselesinde izlediği politika, liberallerin önemli bir kısmının bu partiye destek vermesinin temel nedenlerinden biriydi. Çözüm Süreci ile birlikte zirveye varan bu destek, KCK Soruşturması kapsamındaki gözaltılar, Prof. Büşra Ersanlı ve Ragıp Zarakolu gibi tanınmış isimlerin 'terör örgütü destekçiliği' suçlamasıyla tutuklanması ile birlikte ağır darbe aldı ve o güne kadar Kürt meselesi nedeniyle birbirine destek veren AKP ile liberalleri yol ayrımına getirdi.

Hüseyin Gülerce, 2 Kasım 2011 tarihli *Zaman*'da yazdığı yazıda, *"Fikir ve ifade hürriyetine evet. Ama ırkçılığı esas alan ve sadece şiddetten medet uman, masum insanları hedef alan teröre hayır. KCK davasına insafla bir daha bakılmalıdır,"* diyerek liberalere KCK soruşturmasına destek vermiyorsanız yollar ayrılr mesajı vermişti.²²³

Tarafın bu konuda aldığı tavrı göstermesi ve Çözüm Süreci'nin bitmesiyle İkinci Cumhuriyetçiler'in AKP'ye verdiği desteğin sona erdiğini ortaya koyması bakımından Ahmet Altan'ın yazıları iyi bir gösterge. 21.10. 2009 tarihli yazısında *"Başbakan Erdoğan, Türkiye'yi de aşan çok geniş bir vizyonun sahibi... (...) Şu anda Türkiye'de Erdoğan'ın çapında bir politikacı yok. Buna, Erdoğan'a en çok kızanların bile 'hayır' diyebileceğini sanmıyorum. Erdoğan'ın 'kalibresine' sahip kim var bu ülkede? Onun cesaretine ve vizyonuna sahip kim var? Kimse yok."* diyerek

223 <http://www.duzceyerelhaber.com/Huseyin-GULERCE/4436-KCK-liberaller-ve-yol-ayrimi>

övgüler yağdıran Ahmet Altan, 14.09.2011 tarihinde köşesinde “Erdoğan’ı şimdi destekleyin” başlıklı bir yazı yazarak desteğini sürdürdü.

Ahmet Altan, internete düşen PKK-MİT görüşmesinin ses kaydını değerlendirdiği yazısında, *“Başkasını bilmem ama ben Erdoğan’ın bu müthiş girişimini, olağanüstü cesur liderliğini, vizyonunu hayranlıkla selamlayıp bütün gücümle destekliyorum,”* derken, Çözüm Süreci sona erdikten sonra 2016’da P24 sitesinde çıkan yazısında tam tersini söyledi: *“Erdoğan ülkenin lideri değildir. O, bir süreliğine, halkın bir kesiminin oylarıyla cumhurbaşkanı seçilmiş bir siyasetçidir. Daha fazla bir şey değildir. Üstelik de bugün dış politikadaki öngörülerini tümüyle yanlış çıkmış, ekonomiyi kayalara çarptırmış, bir vizyonu bulunmayan, siyasetini sadece başkanlık zırhı arkasında kendini ‘tek adam’ seçtirmek üzerine kurmuş bir siyasetçidir.”*

Daha sonra AKP ile liberaller arasında Gezi Direnişi ile başlayan ayrışma, 17-25 Aralık 2013’teki yolsuzluk ve rüşvet operasyonlarıyla derinleşti. Hükümet, o zamanlar İstanbul Cumhuriyet Başsavcısı Vekili olan Zekeriya Öz’ün koordine ettiği bu operasyonları, Gülen Cemaati’nin yürüttüğünü söylüyordu. Bu aşamada liberal grupta bir kırılma daha yaşandı. Medyadaki liberal kalemler birer birer köşelerini kaybedince, “Kandırıldık!” feryadına başladılar. Liberallerin bir kısmı Gezi olaylarını da başından beri tertip olarak görürken, bir kısmı kendiliğinden başlayıp sonrasında nitelik değiştirdiği görüşündeydi.

Ancak bunlara karşın, bazıları da AKP ile liberallerin yolunun ayrılamayacağı konusunda ısrarlıydı. Bunlardan birisi de *Sabah* gazetesi başyazarı Mehmet Barlas’tı. Liberallerin rahatsızlığı daha görünür olmaya başlayınca, 31.01.2012’de köşesinde “Liberal düşünce ile AK Parti’nin yolları ayrılmaz ki...” başlıklı bir yazı yayınladı. Barlas, bu yazısında, liberal

dünya görüşünü, sadece bu “mutsuz liberallerin” temsil edemeyeceğini vurgulayıp, AKP ile yola devam mesajı veriyordu.²²⁴ Barlas’ın o yazıda, “Bireyin devlet karşısında eşit kılındığı, hukukun üstün olduğu, temel hak ve özgürlüklerin kutsandığı, her alanda haklı rekabetin egemen olduğu bir düzen, Türkiye’nin yeni ‘Kızıl Elma’sıdır,” diyerek 15 yıldır destek verdiği AKP dönemi, sonunda tek kişinin otoritesinin her şeyin üzerinde olduğu, hukukun çiğnendiği, en temel hak ve özgürlüklerin dahi bulunmadığı tam bir baskı dönemine dönüştü.

Bugün gelinen noktada liberallere 2010’daki “Yetmez ama evet” tavrını hatırlatınca kimisi, bunun cumhuriyetçilerde bir takıntı olduğunu söyleyerek sorumluluğu reddediyor. Ama onların sorumluluğu kabul etmemesi, iktidarın yargıya el koyduğu 12 Eylül 2010 referandumunun, başkanlığa tartışmalı ve haksız bir şekilde onay çıkaran 16 Nisan 2017 referandumunun öncülü olduğu gerçeğini değiştirmiyor.

224 <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/barlas/2012/01/31/liberal-dusunce-ile-ak-partinin-yollari-ayrilamaz-ki>

“Kandırıldık!”

AKP ile yol ayrımına gelen liberaller, ne zaman ki medyadaki köşelerini kaybetti, o zaman AKP aleyhine açıkça konuşur hale geldiler. Liberaller ile işi biten AKP’nin bu grubu hedef almasıyla da, gazete köşelerinde 2014’ten itibaren “kullanışlı aptal” tartışması başladı. *Taraf*’ın eski yazar ve yöneticilerinden biri olan Yıldırım Oğur, 17 Ocak 2014 tarihli *Türkiye* gazetesinde, “*Nasıl Kafes’lendik?*” başlıklı bir yazı yazarak, *Taraf*’ta duyurduğu Kafes Eylem Planı ile ilgili çelişkileri ele aldı.²²⁵ Oğur’un “19 Ocak’ın yıl dönümünde herhalde yapılacak en iyi iş, tüm bu cinayetlerin karartılmasına hizmet ederken bazı askerlerin hayatını karartan bu planlara zamanında inanmış insanlar olarak kullanışlı aptallığımızı kabul etmektir,” şeklindeki ifadesinden sonra, 29.01.2014’te Fehmi Kuru’dan şu yanıt geldi: “*Taraf*’ı çıkartanlar, kendilerini kimin aldattığını, bütün süreci başından sonuna açıklayarak, kamuoyunu aydınlatsalar iyi olacak...”

Ancak bu tartışma, FETÖ tarafından kandırıldığını düşünenler tarafından başlatılmıştı. Bir de AKP tarafından kandırıldığını düşünenler vardı. Mesela gerek Ergenekon ve Balyoz davaları sürecinde gerekse 2010 referandumunda “Yetmez ama evet” diyerek AKP’ye destek veren Oya Baydar’ın Siyasal İslam’ın demokrasiyle bağdaşmadığını anlaması için Türkiye’de laikliğin rafa kaldırılıp dinci otoriterliğin zaferini ilan etmesi gerekiyormuş. 2016’da Cemaat’in gazetesi *Yarına*

225 <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/yildirim-ogur/577789.aspx>

Bakış'a konuşan Oya Baydar, "Bir özeleştiri yapmam gerekiyorsa, ki gerekiyor; demokrasiyi ilerletebilecek o maddelere evet dediğim için değil, AKP'nin gerçek yüzünü ve özünü doğru değerlendirmemiş, özellikle Erdoğan faktörünü hesaba katmamış olduğum içindir bu. Şimdi, Müslüman demokrat olunabileceğini ama Siyasal İslam'ın özü itibarıyla demokrasiyle, özgür sivil toplumla bağdaşmadığını düşünüyorum," dedi... Yani o da bir anlamda "biz demokrasi için evet dedik, Erdoğan değişti," diyenlerdendi.

Laiklik, aydınlanma ve cumhuriyet kazanımlarının yaşamsal öneminden söz edenlere yıllarca "faşist, statükocu, komplocu, endişeli modern, darbeci" diye saldıran liberaller, 2014'ten itibaren sanki sözleşmiş gibi arka arkaya "kandırıldık!" diye beyanat veriyordu.

2011'de Hopa'da HES karşıtı gösteri sırasında polisin sıkıdığı biber gazı yüzünden yaşamını yitiren emekli öğretmen Metin Lokumcu için "çevresi Ergenekoncuydu" diyen Murat Belge, Lokumcu'nun ölümünü "birilerinin AKP'ye oy kaybettirmeye çalışmasına" bağlamıştı. AKP'nin Akil İnsanları arasında da yer alan Belge, 25 Ekim 2015'te *Bugün* gazetesinde yayınlanan röportajda, "Daha önce bizim desteklediğimiz, doğru işler yapan adam uydurma bir Tayyip Erdoğan'mış! Biz aklımızı falan kullanmıyorduk," dedi. 2010 referandumu hakkında ise, "kandırılmış hissettiğini" söyledi ve kendisinin de içerisinde yer aldığı Akil İnsanlar Heyeti'ni "konu mankeni" olarak tanımladı.

Ama "kandırılmış olmayı" içine sindirememiş olacak ki, 7.11.2015'te *Taraf*'taki köşesinde "Kandırılmak" başlıklı bir yazı yazdı. "Ortada bir 'kanma/kandırılma' durumundan çok Tayyip Erdoğan komutasında AKP'nin aniden ve çarpıcı bir biçimde yön değiştirmesi olgusu" bulunduğunu belirterek, 2002'den beri kanmayan katı Kemalistlerin tavrıyla siyaset yapmanın olanaklı olmadığını yazdı. Yani yine hiç kanmayanlar suçlu, sivil diktaya gidişe destek verenler iyi niyetli demokratlardı!

İnsanın sorası geliyor, akıllarını kullanmayan konu mankeni olmayı neden kabul ettiler?

“Konu mankeni” olmayı kabul eden yetmez ama evetçi liberallerden Nuray Mert ise, hem kandırıldığını itiraf etti hem de 01.09.2014 tarihinde haber portalı *Diken*’de yayınlanan *“Evet kandırıldık, ama iyi ki kandık!”* başlıklı yazısında yine Kemalistleri şu sözlerle suçladı: *“Hepimiz AKP’ye ‘İslamcı’ demekte uzunca bir süre tereddüt ettik. Belki de o nedenle ‘İslamcılık’ üzerine yeniden tartışmaya başlamak zaman aldı. AKP’yi ‘muhafazakâr demokrat’ ve daha sonra sadece muhafazakârların partisi diye tanımlıyorduk. Çünkü kendileri partilerini ve siyasetlerini böyle tanımlıyorlardı. Hatta ‘İslamcı’ tanımından özellikle kaçınıyorlardı. Peki, kandırıldık mı? ‘Evet ve hayır’, daha doğrusu ‘hayır ve evet,’*

‘Hayır’, çünkü, içinde benim de olduğum farklı bakış açılarına sahip birçok demokrat, Kemalistlerin bizi zorladığı ‘niyet okuması’nı reddettik. Bu, sonuna kadar doğru bir yaklaşımdı. Unutmayalım, niyet okuma, otoriter bir siyaset yaklaşımının ifadesidir...”

Mert, bununla da yetinmedi ve AKP’nin demokrasi getireceğine inanmanın aslında ahlâki bir duruş olduğunda ısrar ederek, “kandırılmak kandırmaktan iyidir” diye kendine bir tür avuntu çıkardı: *“Günün sonunda, İslamcılarla Kemalistler kışırırken, demokrasi mücadelesi verdiğini sananlar, düpedüz ‘faydalı salaklar’ durumuna düştü. Ama bu da, yukarıda zikrettiğim Birikim yazarının yaptığı gibi, üzerinde tepinilecek bir şey değil. Kemalistlere, onların otoriter yaklaşımlarına, siyasetlerine karşı durmakla haklı ve ahlaki bir tavır sergilendi. (...) Evet, belli ki kandırıldık, ama iyi ki kandık! Kemalistler gibi darbeciliğe akıl yatırmayı, otoriterliğe savrulmayı reddettik.”*²²⁶

“Otoriterliğe savrulmayı reddedip” bugünkü otoriter düzene yol vermek, kuşkusuz siyasi tarihimizin en acıklı ironilerinden biri olarak anılacak. Fakat liberaller bunca yaşanandan

226 <http://www.diken.com.tr/evet-kandirildik-ama-iyi-ki-kandik/>

sonra bile hâlâ bu ülkeye yaptıklarının yanlış olduğunu dü-rüstçe kabul edemiyor; “AKP değişti, biz safça inandık” anla-mında sözler etmeyi bir çıkar yol olarak görüyorlar.

Nuray Mert, bunu *Cumhuriyet*’te 08.05.2017 tarihinde ya-yınlanan “İslamcılık, çirkin itiraf” başlıklı yazısında tekrarlar-ken yine “zihin okuması yapmadık” bahanesine sığındı: “AK Parti kurulduğunda, biz ‘İslamcı’ değiliz, ‘muhafazakâr demokratiz’ dediler. Buna karşı, ‘laik kesim’, ‘takıyye yapıyorlar’ dedi, ‘adamlar/ kadınlar kendilerini nasıl tanımlıyorlarsa esas olan odur, beyan esas-tır, zihin okuması yapmayın’ dedik. (...) Ama, şimdi kalkmışlar ‘Biz aslında başından beri İslamcıydık, birbirimizi biliyorduk, şartlar müsait olmadığı için düşündüklerimizi açıkça söylemedik’ diyorlar.”

Demek ki laik kesim haklıymış; demek ki dinciden demok-rat olmazmış! Ama siyaset bilimci Nuray Mert’in bunu öğren-mesi için aldığı eğitim ve dünyada bugüne kadar yaşananlar yetmemiş; bizzat kendi ülkesinde Siyasal İslam’ın iktidarını deneyimlemesi gerekmiş...

Ancak “kandırıldık” söyleminin gerçeği yansıtmadığını yine kendi yazılarında bulmak olanaklı. Nuray Mert, 2 Mart 2013’te *Birgün* gazetesinde yayınlanan “28 Şubat Muhasebesi” başlıkla yazısında, AKP’nin iktidara gelişinden yine “demok-ratik dönüşüm” olarak söz ediyor: “Ben, 28 Şubat post-modern darbesinden sadece beş yıl sonra, 2002 seçimlerinde AKP’nin iktida-ra gelmesini, Türkiye’nin demokratikleşmesi yönünde, esaslı bir dö-nüşüm sürecinin miladı olarak görüyorum. Bu açıdan baktığımızda, 28 Şubat 1997’den 2008’e AKP’yi kapatma davasına kadar geçen süre, laikçi otoriter siyasetin son çırpınış süreci olarak görülebilir.”²²⁷ 2013 yılında bile hâlâ Siyasal İslam’ın AKP ile iktidara gelişini olumlayan kendisidir! Ülkede demokrasiyi tamamen bitiren

227 Nuray Mert’in bu yazısı, *Birgün*’ün sitesinden kaldırılmış. Ben Facebook’ta yazılarının paylaşıldığı sayfada buldum. <https://tr-tr.facebook.com/Nuray-MERTsayfasi/photos/a.391275474262844.88810.304774226246303/490528624337528/>

bir partinin iktidara gelişini “esaslı bir demokratik dönüşümün miladı” diye nitelemek tek kelime ile aymazlıktır.

Belki liberaller, “AKP değişti” söylemini ne kadar tekrarlarsak inanmaları o kadar kolay olur diye düşündüler ya da “biz aslında destek vermekte haklıydık” demenin bir başka yolu bu. Sanki AKP, onların destek verdiği yıllarda demokrasi ile bağdaşmayan hiçbir tavır ya da söylem kullanmamış gibi AKP’nin ilk 10 yılını aklamaya çalışıyorlar.

2000’li yılların başında Başbakan olan Erdoğan, Musa Kart’a *Penguen’e*, *Leman’a* karikatürleri nedeniyle dava açtı, gazeteciler hakkında en çok dava açan siyasetçi oldu. 2010’da sivil toplum örgütlerinin kadın temsilcileriyle yaptığı toplantıda “*Ben kadın erkek eşitliğine inanmıyorum,*” dedi. 2011’de Artvin’in Hopa ilçesinde hayatını kaybeden Metin Lokumcu’nun ölümünü protesto etmek için tank üzerine çıkan ve polis müdahalesi sonucu kalçası kırılan Halkevleri Merkez Yürütme Kurulu üyesi Dilşat Aktaş’tan “*O kadın, kız mıdır kadın mıdır?*” diye söz etti. 1997’de Amerika’da “*Demokrasi amaç değil, araçtır*” diyen, bunu 1999’da ve 2011’de tekrarlayan Erdoğan’ı yıllarca “demokrasi kahramanı” gibi yansıtan liberaller nasıl olmuştu da onun değiştiğine inanmıştı?

Burada yaptığım tüm alıntılarının da kanıtladığı gibi, değişen kendileriydi; bağıra bağıra gelen bir tehlikeyi görmede ısrar eden ve ortama göre pozisyon alan kendileriydi. AKP’nin zaman zaman liberal solcuların gönlünü çalacak söylemleri olduysa da, bunların nedeni Siyasal İslam’ın kullandığı takıyye yöntemi idi. Ama çoğu eski solcunun laiklik temelinde Atatürk devrimleri ile kurulan Cumhuriyet’e bakış açıları öylesine önyargılıydı ki, ona karşı söylemleri olan bir partiye -İslamcı bile olsa- payanda olmaktan çekinmediler. İşin özünde iki kesimin ortak noktası buydu.

Ne acıdır ki, “Kandırılanlar”ın 2016’dan beri yaptıkları açıklamalar ibretlik denilen türdendi. Ahmet Altan, 2.09.2012

tarihinde *Taraf*'ta yayımlanan "Hepsi Atatürkçü" başlıklı makalesinde "Hâlâ bir derterli olduğunda Anıtkabir'e koşan, o derdi kendileri çözmeye çalışmayıp, çözümünü Atatürk'ten bekleyen yığınlar yaşıyor bu ülkede. Bunun nasıl bir yenilmişlik duygusu, nasıl bir zavallılık olduğunu bile algılayamıyorlar," diye yazarak, Mustafa Kemal Atatürk'e ve onun kurduğu Cumhuriyet'e karşı nefretini çok ağır sözlerle adeta kusmuştu. Dört yıl sonra, 2016'da CHP Genel Başkan Yardımcısı ve CHP Cezaevleri İnceleme Komisyonu Sözcüsü Veli Ağbaba ve Muğla milletvekili Nurettin Demir, kendisini Silivri Cezaevi'nde ziyaret ettiğinde, "Bunları görünce Atatürk'ü tutuyor noktasına geldim. Kendine rakip olarak Atatürk'ü görüyor, onun resimlerini indiriyor. Bugün Atatürk'ü arar hale geldik," dedi. Gerçi "Atatürk'ü arar noktasına gelmek" de yine bir olumsuzluk barındırıyor ama dört yıl önce yazdıklarını düşününce epeyce garip bir durum...

Kendisi hiç "kandırıldım" ifadesini kullanmasa da yıllar içinde verdiği röportajlara bakarak Orhan Pamuk'un da onlar arasında olduğunu söylemek olanaklı. Her fırsatta laikleri karalayıp ülkeyi zenginleştirdiğini savunduğu AKP'yi öven Pamuk, sonunda 2016'da "laikler için korkuyorum" dedi... Pamuk'un yıllar içinde izlediği rotayı göstermesi açısından aşağıda bazı röportajlarından alıntılar yapacağım.

2009- PBS televizyonundaki Charlie Rose röportajından: "Laikler Türkiye din devletine dönüşüyor bahanesini kullanıyor. Maalesef, Türk bürokrasisi ve ordudaki bazı kesimler, sahip oldukları ayrıcalıklarını kaybetmek istemiyor. Bu kesimler, AB ile müzakerelerden memnun değil. Laiklerin birçoğu iyi insan ama demokrasiye, halkın oylarına ve insan haklarına çok saygıları yok."

2011- PBS televizyonunda yayınlanan röportajından: "Laikliğin korunması konusunda kaygılar var, ama bence ülke daha dindar bir hale gelmiyor. Bundan 10-20 yıl önce sokakta içki içen insanlar göremezdiniz."

2012- İspanyol *El Pais* gazetesinde yayınlanan röportajından: *“Türkiye’de askerin gücü azaldı. Uzun yıllar laikliği korumak için askeri destekleyen milliyetçi burjuvazi bundan kaygı duyuyor. Anadolu’dan gelen, daha muhafazakâr ve dini yönü ağırlıklı olan, AKP’yi destekleyen yeni bir burjuvazi var. Bu İstanbul burjuvazisinin biraz rahatsız hissetmesine neden oluyor. Ama unutulmamalıdır ki son 10 yılda mevcut iktidarla Türkiye çok daha zengin ve başarılı oldu. İstanbul ve onun burjuvazisi de öyle. Bu burjuvazi yıllar boyunca zenginliğini meşrulaştırmak için Batılılığını kullandı ve bu yeni durum onarı biraz sinirlendiriyor.”*

Mayıs 2016- Hollanda’da yayınlanan Nieuwsuur adlı TV programından: *“Kendim için korkmuyorum, ülkem için korkuyorum. Arkadaşlarım için korkuyorum, laik, kültürlü Avrupa yanlısı Türkler için korkuyorum. Son yıllarda İslamcı hükümetimiz liberal yüzünü kaybediyor”* Giderek otoriter ve baskıcı hale geliyor, gazetecileri hapse atıp, gazeteleri yasaklıyor.”

Bütün bu itiraflar ve pişmanlıkların da gösterdiği gibi, liberallerin, “özünde 1923 Cumhuriyeti’nin evrensel bir içerikle demokratikleşmesini ve hukuk devleti ilkeleri ile bezenmesini hedef alan bir siyasal proje” diye tanımladıkları İkinci Cumhuriyet’in tartışmasız bir biçimde yanlış olduğu kanıtlandı. Demokratikleşme ve hukuk devleti ilkelerinin benimsenmesi adına desteklediklerini söyledikleri Siyasal İslam, ülkeyi bir açık hava hapishanesine çevirirken; adaletten, hukuk devletinden eser kalmadı. Liberal sol denilen grubun, Siyasal İslamcı ideolojinin bir ülkeye özgürlük getirebileceğine inanmış olması ise, gerçekten hiç inandırıcı değil. Belli ki 80’lerde Özal’la başlayan yakınlaşma, 2000’lerde AKP ile laik cumhuriyet antipatisi, Kürt ve din meselelerine benzer yaklaşımlarında bir yakınlık ve bazıları için bir çıkar birliği olarak devam etti.

Murat Belge, 2008’de Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından İdris Küçükömer anısına yayımlanan kitap için yazdığı yazıda,

“Türkiye’nin yarınki sosyalistleri, bugün dinine inanan insanlardır,” diyerek AKP ile birlikte yaşanan değişime şu sözlerle alkış tutmuştu: *“2010’a gelirken Türkiye artık eni konu bir topluma benzemeye başladı. O ‘ilerici çizgi’nin kışlası değil. Bu durum, bu gelişme, o çizgiyi tedirgin ediyor, çünkü sonunun yaklaştığını anlıyor.”*

Tırnak işareti içine aldığı *“ilerici çizgi”* ile kastettiği, elbette yine cumhuriyeti kuran laik askeri ve sivil bürokrasi; ama Belge’ye göre aynı kadroların cumhuriyeti kurarak aydınlanmayı Türkiye’ye getirmesi, ilerici görülmeleri için bir neden değildir. Prof. Dr. Korkut Boratav’ın altını çizdiği gibi, *“Aydınlanmacı olmadan sosyalist olunamaz. Çünkü sosyalizm, aydınlanmanın üçüncü ayağıdır ve Türkiye’de aydınlanmacılığı Kemalist devrim temsil eder.”* Prof. Boratav, şu açıklamasıyla dini bağnazlık ile Müslümanlık arasındaki farkı da ortaya koyuyor: *“Ortaçağ devletinin vesayetinin reddi, Türkiye’de Osmanlı düzene karşı ödünsüz bir meydan okuma anlamına gelir. Saltanatın ilgası, Cumhuriyet ve hukuk devrimi budur. Dinî vesayetinin reddi de hilafetin ilgası, laiklik ve bilimsel eğitim öğelerinden oluşur. Sosyalizm, Türkiye’de de bu devrimci dönüşümleri özümseyen ve aşmayı hedefleyen bir hareket olarak görülmelidir. Kemalist devrimler, Türkiye’nin Müslüman halkı tarafından benimsenmiştir. Dolayısıyla sosyalizm de Müslümanlık ile bağdaşır. Buna karşılık dinî bağnazlığı Osmanlı özlemleriyle bütünleştiren İslamcılık, sosyalizmle bağdaşmaz. ‘İslamcı sosyalizm’ de ciddiye alınan bir akım olamaz.”*²²⁸

Ortaçağ devletinin vesayetinin reddini sağlayan laik bir devrime karşı Siyasal İslam’ın yanında yer alanlar, günümüzde temel hakların hiçe sayıldığı bir Türkiye yaratılmasına yardım etmiştir. Bunun farkına tam olarak vardılar mı bilmiyorum ama güzel bir söz var dilimizde; son pişmanlık fayda etmez...

228 <http://odativ.com/turkiyede-aydinlanmaciligi-kemalist-devrim-temsil-eder-1906171200.html>

Bugün Türkiye, aydınların, muhaliflerin kanıtlanmamış iddialarla hapse atıldığı, uzatılmış tutukluluk yönteminin bir ceza yöntemi olarak uygulandığı, dünyada en çok gazetecinin hapsedildiği ülkedir. Yürütülen operasyonlarla medyanın tamamına yakını AKP yandaşı yayın yapar hale geldi, muhalif medya çeşitli baskılarla susturuldu. Tüm toplumu etkisi altına alan bir korku imparatorluğu kuruldu.

AKP iktidarının ilk 14 yılında Türkiye, rant ve yolsuzluk ekonomisine teslim oldu; işçi, emekçi, kadın ve öğrencilerin payına sadece acı ve ölüm düştü. TMMOB'un 'İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Raporu'na göre, AKP döneminde işçi ölümleri altı kat arttı; son 15 yılda hayatını kaybeden işçilerin sayısı 20 bine ulaştı. Türkiye işçi ölümlerinde Avrupa'daki birinciliğini koruyor.

AKP döneminde hem gelirin hem servetin dağılımında var olan adaletsizlikler azalmak bir yana, arttı; çalışan sınıf ekonomideki büyümeden pay almadı.²²⁹ TÜİK'in Türkiye'de 2015'de gelir dağılımına yönelik yaptığı araştırmaya göre zenginler daha da zenginleşirken fakirler daha da fakirleşti. Genel nüfusun yüzde 15'inin yoksulluk sınırının altında yaşadığı anlaşıldı.²³⁰

İlkokul öğrencileri bile türbana sokuldu, birçok okul ve lillerin tepkisine karşın zorla imam hatip okullarına çevrildi, evrim teorisi müfredattan çıkarılırken, şariat kavramları girdi. Bir zamanlar endişeyle "Türkiye İranlaşabilir mi?" diye tartışılırdı; evrim teorisi İran da bile öğretilirken Türkiye, Suudi Arabistan ile birlikte dünyada evrimi müfredattan çıkaran ikinci ülke oldu.

Hukuk sistemi tek bir partinin güdümüne girdi, seçimler hilesiz yapılamaz hale geldi.

229 <http://mustafasonmez.net/?p=4856>

230 <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201609221024937434-zengin-daha-zengin-yoksul-daha-yoksul-oldu/>

Üniversitelere sadece iktidar yanlısı rektörler atandı, bilim yuvası olması gereken üniversiteler orta öğretim kurumları gibi tek otoriter bir şekilde yönetilmeye başlandı.

En ufak muhalif gösteriler bile şiddetle bastırılırken, insanlar temel hak ve özgürlüklerini kullanamaz oldu.

Kadınların sosyal hayattaki rolü kısıtlanırken, 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde kadınların istihdam oranı, 2015 verileriyle, yüzde 27.5; bu oran erkeklerin istihdam oranının yarısından daha az.

Dünya Ekonomik Forumu’nun 2016 yılı kadın-erkek eşitliği raporuna göre, Türkiye 144 ülke arasında 130. olabildi. Cinsiyet eşitsizliği her alanda arttı, kadınlara uygulanan şiddet yaşamın her alanında büyük artışlar gösterdi.

Demokratikleşme kriteri olarak bunları da göz önünde bulundurmayacaksak, evrensel bir demokrasi tanımından söz edebilir miyiz?

Kendini “liberal sol” diye tanımlayan grup, artık önce laikliğe, Aydınlanma Devrimi’ne sahip çıkmadan solcu olunamayacağını öğrenmeli ve sonra da içine düştükleri tarihi yanlışlığı nedeniyle kendilerini sorgulamalı. Bunu yapmadıkları sürece sağa sol, sola sağ derken kendilerini yine sivil diktanın kurulması için sahnelenen berbat bir oyunun aktörlerinden biri olarak bulabilirler.

Türkiye’de Kurulamayan Demokrasi, Darbeler Tarihi ve İkinci Cumhuriyet Projesi

Son olarak genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, Türkiye’de siyaset, Soğuk Savaş döneminde sola karşı izlenen baskıcı tutumla da bağlantılı olarak, çok partili düzende yaşanan askeri darbeler ve bunların sağ siyasetin önünü açması ile belirlendi. Her darbeden sonra darbeciler kendi anayasalarını yapıp kendi hukuklarını yarattılar.

Türkiye’nin tarihteki anayasalarına bakarak bu durumu daha net olarak görmek olanaklı. 1921 Anayasası’nda milli egemenlik ilk kez dile getirilmiş, Kurtuluş Savaşı’nın etkisiyle 23 Nisan 1920’de Ankara’da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, yalnızca yasama yetkisini kullanan sıradan bir parlamentonun ötesine geçmiş, “meclis üstünlüğü” ilkesi uyarınca tüm yetkiler onda toplanmıştır.

Cumhuriyet düzenine geçişte, baştan yeni bir anayasa yapılmadı. 1921 Anayasası’ndaki “meclis üstünlüğü” ilkesi kaldırılmadan, Meclis’in kendi üyeleri arasından seçtiği bir cumhurbaşkanı ve onun atadığı fakat Meclis tarafından uygun bulunan bir başbakan, iki başlı bir yürütme organı olarak sistemin içine yerleştirildi. Böylece “meclis hükümeti” sistemi biraz değişiyor ve parlamenter sisteme doğru bir kayma başlıyordu.

Cumhuriyet’in ilanından sonra yürürlüğe giren 1924 Anayasası da “Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup millet namına hakkı hâkimiyeti istimal

eder” diyor. Prof. Mümtaz Soysal’ın vurguladığı gibi, bütün güçlerin bir organda toplanması ve güçleri birbirinden ayıracak dengelendirme düşüncesinin reddedilmesi, bütün ihtilal rejimlerinin hemen hemen ortak özelliği. Ancak “meclis hükümeti” sisteminin açıkça uygulandığı 1921 Anayasası zamanında bile, İcra Vekilleri Heyeti, parlamenter bir sistemde parlamento çoğunluğuna dayanarak iş gören bir hükümet gibiydi. 1924 Anayasası’nı yapanlar, hem Fransız İhtilali’nin hem de Anadolu İhtilali’nin etkisiyle, meclis iradesini sınırlayacak önlemlerin aynı zamanda ulus iradesini sınırlamak anlamına geleceğine inanıyorlardı.²³¹

Yeni kurulan Cumhuriyette 1920’li ve 30’lu yıllar, kalkınma hamlesini başlatmak için harcanmış, gelişmiş bir işçi ve sermayedar sınıfı bulunmayan ülkede sanayileşme adımlarını devlet eliyle atılmak durumunda kalmıştır. İlk Meclis’teki üyelerin dağılımına bakarsak şöyle bir tablo çıkıyor karşımıza: Üyelerin yüzde 28’i memur ve öğretmenlikten gelme, askerler yüzde 15, hukukçular yüzde 13 oranında. Askeri ve sivil bürokrasi olarak nitelenebilecek bu kesime karşılık, üyelerin yüzde 17’si din adamı, yüzde 12’si tüccar, yüzde 9’u serbest meslek sahibi, yüzde 6’sı da çiftçi. Bu iki grup, yani Batıcı, laik askeri ve sivil bürokrasi ile din-tarım toplumunun egemen güçleri olan İslamcı toprak ağaları ve din adamlarından oluşan iki grup arasındaki çatışma, Tanzimat’ı izleyen yıllardan itibaren belirginleşmişti. İdris Küçükömer’in üretim güçlerinin gelişmesini engellediklerini söyleyerek gerici (sağ) olarak nitelediği grup ve ilerici (sol) diye nitelediği feodal düzenin güçleri arasındaki ayrım da bu çatışmaya dayanır.

Sorun şu ki, ilk Meclis’te Kurtuluş Savaşı için bir araya gelen bu iki kesimin savaş sonrasında toplumun ekonomik ve

231 Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, 1987, İstanbul, s. 47-51.

sosyal dönünüşümünü sağlamak için işbirliği yaptıkları söylemez. Askeri ve sivil bürokratik kadro, Kurtuluş Savaşı'nda yanında yer alan sınıflar için köklü adımlar atamamış, böylece eski egemenlik ilişkileri varlığını sürdürmüştür. Din-tarım toplumunun egemen güçleri olan toprak ağaları ise, toprak reformu gibi köklü değişimlere karşı çıkarak, devlet mekanizmasını kendi çıkarları için kullanmayı sürdürmüştür.

Bu aşamada, 1960 İhtilali'nin ardından yapılan 1961 Anayasası'na geçmeden önce, 1946'da çok partili hayata geçiş konusuna özellikle değinmek gerekir. Bu gelişmenin ilk adımı, siyasi tarihimizin en önemli dönüm noktalarından biri olan Dörtlü Takrir'dir. 7 Haziran 1945 tarihinde CHP'li dört milletvekili, Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, parti meclis grubunda açık olarak görüşülmek üzere meclis grubu başkanlığına bir takrir (önerge) verdi. Önerge, özgürlükleri kısıtlayan rejimi daha fazla sürdürmenin doğru olmayacağını belirterek, yaşanan çağa uygun olarak "memlekette demokratik usullerin daha geniş şekilde tatbikine geçilmesi" üzerinde durmuş. Bu önerge Türkiye'de demokrasinin ilerlemesi adına verilmişse de, sonuç olarak Demokrat Parti'nin kurulmasına öncülük etti.

O dönemde parti meclis grubunda vakitsiz ve yersiz bulunan önerge, 12 Haziran 1945 tarihinde reddedildi. Ardından 21 Eylül'de Menderes, Koraltan ve Köprülü partiden ihraç edildi; Bayar ise, 1 Aralık'ta istifa etti. Partide yaşanan bu süreç, Demokrat Parti'nin kuruluşu ile sonuçlandı. Küçükömer'in halktan yana diyerek siyasi tabloda solda yer verdiği bu grup, ilginç bir şekilde, 1945 yılında Toprak Reformu'na, o dönemdeki adıyla Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na en çok muhalefet eden gruptu; karşı çıkan milletvekillerinin rasında Adnan Menderes ve Celal Bayar da vardı. 1945'te çıkarılan kanun uygulanabilseydi, topraksız köylü kalmayacak, ağalık ve beylik

son bulacak, fedoal düzen yıkılacak ve toplumsal sınıfların gelişimi hız kazanacaktı. Toprak ağası milletvekilleri, Atatürk'ün en büyük ideallerinden birisi olan toprak reformuna kendi saltanatlarını sürdürmek için karşı çıkarken, Küçükömer bu gruba, "halka daha fazla bir şeyler vermek" kriterine dayanarak sol diyordu. İdris Küçükömer, din-tarım toplumunun feodal düzenini sürdürmeye çalışan bu grubun muhalefet görevini üstlenip demokratikleşmeye giden yolu kurabileceğini sandı. İlk TBMM'de Mustafa Kemal'in çevresinde toplanan "Birinci Grup"a muhalif olarak kurulan ve hilafeti korumak için çaba-layan "İkinci Grup"u sol yana koyarken bu kesimin demokra-tikleşmeyi sağlayabileceğini sandı. Sosyal devlet anlayışını ve özgürlükleri getiren 1961 Anayasası'na karşı çıkan sağ siyase-tin bunu yapabileceğini düşündü. Oysa ancak bir işçi sınıfının gelişimiyle gerçek bir demokrasinin kurulması sağlanabilirdi.

Toplumdaki sınıflaşma 1940'larda henüz gelişmemiş oldu-ğu için, İsmet İnönü'nün 1946 yılında çok partili sisteme ge-çiş kararını alması erkendi. CHP'den kopan milletvekillerinin kurduğu Demokrat Parti, fedodal düzenin egemenleri olan toprak ağalarının iktidarına yol açtı ve bu durum çok parti-li düzeni sınıfsal olarak geriye taşıdı. 1950'lerde Türkiye hâlâ din-tarım toplumunun feodal yapısına sahipti. Feodal yapının temsilcileri ve muhafazakâr kırsal kesime dayanarak seçilen Demokrat Parti iktidarı, bir süre sonra toprak ağalığına dayalı ilişkileri siyasete yansıtıp, demokrasiyi katletmeye başlayınca toplumsal desteğini de kaybetti. Seçim öncesinde muhalefe-ti ve basını susturmak isteyen Demokrat Parti, 18 Nisan 1960 tarihinde TBMM'de ünlü Tahkikat Komisyonu'nu kurdu. 15 milletvekilinden oluşan komisyon, çeşitli mahkeme yetki-leriyle donatılmıştı. Komisyon kurulur kurulmaz partilerin kongre, toplantı düzenlemelerini, siyasal etkinlikler düzenle-melerini ve yeni örgütler kurmalarını yasakladı. Komisyonun

yetki ve çalışmaları hakkında yayın yapılması ve TBMM’de görüşme gerçekleştirilmesi de yasaklandı. Sivil iktidar, askeri darbe olmadan siyaseti yasaklamıştı! Sonuçta bu komisyon 27 Mayıs 1960 darbesini tetikleyen en önemli etkenlerden biri oldu. O dönemde bu yolla muhalefet ve basın üzerinde öyle yoğun bir baskı kuruluyor ki, Prof. Dr. Emre Kongar, hem sivil hem de askeri mahkemelerin görevleri verilen, hem savcı hem de yargıç yetkileriyle donatılan ve kararlarının temyiz edilmesi de nlenen Tahkikat Komisyonu’nun görev ve yetkilerinin TBMM’de kabul edilmesini çok partili rejimin ilk anayasal darbesi olarak yorumluyor.²³²

Bu baskıcı ortamda yaşanan 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra kabul edilen 1961 Anayasası, Anayasa Mahkemesi’ni kurup, Türkiye’de sosyal refah devleti anlayışını gündeme getirdi. Türkiye Cumhuriyeti bağımsız yargı, hukuk devleti ilkesi, üniversitelerde özerklik, işçi sendikaları gibi kavramlarla 1961 Anayasası’nın sağladığı zgrlk ortamda tanıştı, klasik cumhuriyetten ayrılıp demokratik, laik ve sosyal hukuk devletine adım attı. Fakat bu zgrlk anayasa, feodal dönemin egemenlerini rahatsız edince, bu defa 12 Mart 1971 darbesi yaşandı.

12 Mart 1971 muhtırası, ülkedeki sol birikimi, anarşi ve teröre yol açtığı gerekçesiyle ezip sağa destek verdi. Kısa bir süre sonra din-tarım toplumunun egemenleri emperyalizm ile ittifakı, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile sonuçlandı. zgrlk 1961 Anayasası tamamen ortadan kaldırılarak, feodal yapının ideolojisine uygun, emperyalizm ile uyumlu, baskıcı ve dini cemaatler ile tarikatların önünü açan yeni bir anayasa yapıldı. Küreselleşme ile uyumlu bir Türkiye’nin yaratılması için 24 Ocak Kararları’na giden süreçte toplumun tam bir

232 http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/752787/Cok_Partili_Rejim_in_ilk_darbesi.html

baskı altına alınması gerekiyordu. 1980 darbesi, bu ortamı fazlasıyla sağlamıştı.

12 Mart'ta olduğu gibi, 12 Eylül 1980 askeri darbesinde de aynı yöntem uygulanarak ülkedeki sol biçildi, tüm özgürlükler rafa kaldırılıp, demokrasi katledildi. İkinci Cumhuriyetçi kesimin yaptığı saptırmalardan birisi, bu darbe döneminde yapılanları Atatürkçülük ya da Kemalizm ile özdeşleştirip, 1923'te kurulan laik cumhuriyeti karalamaya gerekçe olarak göstermektir. Oysa o dönemde yapılanlar, ancak "Kenanizm" ifadesiyle anlatılabilir.

1980 askeri darbesi, temel hak ve özgürlükleri tümüyle yok ederken, İslamcı cemaatler ile darbeci generaller arasındaki ittifak, 1982 Anayasası'nın faşist ruhuna yansdı. Seçmeli din dersinin zorunlu hale getirildiği bu dönemde cemaatlara arka çıkıldı, tarikatlar devlette daha etkin bir hale geldi.

Bu ortam ise, 28 Şubat 1997 müdahalesini tetikledi. 28 Şubat post-modern darbesi ile anti-Amerikan İslam yani Refah Partisi bitirilince, Amerika ile çıkarları örtüşen, Neoliberalizm ve emperyalizm ile işbirliğine olumlu bakan siyasi İslam'ın yani AKP'nin önü açıldı.

Sonuç olarak, Türkiye'de evrensel ilkelere dayalı gerçek bir demokrasi yerine, din-tarım toplumunun çoğulculuğu, darbe-ler ve emperyalizm eliyle milli irade adı altında egemen kılındı. 1920'lerde emperyalizme ve onunla işbirliği yapan Saray'a karşı Kurtuluş Savaşı verilerek kurulan, henüz din-tarım imparatorluğunun mirasından kurtulamamış, az gelişmiş bir ülkede çıkış yolu olarak, Atatürk'ün liderliğinde Batı modelinden esinlenen çağdaş devlet modeli uygulamıştı. Ama İkinci Cumhuriyetçiler, bu gerçeği göz ardı edip feodal yapının egemen güçlerini "ilerici" görme gafletine düştü.

Prof. Dr. Emre Kongar'ın vurguladığı gibi, aslında Küçükömer, Türkiye'deki solun, halktan tarihsel kopukluğunun

yarattığı kompleksle, sağa yanaşan, “geniş kitleleri muhafazakârlıkta kucaklayan” bir sol teori oluşturmaya çalışıyordu. Ama Türkiye’nin kendine özgü, gecikmiş ve Cumhuriyet döneminde tepeden yönlendirilmiş sınıflaşma sürecinde bu pek de olanaklı değildi.²³³

Küçükömer ve İkinci Cumhuriyetçiler’in düştüğü yanlış düşmemek için şu noktanın altı çizilmeli: Yaşadığımız topraklarda emperyalizme karşı tam bağımsızlık ilkesini savunarak olağanüstü bir Kurtuluş Savaşı veren, ardından padişahlığı ve halifeliği kaldırarak egemenliği halkın temsilcisi TBMM’ne veren, ekonomisi tamamen iflas etmiş bir toplumda sanayi gücü oluşturmak için kalkınma hamlesi başlatan, kadınlara birçok Avrupa ülkesinden önce haklarını verip onları toplumda ikinci sınıf vatandaşlıktan kurtaran, aydınlanmanın tohumlarını atıp Türkiye’yi çağdaş uygarlık seviyesine taşıma hedefini belirleyen, anayasaya koyduğu laiklik ilkesi ile bu ülkenin din tüccarlarının elinde çağın gerisine düşmesini önleyen bir hareket devrimcidir!

Atatürk ve arkadaşları, 20. yüzyılın en büyük iki devriminden birini gerçekleştirmiş, kapitülasyonlar yüzünden ekonomik bağımsızlığını yitirip yarı sömürge durumuna düşmüş feodal bir din-tarım toplumundan Türkiye’yi kurmuştur. Aydınlanmayı kaçırmış bir toplumu çağdaşlaştırmanın en kısa yolu olarak da Atatürk devrimleri uygulamaya geçirilmiştir. 1923’te kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin anlamı budur.

1920’lerden bu yana ülkeyi kuran kadroların hedeflerini tam gerçekleştiremediği alanlar elbette oldu. O şartlarda daha iyisi yapılabilir miydi tartışılabilir ama o devrime karşı olmayı solculuğun ana kriteri olarak görmek, baştan büyük yanlışlara yol açar. Şu da bir gerçek ki, Türkiye’de gerçekleşen bu

233 https://www.kongar.org/aydinlanma/2016/2311_Ikinci_Cumhuriyetciler.php

devrim, 1920'lerin dünyasından soyutlanarak değerlendirilemez. Her olay, tarihsel koşulları içinde görülmelidir. Nesnel tarih yazıcılığı da bunu gerektirir. Ancak Türkiye örneği, çok özel bir sosyolojik-siyasal gelişim çizgisi izlediğinden, ülkenin dinamikleri çok yönlü bir irdelemeye tabi tutulmadan tek bir kriterle ele alınmamalı. Küçükömer'in tezlerinin açmazı da tam bu noktadadır.

Bu açmazların içinde boğulan İkinci Cumhuriyetçilik ise, siyasi tarihimize utanç verici bir proje olarak geçmiştir.

Kaynakça

Kitaplar

- AFET, İnan A. (1968), *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Yay., Ank.
- AKŞİN, Sina (1996), *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İmaj Yay., Ank.
- AKŞİN, Sina (1992), *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, Cem Yay., 2. basım, İst.
- AKŞİN, Sina (1994), *Şeriatçı Bir Ayaklanma-31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, Ank.
- ALTAN, Çetin (1965), *Atatürk'ün Sosyal Görüşleri*, Dönem Yay., İst.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Cilt I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İst.
- AVCIOĞLU, Doğan (1974), *Milli Kurtuluş Tarihi*, Cilt 2 ve 4, İstanbul Matbaası. İst.
- AVCIOĞLU, Doğan (1971), *Türkiye'nin Düzeni*, İki cilt, Bilgi Yay., 5. basım, Ank.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (1992), *Tek Adam*, Cilt III, Remzi Kitabevi, 11. basım, İst.
- Aydınlanma 1923 Devrimi-21. Yüzyılda Kemalizm*, Toplumsal Dönüşüm Yay., 1. basım, 2004, İst.
- BARKAN, Ömer Lütfi (1980), *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler 1, Gözlem Yay., İst.

- BERKES, Niyazi (1965), *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?*, İstanbul Matb, 2. baskı, İst.
- BERKES, Niyazi (1964), *The Development of Secularism in Turkey*, McGill University Press, Montreal.
- BERKES, Niyazi (1975), *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yay., Ank.
- BERKES, Niyazi (1973), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yay., Ank.
- BORATAV, Korkut (1982), *Türkiye’de Devletçilik*, Savaş Yay., Ank.
- CEM, İsmail (1986), *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yay., 9. basım, İst.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer (1967), *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, Sermet Matbaası, İst.
- EROĞUL, Cem (1991), *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, İmge Kitabevi, Ank.
- DURUKAN, Kaan (2004), *Doğu-Batı İkilemine Dört Bakış*, Kültür Yay., 1. Basım, İst.
- EROĞUL, Cem (1991), *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, İmge Kitabevi, Ank.
- GODELIER, Maurice (1993), *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Marksist Şemalara Göre Toplumların Evrimi*, Sosyal Yay., 2. basım, İst.
- HIRSCHMAN, Albert O. (1994), *Gericiliğin Retoriği*, İletişim Yay., İst.
- İLHAN, Attila (1980), *Hangi Sol*, Bilgi Yay., 3. baskı, Ank.
- İNALCIK, Halil (1993), *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları-İncelemeler*, Eren Yay., İst.
- İstatistiki Göstergeler 1923-1995*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ank.
- KARAL, Enver Ziya (1969), *Atatürk’ten Düşünceler*, Türkiye İş Bankası Yay., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank.
- KARAL, Enver Ziya (1941), *Tarih Notları: Tanzimattan Evvel Garplasma Hareketleri*, Ülkü Basımevi, İst.

- KİLİ, Suna, *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Yay., 10. baskı, İst.
- KONGAR, Emre (2006), *Tarihimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi, 1. basım, İst.
- KONGAR, Emre (1985), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, 4. basım, İst.
- MARDİN, Şerif (1990), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yay., İst.
- MOORE, Barrington Jr. (1992), *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, Verso Yay., 2. baskı, Ank.
- NACİ, Fethi (1968), *100 Soruda Atatürk’ün Sosyal Görüşleri*, Gerçek Yay., İst.
- ÖZSOY, İskender (1979), *Kemal Tahir Kaynakçası*, Barış Matb., İst.
- PAMUK, Şevket (1988), *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*, Gerçek Yay., İst.
- RAMSAUR, Ernest E. Jr. (1982), *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Sander Yay., 2. baskı, İst.
- ROZALİYEYEV, Y. N. (1979), *Türkiye’de Sınıflar ve Sınıf Mücadeleleri*, Belge Yay., 2. baskı, İst.
- SAYAR, Ahmed Güner (Editör) (2008), *İdris Küçükömer*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Anma ve Armağan Kitapları Dizisi 10, 1. baskı, Ank.
- SELEK, Sabahattin (1981), *Anadolu İhtilali*, Örgün Yay., Doyuran Matb., 5. baskı, İst.
- SHAW, Stanford, Ezel Kural (1983), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yay., İst.
- SOYSAL, Mümtaz (1987), *100 Soruda Anayasa’nın Anlamı*, Gerçek Yay., 7. baskı, İst.
- STEINHAUS, Kurt (1995), *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, Sarmal Yay., 2. baskı, İst.

- ŞAYLAN, Gencay (1974), *Türkiye’de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji*, TODAİE Yay., No: 140, Sevinç Matb. Ank.
- TANSUĞ, Sezer (1968), *Fertname- Sencer Divitçioğlu’nun Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu* adlı kitabı üstüne bir eleştiri denemesi, Yenilik Basımevi, İst.
- TİMUR, Taner (1996), *Osmanlı Çalışmaları*, İmge Kitabevi, 2. baskı, Ank.
- TİMUR, Taner (1994), *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, 3. baskı, Ank.
- TOYNBEE, Arnold (1971), *Türkiye*, Milliyet Yayınları, Çev: Kasm Yargıcı, İst.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1960), *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Yedigün Matb., İst.
- Türkiye’de Aydınlanma Hareketi*, Server Tanilli’ye Saygı, 25-26 Nisan 1997 Strasbourg Sempozyumu, Adam Yay., 5. basım, Nisan 2003, İst.

Makaleler

- AKAT, Asaf Savaş (1994), “İdris Küçükömer’in Mirası”, İdris Küçükömer’in Bütün Eserleri 6-*Anılar ve Düşünceler*, Bağlam Yay., İst., s. 15-35.
- AKŞİN, Sina (1977), “Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 2, s. 31-46.
- ALTUĞ, Taylan (1974), “Türk Romanı ve Kemal Tahir”, *Türkiye Defteri*, Nisan 1974, Sayı: 6, s. 12-16.
- BARKAN, Ömer Lütfi (1943), “Balkan Memleketlerinin Zirai Reform Tecrübeleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 4, Sayı 4, İst, s. 455-554.
- ÇELİK, Naci (1974), “Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması”, *Türkiye Defteri*, Nisan’74, Sayı: 6, s. 17-50.

- GÖKBERK, Macit (1986), "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Araştırmalar Dizisi:1, 2. baskı, İst. s. 283-332.
- HEPER, Metin, "19. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt I, s. 245-258.
- HİLAV, Selahattin (1974), "Kemal Tahir'in Felsefi Düşüncesi ve Devlet Ana", *Türkiye Defteri*, Mayıs 1974, Sayı: 7, s.5-13.
- İNALCIK, Halil (1988), "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", *Belleten*, C. LII, Atatürk Özel Sayısı 204'ten ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank.
- KAPLAN, Sefa (1988), "Mohikanların Sonuncusu", *Nokta*, İst., 17 Temmuz 1988, Sayı 28, s. 66-69.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, "Osmanlı Batılaşması", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., Cilt 1, İst., s. 147-152.
- KONGAR, Emre, "Osmanlı toplumsal evrimi üzerine bir not: Seçkinlerin güdümlenmesi ve orta sınıf", *Özgür İnsan*, Temmuz 1974, Sayı :19, s. 60-62.
- KÜÇÜKÖMER, İdris, "Düzenin Yabancılaşması", *Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yay., İst., 1994, s. 213-233.
- NABİ, Yaşar (1947), "Solcu Kime Derler, Varlık, Nisan 1947, Sayı 321, s. 3.
- ORTAYLI, İlber, "Tanzimat", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6, s. 1545-1547.
- ŞAYLAN, Gencay, "İslamcı akımlar ne istiyor?/3", *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1987.
- TAHİROĞLU, Bülent, "Tanzimattan Sonra Kamulaştırma Hareketleri", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., Cilt 3, İst., s. 588-601.
- TUNÇAY, Mete (1990), "Siyasal Tarih (1950-1960)", *Türkiye Tarihi* 4, Cem Yay., 4. baskı, İst., s. 177-187.

- YETKİN, Çetin (1973), "Sol Bölünmeler Üstüne Konuşma", *Türkiye Defteri*, Aralık 1973, Sayı: 2, s. 13-25.
- YETKİN, Çetin (1974), "Kemal Tahir'le Görüşme", *Özgür İnsan*, Mayıs 1974, Sayı: 17, s. 61-66.
- YETKİN, Çetin (1996), "Laiklik Tepeden İnmedi", *Milliyet*, 2 Ağustos 1996, s. 18 (Paris Üniversitesi'nden Prof. Nora Şeni'nin 11 Temmuz'da *Le Monde*'da yayımlanan "Laik Türk Aydınlarının Sorumluluğu" başlıklı makalesi.)

İdris Küçükömer Kaynakçası

(Bağlam Yayınları'ndan Çıkan 6 kitaplık "İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri" serisinde yer aldığı şekliyle)

- * İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 1, *Cuntacılıktan Sivil Toplum*, 1. baskı, İst., Bağlam Yay., 1994.
- * İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 2, *Düzenin Yabancılaşması*, 1. Baskı, İst., Bağlam Yay., 1994.
- * İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 3, *Sivil Toplum Yazıları*, 1. baskı, İst., Bağlam Yay., 1994.
- * İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 4, *Halk Demokrasi İstiyor mu?*, 1. baskı, İst., Bağlam Yay., 1994.
- * İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 5, *İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar*, 1. baskı, İst., Bağlam Yay., 1994.
- * İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri 6, *Anılar ve Düşünceler*, 1. baskı, İst., Bağlam Yay., 1994.

Bağlam Yayınlarından çıkan bu 6 kitaplık dizide verilen kaynakça:

- * Modern Kapital Teorilerinde Münakaşalı Bazı Problemler, İst., 1947 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

- * Para Politikası Gayelerini Gerçekleştirmede Neden Muvafak Olmayabilir, İşt., İ.Ü. İktisat Fak. Yay., Ayrı basım, 1958.
- * Maliye Enstitüsü Konferansları Dördüncü Seri, 1958, İşt., 1959 İşt. Ün. İkt. Fak. Yay., Sermet Matbaası.
- * “Basının Fonksiyon ve Ekonomisi, Yeni Basın-İlan Kurumu”, Gazetecilik Enstitüsü Dergisi-Yıllık, Kasım 1961, Sayı 2, s. 82-93.
- * Sosyal Kıymet, İktisadi Refah, Sosyal Tercih ve Bazı Planlama Sebepleri, İşt. (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi).
- * “Türkiye’de Temel Kararları Kim Alır?”, Yön, İşt, 27 Haziran 1962, Sayı 28, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ, s. 13-14.
- * “1- Planlama Trajedisi mi?, 2-Uzmanların Planı Sosyalist Plan mı?”, Yön, İşt., 10 Ekim 1962, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ, Sayı 43, s. 9-153.
- * “Bizim Liberallerimiz!”, Yön, İşt., 24 Ekim 1962, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ, Sayı 45, , s. 20.
- * “İrkçılığın Kaynakları ve Türkiye, (1)- Romantik Akım ve İrkçi Politika”, Yön, İşt., 5 Aralık 1962, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., Sayı 51, s. 12.
- * “İrkçılığın Kaynakları, (2)- İrkçi Milliyetçilik ve Türkiye”, Yön, İşt., 12 Aralık 1962, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., Sayı 52, s. 11.
- * “Türkiye’de Kendilerine ‘Devlet Adamı’ Denilen Kişilere, (1) -Vatanseverliğe Sosyal ve Ekonomik Açından Bakış”, Yön, İşt., 2 Ocak 1963, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., Sayı 55, s. 6.
- * “Kendilerine ‘Devlet Adamı’ Denen Kişilere, (2) - 1. Politika Nedir?, 2. Kalpazanlar Demokrasisi Nedir?” Yön, İşt., 6 Şubat 1963, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., Sayı 60, s. 11-12.
- * “Kendilerine ‘Devlet Adamı’ Denen Kişilere, (3) - Kapalı Rejimde Grev ve Toplu Sözleşme”, Yön, İşt., (Şubat ya da Mart), 1963, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., Sayı (60 ile 90 arası).

- * “Sosyal Siyasetlerimiz ve İnönü’nün Yeri”, *Yön, İst.*, 10 Nisan 1963, *Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ.*, Sayı 69, s. 10.
- * “Bizim Sendikalar ve Politika”, *Yeni Ufuklar*, Mart 1964, “İşçi Sorunu Özel Sayısı”, *İst.*, s. 16-22.
- * İktisat Meseleleri Üzerine (1) - İktisada Giriş, *İ.Ü. Yay. No: 142*, Okay Yay., *İst.*, 1964, *İ.Ü. Yay. No: 1112*, İktisat Fak. No: 161, *Hamle Matb.*, *İst.*, 1965, 295 s.
- * “Politikacılara Sunulur (1) - Egemenliğimiz ve Var Oluşumuz”, *Yön, İst.*, 2 Ekim 1964, *Güneş Matb. TAŞ.*, Sayı 79, s. 12.
- * “Politikacılara Sunulur (2) - Ereğli Demir-Çelik Kurumu ve Egemenliğimiz”, *Yön, İst.*, 9 Ekim 1964, *Güneş Matb. TAŞ.*, Sayı 60, s. 12-13.
- * “Politikacılara Sunulur (3) - Dış Ticaret, Büyük Soygun Yolu (1)”, *Yön, İst.*, 23 Ekim 1964, *Güneş Matb. TAŞ.*, Sayı 82, s. 10.
- * “Politikacılara Sunulur (4) - Dış Ticaret, Büyük Soygun Yolu (2)”, *Yön, İst.*, 20 Kasım 1964, *Güneş Matb. TAŞ.*, Sayı 86,
- * “Politikacılara Sunulur (5)- Dış Ticaret, Büyük Soygun Yolu (3)”, *Yön, İst.*, 20 Kasım 1964, *Güneş Matb. TAŞ.*, Sayı 86.
- * “Politikacılara Sunulur (6) - Türkiye’de Çombeler”, *Yön, İst.*, 4 Aralık 1964, *Güneş Matb. TAŞ.*, Sayı 88, s. 16.
- * “Politikacılara Sunulur (7) - Türkiye Hukuk Hakim Sınıflarının Bir Aracı mıdır?, *Hukuk Sosyalizasyonu*”, *Yön, İst.*, 29 Ocak 1965, *Güneş Matb. TAŞ.*, Sayı 96, s. 11.
- * İktisat İlkeleri Üzerine, (İktisada Giriş), *Kitap 11*, *İ.Ü. Yay. No: 1131*, *Hamle Matb.*, *İst.*, 1965, 216 s., *İ.Ü. Yay. No: 1238*, İktisat Fak. No: 205, *Hamle Matb.*, *İst.*, 1967, 232 s.
- * “Türkiye Nereye Gidiyor? (1 2, 3, 4) - Bir Uyarka”, *Akşam gazetesi*, 22, 23, 24, 25 Aralık 1965, *Akşam Matb.*, *İst.*, s.2, *Düzenin Yabancılaşması-Batılaşma (ikinci basım) içinde s. 159-176*, Alan Yay., Haziran 1989., *İst.*

- * "Japon Kalkınması ve Türkiye (Önsöz)", Gerçek Yay., İst., Şubat 1966, s. (5-20).
- * "Bağımsızlık Sorunu", (İst.), Mart 1966, TİP İst. İl Yönetim Kurulu Eğitim Bürosu, TİP Yay., 23 s.
- * "Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerin İlişkileri Üzerine- Politik İktisada Dönüş Denemesi", İ.Ü. Yay. No:1217, İktisat Fak. No: 200, Hamle Matb., 168 s.
- * "Sınıf Açısından 1966'da Türk Ekonomisi", *Ant*, İst., 3 Ocak 1967, Sayı 1.
- * "1967 Türkiye'sinde Enflasyon, İşsizlik, Devalüasyon", *Ant*, İst., 10.1.1967, Sayı 2,
- * "Eğitimde Uluslararası Çerçeveye Doğru", *Ant*, İst., 3.10.1967, Sayı 40.
- * "Sınıfsal Açidan Türk Eğitim Vakfı", *Ant*, İst., 17.10.1967, Sayı 42,
- * "Türkiye Batılaşamaz", *Akşam* gazetesi, 14.10.1968, s.2.
- * "Osmanlılarda Kapitalist Düzene Neden Geçilemedi?", *Akşam* gazetesi, 15.10.1968, s. 2.
- * "Ortanın Solunda Paşalar ve Abdülhamid", *Akşam* gazetesi, 16.10.1968, s. 2.
- * "Ortanın Soluna Sorular", *Akşam* gazetesi, 17.10.1968, s. 2.
- * (Batılılaşma, Kapitalizm ve Sivil Toplum- Türkiye Batılaşamaz!- Osmanlılarda Kapitalist Düzene Neden Geçilemedi? - Ortanın Solunda Paşalar ve Abdülhamid- Ortanın Soluna Sorular), *İktisat Dergisi*, Eylül 1987, İst., İ.Ü. İkt. Fak. Mez. Cem. Yay., Sayı: 274, "İdris Küçükömer'in Anısına Armağan, Özel Sayı", s. 10-23.
- * "Osmanlılarda Kapitalist Düzene Geçilememesi ve Bürokratlar ile Ortanın Solunun Gelişimi", Ortak Yay., Asya İTÜOB ve İktisat Fak. Talebe Cemiyeti Ortak Yay., İst., Asya Matb., Haziran 1989, Alan Yay., "Düzenin Yabancılaşması- Batılılaşma (İkinci Basım)" içinde s. 177-235.

- * “Amerika ve De Gaulle”, *Akşam* gazetesi, 21 Mart 1966, s. 2.
- * “Dolar Krizi AP’yi Doğu Bloku ile Yakın İlişkilere İtecektir”, *Ant*, İst., 26.3.1968, Sayı 65.
- * “TİP Olağan Kongre Konuşması”, TİP Tarihi Cilt 3, M. A. Aybar, Kasım 1968, İst., Temmuz 1988, BDS Yay. içinde s. 246-253.
- * “TİP’in Programı Değişmelidir”, *Ant*, İst., 12.1.1968, Sayı 98.
- * “Düzenin Yabancılaşması”, İst., *Ant* Yay., Duran Ofset Basımevi, 1969, 162 s., İst., Haziran 1989, Alan Yay., s. 176.
- * “Yeni Dengede CHP’nin Yeri”, *Ant*, İst., 1.4.1969, Sayı 118.
- * “Paşa’nın ve Amerika’nın Oyunları”, *Ant*, İst., 22.4.1969, Sayı 121,
- * “Niçin Bu Feryat ve Küfür”, *Ant*, İst., 13.5. 1969, Sayı 124.
- * “Amerika Hangi Tarafta?”, *Ant*, İst., 27.5.1969, Sayı 126.
- * “CHP Kendisine Karşı mı?”, *Ant*, İst., 3.6.1969, Sayı 127.
- * “Türk-İş İşçiyi Sokağa Dökemez”, *Ant*, İst., 17.6.1969, Sayı 129.
- * “Stratejik Kördüğüm ve CHP”, *Ant*, İst., 22.6.1969, Sayı 134.
- * “Düzenin Yabancılaşması Üzerine”, *Ant*, İst., 29.7.1969, Sayı 135.
- * “Kayseri’deki Oyun ve Oyunlar”, *Ant*, İst., 15.7.1969, Sayı 133.
- * “Devlet ve Hükümet Birliğine Doğru”, *Ant*, İst., 16.9.1969, Sayı 142.
- * “Bayar, Anayasa ve Üniversite”, *Ant*, İst., 30.0.1969, Sayı 144.
- * “1970 Bütçesinin Reddi ve Demirel’in Geleceği”, *Milliyet* Gazetesi Yıllığı 1970, (15 Şubat 1970 Düşünenlerin Forumu, Yön. Ali Gevgilili).
- * “4 Nisan 1970 tarihli görüşme” (*Nokta* dergisinde yayımlanmış)
- * “Türkiye’de Soldaki Bölünmeler”, Çetin Yetkin, Mayıs 1970, Toplum Yay. içinde, İst., s. 74-82, 192-193.
- * “1971 Türkiyesi ve Reformlar”, *Milliyet* Gaz. Yıllığı 1971, Düşünenlerin Forumu, Yön. Ali Gevgilili, İst., s. 210-216.

- * “Türkiye’nin Gerçekleri ve Reformlar”, *Milliyet Gaz. Yıllığı* 1971, Düşünenlerin Froumu, Yön. Ali Gevgilili, İst., s. 216-223.
- * “Yeni Hükümet ve 1972 Türkiye’si”, *Milliyet Gaz. Yıllığı*, Düşünenlerin Froumu, Yön. Ali Gevgilili, İst., s. 38-42.
- * “İktisat İlkelerine Yeniden Bakış”, *Sermet Matb., İst.*, 1972, 452 s.
- * “Cumhuriyet’in 50. Yılı (1)”, *Milliyet gazetesi*, 28.10.1973, Düşünenlerin Forumu, Yön. Ali Gevgilili, ist.
- * “Atatürkçülük ve Türk Toplumu (2)”, *Milliyet gazetesi*, 4.11.1973, Düşünenlerin Forumu, Yön. Ali Gevgilili, İst.
- * “Türkiye Şimdi Ne Yapmalı? (3)”, *Milliyet gazetesi*, 12.11.1973, Düşünenlerin Forumu, Yön. Ali Gevgilili, İst.
- * “Cumhuriyet’in İlk Elli Yılı Üzerine İdris Küçükömer-Cumhuriyet’in 50. Yılı- Atatürkçülük ve Türk Toplumu-Türkiye Şimdi Ne Yapmalı?”, *İktisat Dergisi*, 1987, İ.Ü. İkt. Fak. Mez. Cem. Yay., Sayı: 274.
- * “Yaşamımdan Acı Dilimler, Harun Karadeniz” (Önsöz), 2. basım, Mart 1977, (3. basım 1979) May Yay., İst., s. 5-15 (s. 5-13).
- * “Asyagil Üretim Biçimi, Yeniden Üretim ve Toplum”, *Toplum ve Bilim*, İst., Yaz 1977, s. 3-30.
- * “Özal Balıkla Denizaltıyı Birbirine Karıştırıyor”, Seyfettin Gürsel ile Görüşme, *Yeni Gündem*, İst., 1-15 Haziran 1984, Sayı 3, s. 9-10.
- * “Türkiye’de Sol Liberal Olabilir mi?- Program İlkeleri”, *Yeni Gündem*, İst., 1-15 Temmuz 1984, Sayı 5, s. 12-13.
- * “Gündemdeki Platform Politiktir”, *Yeni Gündem*, İst., 16-31 Ekim 1984, Sayı 12, s. 20-31.
- * “Başbakan Parayı Anladı mı? (1)”, *Yeni Gündem*, İst., 3-15 Ocak 1985, Sayı 13, s. 18-19.

- * “Başbakan Parayı Anladı mı? (2)”, *Yeni Gündem*, İst., 16-31 Ocak 1985, Sayı 14, s. 28-29.
- * “Liberal Değil, Sivil Toplum- Demokratik Milli Misak’a Gerçekler”, *Yeni Gündem*, İst., 1-15 Mayıs 1985, Sayı 21, s.18-19.
- * “Tarih ve Toplum”, İst., Ağustos 1987. Sayı 44, s. 16-80, 1983, İletişim Yay.
- * “Sivil Toplum, Bürokrasi, Politika ve Aydınlar”, *İktisat Dergisi*, İst., Eylül 1987, İ.Ü. İktisat Fak. Mez. Cem. Yay., Sayı 274 (İdris Küçükömer’in Anısına Armağan Özel Sayısı), s. 35-39.
- * “SHP’nin Yeri ya da Temsil Ettiği Politik Miras (1)”, *İktisat Dergisi*, İst., Eylül 1987, İ.Ü. İktisat Fak. Mez. Cem. Yay., Sayı 274 (İdris Küçükömer’in Anısına Armağan Özel Sayısı), s. 44-49.
- * “Çağdaş Yanılgı ve Demirel- Solun Açmazı”, *İktisat Dergisi*, İst., Eylül 1987, İ.Ü. İktisat Fak. Mez. Cem. Yay., Sayı 274 (İdris Küçükömer’in Anısına Özel Sayısı), s. 50-52.
- * “Batılılaşmada Bürokrasinin Yeri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İst., 28 Kasım 1983, Cilt I, s. 248.
- * “Japonya Tarihi ve Ekonomik Şartları Farklı”, İst., *Cumhuriyet*, *Siyaset* 85, 19 Mayıs 1985, s. 72.